

DELOVNI ZVEZEK

št. 6/letnik VIII/1999

VZROKI PRIMANJKLJAJEV NA TEKOËEM RAËUNU PLAËILNE BILANCE V OBDOBJU TRANZICIJE

mag. Rotija KMET

Ljubljana, februar 2000

IZDAJATELJ: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana,
Gregorčičeva 27

FAKS: 061/178 20 70

TELEFON: 061/178 21 12

UREDNIK ZBIRKE: Boštjan PLEŠEC

Razmnoževanje v 200 izvodih.

GRAFIČNO OBLIKOVANJE: Tina KOPITAR, Boštjan PLEŠEC

ODGOVORNA OSEBA: doc. dr. Janez POTOČNIK

Pisna naročila za zbirko ali publikacijo sprejemamo na naslov izdajatelja.

KLJUČNE BESEDE: plačilna bilanca, tekoči račun, investicije, varčevanje, tranzicija

KAZALO

SEZNAM SIMBOLOV _____	4
POVZETEK _____	5
SUMMARY _____	5
UVOD _____	6
UMESTITEV PLAÈILNE BILANCE V MAKROEKONOMSKI OKVIR _____	7
VZROKI ZUNANJEGA NERAVNOVESJA V OBDOBJU TRANZICIJE _____	11
SKUPNE ZNAÈILNOSTI TRANZICIJSKIH DRŽAV _____	12
<i>ZGODOVINSKE OKOLIŠÈINE _____</i>	<i>12</i>
<i>OBDOBJE TRANZICIJE _____</i>	<i>15</i>
<i>Konvertibilnost in sistem deviznega teèaja _____</i>	<i>16</i>
<i>Zaèetna devalvacija _____</i>	<i>18</i>
<i>Zunanja trgovina _____</i>	<i>20</i>
<i>Tekoèi raèun plaèilne bilance _____</i>	<i>21</i>
STRUKTURA TEKOEÈEGA RAÈUNA _____	22
<i>Vzroki trgovinskih deficitov _____</i>	<i>24</i>
<i>LIBERALIZACIJA ZUNANJE TRGOVINE _____</i>	<i>25</i>
<i>VKLJUÈEVANJE V EVROPSKO UNIJO _____</i>	<i>26</i>
<i>APRECIACIJA NACIONALNIH VALUT _____</i>	<i>28</i>
<i>GIBANJE STROŠKOV DELA _____</i>	<i>30</i>
<i>POTREBA PO MODERNIZACIJI _____</i>	<i>33</i>
<i>NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE _____</i>	<i>34</i>
<i>NERAVNOVESJE MED INVESTICIJAMI IN VARÈEVANJEM _____</i>	<i>36</i>
<i>Zasebni sektor _____</i>	<i>38</i>
<i>VARÈEVANJE ZASEBNEGA SEKTORJA _____</i>	<i>39</i>
<i>INVESTICIJE ZASEBNEGA SEKTORJA _____</i>	<i>41</i>
<i>Javni sektor _____</i>	<i>42</i>
<i>VZROKI JAVNOFINANÈNIH PRIMANJKLJAJEV _____</i>	<i>43</i>
<i>JAVNOFINANÈNI PRIHODKI _____</i>	<i>44</i>
<i>JAVNOFINANÈNI ODHODKI _____</i>	<i>45</i>
<i>Spoznanja in zakljuèki ter primer Slovenije _____</i>	<i>47</i>
ZAKLJUÈEK _____	50
LITERATURA _____	51
VIRI _____	54
DO SEDAJ IZŠLO V OKVIRU ZBIRKE DELOVNI ZVEZKI _____	55

SEZNAM SIMBOLOV

A	absorpcija
BDP	bruto domaèi proizvod
BOP	plaèilna bilanca
BNP	bruto nacionalni proizvod
C	potrošnja (v enaèbi (9) pomeni C gotovino v obtoku)
CA	saldo tekoèega raèuna plaèilne bilance
CEFTA	Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini
D	kredit
DFI	neto tuja sredstva nebanènega sektorja ali nemonetarni finanèni tokovi
DR	neto tuja sredstva banènega sektorja ali monetarni finanèni tokovi
EU	Evropska unija
I	investicije
IM	uvoz
M	kolièina denarja v obtoku
NRD	bruto razpoložljivi nacionalni dohodek
NTI	neposredne tuje investicije
R	rezerve
RR	obvezne rezerve poslovnih bank
S	varèevanje
c	centralna banka
b	poslovne banke
g	javni sektor
p	privatni sektor
TR	neto transferi iz tujine
X	izvoz
Y	proizvodnja
YF	neto faktorski dohodki iz tujine

POVZETEK

Bivše socialistične države je v preteklosti družila kopica gospodarskih težav, ki so bile pretežno povezane s socialistično idejo izolacije in samozadostnosti. Podobnosti v preteklem sistemu pa so se odrazile tudi v vrsti skupnih značilnosti, povezanih s problematiko zunanjske neravnovesja, v obdobju tranzicije. Pogled na strukturo tekočega računa v primeru obravnavane skupine tranzicijskih držav pokaže, da je primanjkljaj v trgovinski bilanci v največji meri kriv za neravnovesje na celotnem tekočem računu plačilne bilance. Iz analize gibanja investicij in varčevanja na Češkem, Poljskem in Madžarskem pa sledi, da je za obdobja hitrega poglobljanja investicijsko-varčevalne vrzeli značilno poslabšanje ravnovesja tako v zasebnem kot v javnem sektorju. Dejavniki zunanjske neravnovesja, merjenega s primanjkljajem na tekočem računu plačilne bilance oz. neravnovesjem med investicijami in varčevanjem, so številni in raznoliki in pretežno povezani s procesom tranzicije.

SUMMARY

Former socialist countries shared a number of economic difficulties that mainly stemmed from the socialist doctrine of isolation and self-sufficiency. In the period of transition, those similarities have been reflected in the shared problem of external imbalance. The imbalance in the current account of the balance of payments has mainly been caused by the trade deficit, as shown by the current account structure of countries in transition under examination. The analysis of investment and savings movements in the Czech Republic, Poland and Hungary shows that the periods of a rapid widening of the investment-savings gap are characterised by deterioration in balance in both private and public sectors. Factors causing the external imbalance, which is measured by the current account deficit or the imbalance between investment and savings, are different and numerous, and mainly related to the process of

UVOD

Zunanje neravnovesje, merjeno s primanjkljajem tekočega računa plačilne bilance, je značilnost večine tranzicijskih držav v devetdesetih letih. Leta 1997 je kar v 17-ih od skupaj 26-ih držav na prehodu iz srednje in vzhodne Evrope ter nekdanje Sovjetske zveze primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance presegal 5% bruto domačega proizvoda, od tega je bil v osmih državah višji od 10% bruto domačega proizvoda (Transition Report 1998, 1998, str. 58). Namen tega teksta je poiskati najpomembnejše dejavnike, ki so v devetdesetih letih vplivali na hitro poglobljanje primanjkljajev na tekočem računu plačilne bilance v državah na prehodu. Hkrati nas zanima, ali je poslabševanje zunanjega ravnovesja pretežno povezano s procesom tranzicije.

Uvodnemu poglavju sledi umestitev plačilne bilance v makroekonomski okvir. V tretjem poglavju najprej osvetljujemo nekatere skupne značilnosti tranzicijskih gospodarstev z vidika zunanjega neravnovesja, ki nam v nadaljevanju služijo pri iskanju vzrokov nastalih neravnovesij. Tega se lotimo na eni strani z iskanjem dejavnikov zunanjetrgovinskega primanjkljaja, ki je večinoma glavni povzročitelj neravnovesja na tekočem računu. Na drugi strani skušamo odkriti, kateri so ključni dejavniki neravnovesja med investicijami in varčevanjem v teh gospodarstvih. Zanima nas, ali je investicijsko-varčevalna vrzel posledica nezadostnega varčevanja ali investicijske ekspanzije in kateri sektor (privatni ali javni) je glavni povzročitelj zunanjega neravnovesja.

Na mestih, kjer se problematike iskanja vzrokov zunanjega neravnovesja, merjenega s primanjkljajem na tekočem računu plačilne bilance, lotevamo z empirično analizo, nam kot vzorec za tranzicijske države služijo Češka, Madžarska in Poljska. Na Češkem in Poljskem najdemo vzorec gibanja investicij in zasebnega varčevanja, ki je značilen za številne tranzicijske države v procesu gospodarskega okrevanja. V mnogih državah na prehodu se rasti investicij pridruži še hitra rast zasebne potrošnje (zmanjševanje zasebnega varčevanja) in/ali povečevanje primanjkljaja javnih financ. Problem tako imenovanega dvojnega primanjkljaja (na tekočem računu plačilne bilance in v bilanci javnega financiranja) je značilen zlasti za slabše razvite tranzicijske države (Transition Report 1998, 1998). Med bolj razvitimi državami na prehodu pa se je s problemom dvojnega primanjkljaja v povezavi s hitrim poslabševanjem zunanjega ravnovesja v letih 1992-1994 srečala tudi Madžarska. Vse tri omenjene države sodijo med najbolj razvita gospodarstva v tranziciji (merjeno z bruto domačim proizvodom na prebivalca), in so kot take, pa tudi po geografski legi, zanimive tudi z vidika primerjave s Slovenijo.

UMESTITEV PLAČILNE BILANCE V MAKROEKONOMSKI OKVIR

Nacionalni računi, katerih sestavni del je tudi plačilna bilanca, temeljijo na enakosti med celotno proizvodnjo (Y) in celotnimi izdatki, ki so nastali v zvezi s to proizvodnjo. To so izdatki za potrošnjo (C), za investicije (I) ter neto izvoz ($X - IM$). S simboli to identiteto zapišemo takole (SENJUR 1995, str. 47):

$$Y = C + I + (X - IM). \quad (1)$$

Celotno proizvodnjo oziroma output, ki jo označujemo z Y , lahko definiramo na več načinov. Tako ločimo med bruto in neto proizvodom na eni strani in med bruto domačim (BDP) in bruto nacionalnim proizvodom (BNP) na drugi strani. Kaj vsebujeta postavki X in IM v enačbi (1), je torej odvisno od tega, katero definicijo celotne proizvodnje smo uporabili. Če je Y enak BDP, potem so v izvozu in uvozu vključeni blago in nefaktorske storitve. Ko dodamo še neto faktorske dohodke iz tujine (YF), dobimo BNP (OUANES / THAKUR 1997, str. 16):

$$BNP = Y + YF = C + I + (X - IM + YF). \quad (2)$$

Upoštevaje neto transfere iz tujine, pridemo do bruto razpoložljivega nacionalnega dohodka (NRD) (OUANES / THAKUR 1997, str. 16):

$$NRD = Y + YF + TR = C + I + (X - IM + YF + TR). \quad (3)$$

Ob treh različnih definicijah celotne proizvodnje razlikujemo tri definicije tekočega računa plačilne bilance (OUANES / THAKUR 1997, str. 18):

Koncept nacionalnih računov	Definicija tekočega računa
Bruto domači proizvod	Izvoz in uvoz blaga in nefaktorskih storitev
Bruto nacionalni proizvod	Izvoz in uvoz blaga in storitev
Nacionalni razpoložljivi proizvod	Izvoz in uvoz blaga in storitev plus transferi

Iz enačb (1), (2) in (3) je razvidno, da je kakršnokoli zunanje neravnovesje vedno enako notranjemu neravnovesju. Če zapišemo s simboli (OUANES / THAKUR 1997, str. 17):

$$Y - A = X - IM + YF + TR = CA; \quad (4)$$

kjer je A domača absorpcija, torej vsota C in I , CA pa pomeni saldo tekočega računa plačilne bilance. V tem primeru primanjkljaj na tekočem računu odpravimo ali s povečanjem celotne proizvodnje relativno glede na povečanje domače absorpcije ali z zmanjšanjem absorpcije relativno glede na output.

Notranje neravnotežje lahko alternativno zapišemo tudi kot neenakost med investicijami in varčevanjem (S). Ker je varčevanje po definiciji enako tistemu delu celotnega outputa, ki ga ne potrošimo, lahko zapišemo (OUANES / THAKUR 1997, str. 17):

$$S - I = X - IM + YF + TR = CA. \quad (5)$$

Presežek investicij nad varčevanjem je torej po definiciji enak deficitu tekočega računa plačilne bilance. V praksi seveda obstajajo manjše razlike, ki so posledica

razliènega knjiženja podatkov. Plaèilnobilanèna statistika beleži transakcijo takrat, ko je bilo opravljeno plaèilo, torej na denarni osnovi (cash basis), medtem ko se v sistemu nacionalnih raèunov upošteva trenutek, ko je dejansko prišlo do transakcije, torej ko je nastala obveznost (accrual basis). Ker plaèilo ponavadi ni opravljeno v trenutku, ko je bila opravljena transakcija, prihaja do odstopanj med podatki iz plaèilne bilance in nacionalnimi raèuni. Razhajanja obstajajo tudi zaradi razliènega zajemanja podatkov, razlik v vrednotenju transakcij, v klasifikaciji, nenazadnje se pojavljajo tudi statistiène napake. Vse omenjeno otežuje ocenjevanje gospodarskega stanja države, saj zmanjšuje relevantnost statistiènih informacij, ki se uporabljajo pri analizah.

Enaèba (5) ne pove dosti, od kod neravnovesje izvira. Pomagamo si z razèlenitvijo nacionalnega varèevanja in investicij na državno ter zasebno varèevanje in investicije (OUANES / THAKUR 1997, str. 175):

$$(S_g - I_g) + (S_p - I_p) = CA; \quad (6)$$

pri èemer je subskript g oznaka za državo (javni sektor), subskript p pa oznaka privatnega sektorja. Razlika med državnim varèevanjem in investicijami je enaka proraèunskemu primanjkljaju (presežku, èe je razlika pozitivna), èe odštejemo neto posojanje (net lending) in kapitalske transfere (capital transfers) (OUANES / THAKUR 1997, str. 175). Saldo tekoèega raèuna v tem smislu odraža razliène kombinacije varèevanja in investicijskih odloèitev zasebnikov in države.

Saldo tekoèega raèuna plaèilne bilance je po definiciji enak neto terjatvam do tujine, torej vsoti neto tujih sredstev nebanènega sektorja oziroma nemonetarnih finanènih tokov (DFI) in neto tujih sredstev banènega sektorja ali monetarnih finanènih tokov (DR). Enaèba (7) izhaja iz osnovnega principa plaèilne bilance, za katerega velja sistem dvostavnega knjigovodstva, kar pomeni, da mora biti vsota vseh kreditnih postavk enaka vsoti debetnih postavk (OUANES / THAKUR 1997, str. 175):

$$-CA = DFI + DR \quad \text{ali} \quad (7)$$

$$CA + DFI + DR = 0. \quad (8)$$

V tem smislu se vsako posojanje tujini ali na drugi strani zadolževanje v tujini kaže v ustrezni spremembi neto terjatev do tujine. Presežek na tekoèem raèunu ima tako na primer odsev v višjih terjatvah zasebnikov in/ali države do nerezidentov ali v višjih deviznih rezervah monetarnega sektorja. Identiteto (8) lahko potemtakem razumemo tudi kot proraèunsko omejitev države.

V nadaljevanju poskušajmo povezati plaèilno bilanco z monetarnim sektorjem. Raèun celotnega banènega sistema dobimo s konsolidacijo raèunov centralne banke in komercialnih bank. Ob predpostavki, da so obveznosti enake terjatvam, lahko delovanje centralne banke opišemo z enaèbo (9) (OUANES / THAKUR 1997, str. 175):

$$D_g + D_b + R_c = C + RR; \quad (9)$$

kjer je D oznaka za kredite, R za rezerve, C pomeni gotovino v obtoku, RR pa obvezne rezerve poslovnih bank. Subskripti g , b in c oznaèujejo državo, poslovne banke in centralno banko. Podobno opišemo poslovne banke:

$$D_p + R_b + RR = D_b + S; \quad (10)$$

kjer S pomeni varèevalne vloge, subskript p pa zasebni sektor. V obeh primerih leva stran enaèbe pomeni terjatve, desna pa obveznosti. Z združitvijo enaèb (9) in (10) dobimo raèun banènega sistema (OUANES / THAKUR 1997, str. 175):

$$D_g + D_p + R_c + R_b = C + S = M, \quad (11)$$

oziroma krajše:

$$D + R = M; \quad (12)$$

pri èemer je M kolièina denarja v obtoku.

Vsota tekoèega ter kapitalskega in finanènega raèuna je po definiciji enaka poveèanju/zmanjšanju rezerv banènega sistema (DR), zato lahko plaèilno bilanco (BOP) definiramo tudi takole (OUANES / THAKUR 1997, str. 175):

$$DM = DD + DR, \quad (13)$$

iz èesar sledi, da je:

$$BOP = DM - DD = DR. \quad (14)$$

Enaèba (14) je pravzaprav le alternativna opredelitev plaèilnobilanènega salda oziroma vsote tekoèega in kapitalskega ter finanènega raèuna. Pove, da ob eksogeno dani kolièini denarja v obtoku plaèilnobilanèni primanjkljaj traja le, èe ga spremlja odobravanje novih kreditov. Osrednji teorem denarnega vidika plaèilne bilance zato pravi, da se bo vsako novo ustvarjanje kreditov v konèni fazi odlilo v tujino (SENJUR 1995, str. 398).

VZROKI ZUNANJEGA NERAVNOVESJA V OBDOBJU TRANZICIJE

Teorije, ki se ukvarjajo z analizo zunanje neravnovesje, merjenega s primanjkljajem na tekočem računu plačilne bilance, poudarjajo različne vzroke, ki lahko pripeljejo do primanjkljaja na tekočem računu plačilne bilance neke države. V grobem lahko povzamemo, da je zunanje neravnovesje na eni strani posledica delovanja dejavnikov znotraj države, na drugi strani pa je mogoče deficit tekočega računa povezati z dejavniki, ki delujejo od zunaj.

Med tako imenovanimi notranjimi dejavniki so najpogostejši nizka konkurenčnost gospodarstva, javnofinančni primanjkljaj in premajhno varčevanje zasebnega sektorja. Nekonkurenčnost domače proizvodnje, ki negativno vpliva na izvoz in s tem na poslabšanje trgovinske bilance, v končni fazi pa povzroča neravnovesje na celotnem tekočem računu plačilne bilance, je lahko posledica različnih dejavnikov. Pogosto je povezana z realno apreciacijo domače valute, katere vpliv na zunanje neravnovesje poudarjajo takorekoče vse teorije, ki se ukvarjajo s to problematiko.

Negativen vpliv ekspanzivne fiskalne politike na zunanje ravnovesje poudarja Mundell – Flemingov model (KNIGHT 1997, str. 4). Ob mednarodni mobilnosti kapitala namreč povečanje javnofinančnih izdatkov (ali zmanjšanje davkov) vodi do večjih dohodkov, večjega povpraševanja po denarju in končno do višjih obrestnih mer, ki privabijo tuj kapital v državo. V primeru sistema fleksibilnega deviznega tečaja ima fiskalna ekspanzija za posledico tudi apreciacijo nacionalne valute, kar prav tako negativno vpliva na zunanjetrgovinsko ravnovesje države. Kot sta ugotovila Masson in Knight (KNIGHT 1997, str. 7), je lahko poslabšanje zunanje ravnovesja tudi posledica prenašanja učinkov fiskalne ekspanzije med državami. Fiskalni šok v eni državi povzroči odstopanje vrednosti osnovnih makroekonomskih indikatorjev od njihove ravnotežne ravni tudi v drugih državah, kar lahko vodi v naraščanje primanjkljajev tekočega dela plačilne bilance v večji skupini držav.

Na drugi strani se lahko neravnovesje med investicijami in varčevanjem poruši zaradi premajhnega varčevanja zasebnega sektorja. Problem nezadostnega varčevanja zasebnega sektorja se lahko pojavi v povezavi s fiskalno ekspanzijo, kar obravnava teorija ravnovesja med investicijami in varčevanjem (KNIGHT / MASSON 1997, str. 388). Zasebni sektor ob večjih državnih izdatkih sicer poveča svoje varčevanje, saj ve, da bo del državnega trošenja v prihodnosti moral kriti sam, kljub temu pa prihranki zasebnega sektorja še vedno ne zadostujejo za vzpostavitev ravnovesja med celotnim varčevanjem in investicijami v državi.

Premajhno varčevanje zasebnega sektorja pa lahko nastopa kot vzrok zunanje neravnovesja tudi neodvisno od bilance javnega sektorja. Kot pojasnjuje teorija, ki obravnava zunanje neravnovesje z vidika potrošnih ciklov (AGENOR et al. 1995, str. 2), se ekonomski subjekti o trošenju in s tem tudi o varčevanju odločajo tako, da upoštevajo daljše časovno obdobje. Če ocenjujejo, da prihaja obdobje gospodarske prosperitete, potem danes ve trošijo, saj jim ni treba varčevati za naprej oziroma bodo morebitne dolgove ob ugodni gospodarski klimi kasneje lažje odplačali. Na njihove odločitve lahko vpliva tudi gibanje svetovnih obrestnih mer v primerjavi z domačimi. Medčasovne preference potrošnikov so dostikrat odvisne od "tolerantnosti" potrošnikov do obrestne

Zunanje neravnovesje je posledica dejavnikov znotraj države in dejavnikov, ki delujejo od zunaj

Neravnovesje med investicijami in varčevanjem se lahko poruši zaradi premajhnega varčevanja zasebnega sektorja

Tekoèi raèun plaèilne bilance je odvisen tudi od elementov, ki ne vplivajo neposredno na izvoz oziroma uvoz blaga in storitev

mere. Do sprememb v obrestnih merah lahko pride ob fiskalnih šokih, s katerimi zunanje neravnovesje pojasnjujeta v svojem modelu Knight in Masson. To spet kaže na medsebojno povezanost različnih dejavnikov zunanjega neravnovesja.

Z ekonomsko globalizacijo so se poveèale tudi možnosti investiranja. Tekoèi raèun plaèilne bilance torej ni odvisen le od dejavnikov, ki vplivajo na konkurenènost gospodarstva, od potrošnih in investicijskih preferenc ekonomskih subjektov, ampak tudi od drugih elementov, ki ne vplivajo neposredno na izvoz oziroma uvoz blaga in storitev. Z mednarodno razpršenostjo investicij se pojavlja vprašanje, kako tvegan je posamezen naèin financiranja primanjkljaja na tekoèem raèunu plaèilne bilance. S tem postaja zunanje ravnovesje odvisno od hitrosti spreminjanja kapitalskih tokov. O tem govori teorija, ki postavlja v ospredje analize zunanjega neravnovesja kapitalске tokove, negotovost in tveganje (KNIGHT / SCACCIAVILLANI 1998, str. 40).

Odstopanje vrednosti makroekonomskih spremenljivk od neke ravnotežne ravni, ki mu sledi porušenje zunanjega ravnovesja, pa je lahko tudi rezultat množèenega priseljevanja v neko državo, strukturnih reform, tehnološkega napredka ali demografskih faktorjev. Obravnava jih teorija, ki preuèuje zunanje neravnovesje z vidika potrošnih ciklov (KNIGHT / SCACCIAVILLANI 1998, str. 38) .

V praksi je primanjkljaj na tekoèem raèunu lahko posledica prisotnosti zgolj enega od dejavnikov, ki jih omenja teorija, èeprav jih ponavadi deluje veè hkrati. Lahko se pojavijo neodvisno drug od drugega, ponavadi pa se medsebojno prepletajo. Zato je vèasih tudi težko odkriti, kaj je pravi vzrok visokega primanjkljaja na tekoèem raèunu, kar seveda moramo vedeti, èe želimo primanjkljaj odpraviti.

SKUPNE ZNAÈILNOSTI TRANZICIJSKIH DRŽAV

Zgodovinske okolišèine

Da bi lažje razumeli problematiko ohranjanja zunanjega ravnovesja v obdobju tranzicije, se velja najprej pouèiti o zgodovinskih okolišèinah problema.

Notranja in zunanja politika vsake države vpliva na njene ekonomske odnose s tujino ne glede na ekonomsko-politièni sistem, zato lahko takšen vpliv zasledimo tudi v primeru socialistiènih držav. Posebnost socializma je politièno vodenje ekonomskih odnosov s tujino. Potrditev lahko najdemo tudi v empiriènih podatkih, ki kažejo, da je medsebojna menjava med vsemi državami, ki so bile leta 1958 opredeljene kot socialistiène, leta 1938 znašala komaj 11%, dve desetletji kasneje pa se je poveèala kar na 69.8% (KORNAL 1992, str. 334). Nenadoma višji delež medsebojne menjave je vsekakor tudi posledica novih ekonomskih okolišèin, v katerih so se države znašle.

Zunanjo ekonomsko aktivnost klasiène socialistiène ekonomije so torej narekovale birokratske in ne tržne odloèitve, kar se je neposredno odražalo na uvozu, izvozu in nenazadnje na zunanjem ravnovesju gospodarstev. Za socialistiène države je znaèilna tako imenovana "uvozna lakota", ki se je kazala v težnji po uvozu blaga iz razvitih kapitalistiènih držav. Na eni strani

Posebnost socializma je bilo politièno vodenje ekonomskih odnosov s tujino

Znaèilna je bila "uvozna lakota"

je nagnjenost k uvozu iz razvitega sveta povezana s povpraševanjem po najnovejših strojih in opreми, kjer gre ali za profesionalne ambicije, za željo po modernizaciji ali zgolj za težnjo po enostavnejšem načinu proizvodnje z modernejšo tehnologijo. Našteto potrjujejo tudi empirični podatki, ki kažejo, da so posamezne socialistične države v povprečju uvozile iz razvitih držav trikrat več investicijskih dobrin, kot so jih lahko tja izvozile, uvoz Sovjetske zveze pa je bil kar dvajsetkrat večji od izvoza (glej Tabela 1).

*Velik delež
uvoza
investicijskih
dobrin*

Tabela 1: Razmerje med uvozom in izvozom investicijskih dobrin iz/v države OECD v primeru nekaterih socialističnih držav za obdobje 1971 - 1987, v %

	1971-75	1976-80	1981-85	1986-87
Bolgarija	9.5	7.3	13.2	17.8
Češkoslovaška	2.5	2.9	2.5	3.3
Vzhodna Nemčija	1.5	1.6	1.6	2.0
Madžarska	5.4	4.5	3.7	3.9
Poljska	6.1	3.7	2.3	2.8
Sovjetska zveza	13.4	20.3	28.5	20.2

Vir: Kornai Janos: The Socialist System: The Political Economy of Communism. Clarendon Press, Oxford, 1992. str. 347.

Drugi razlog visokega uvoznega povpraševanja je bilo kronično pomanjkanje določenih vrst blaga, značilno za socialistični svet. Najenostavnejši način za pridobivanje proizvodov, ki jih je v gospodarstvu primanjkovalo, je bil z uvozom iz razvitih kapitalističnih držav.

*Kronično
pomanjkanje
določenih
vrst blaga*

Na izvozni strani zasledimo popolno pomanjkanje motivacije za prodajo izdelkov na tujih trgih. Dosti laže je bilo namreč prodajati doma, kjer so bili kupci in cene zagotovljene, kot konkurirati tujim proizvajalcem. Oblasti so pomanjkanje izvoznih iniciativ reševale z obveznostjo izpolnjevanja izvoznih planov. Zunanjetrgovinska podjetja so se na tujih trgih srečevala z močno konkurenco in edini način preživetja je bil močno znižanje cen ali celo uvajanje dumpinskih cen. Rezultat se je pokazal v negativni cenovni elastičnosti izvoza. Poleg tega so se domača podjetja, ki so opravljala zunanjetrgovinske posle, v tujini srečevala z raznovrstno ponudbo tujih artiklov, kar je dodatno spodbujalo njihove uvozne apetite (KORNAI 1992, str. 346).

*Popolno
pomanjkanje
motivacije
za
prodajo
izdelkov na
tujih trgih*

Velika nagnjenost k uvozu in pomanjkanje izvoznih spodbud sta vodila v negativen saldo trgovinske bilance. Zaradi nagnjenosti socialističnih gospodarstev k avtarkiji in izolaciji od kapitalističnega okolja so bile neposredne tuje investicije kapitalističnih podjetij ali neposreden uvoz kapitala iz kapitalističnih gospodarstev, razen nekaj izjem, prepovedani. Edini način financiranja zunanjetrgovinskega primanjkljaja je tako ostalo zadolževanje v tujini.

Kljub temu se v obdobju klasičnega socializma zunanja zadolženost držav ni kritično povečala, saj je imel klasični socializem v sebi vgrajeno avtomatsko varovalko, s tem ko je zagovarjal ideje o samozadostnosti in neodvisnosti socialističnih gospodarstev. S klasičnim socializmom Janos Kornai (KORNAI 1992, str. 553) označuje socialistični sistem, kot je bil vzpostavljen na samem začetku; kasneje je namreč prihajalo v posameznih državah do različnih modifikacij sistema, v glavnem v smeri približevanja tržnemu gospodarskemu sistemu. Primer države, ki je do razpada socializma vztrajala v tem tako imenovanem klasičnem sistemu, je bivša Češkoslovaška. Centralizacija vseh

*NTI in
neposreden uvoz
kapitala
močno
omejena*

*Za osem-
deseta leta
je značilno
pešanje
gospodar-
ske
aktivnosti*

gospodarskih aktivnosti po letu 1948 je imela v takratni Češkoslovaški sprva za posledico gospodarski vzpon države (centralna oblast je omogočila hitro mobilizacijo proizvodnih virov). Pomanjkljivosti centraliziranega sistema odloženja (neučinkovita alokacija proizvodnih virov, rigidnost, inovacijska omejenost) pa so skupaj z izoliranostjo gospodarstva pred svetovnimi trgi in izrazito orientacijo zunanje trgovine na države znotraj socialističnega bloka vodile h kopičenju gospodarskih problemov. Za osemdeseta leta je značilno pešanje gospodarske aktivnosti (manj kot dvo odstotna povprečna letna stopnja gospodarske rasti). Delež neto investicij v osnovna sredstva v neto materialnem proizvodstvu se je zmanjšal od 20% v letu 1975 na 13% v poznih osemdesetih letih (NUTI / PORTES 1994, str. 23-24) ob sočasnem povečanju deleža potrošnje. V zadnjem desetletju pred razpadom socialističnega sistema se je rast izvoza umirila, izvoz v ostala socialistična gospodarstva pa so spremljali visoki trgovinski krediti (nekdanja Češkoslovaška je bila velika upnica predvsem bivši Sovjetski zvezi in Poljski), kar je takratno Češkoslovaško sililo v zadolževanje na trgih zahodnih kapitalističnih držav (NUTI / PORTES 1994, str. 24). Kljub temu je bivša Češkoslovaška obdobje tranzicije začela z relativno nizkim zunanjim dolgom, kar pomeni, da pritisk na saldo tekočega računa plačilne bilance zaradi odplačevanja obresti na dolg ni bil pretirano velik.

*Z refor-
mami
starega
sistema se
povečuje
nagnjenost
k zunan-
jemu zadol-
ževanju*

Na drugi strani so se nekatere države že v času socializma odločile za reformo starega sistema in uvajanje tako imenovanega tržnega socializma, s tem pa se je nagnjenost k zunanjemu zadolževanju povečala. Eden od vzrokov večjega zadolževanja je v spremembi zunanje politike držav. Države, ki so reformirale obstoječi sistem, so se začele odpirati na zahod. Z odpiranjem naj bi si povečale možnosti pridobivanja tehnoloških, organizacijskih in menedžmentskih metod iz kapitalističnih držav. Z zahodnoevropskimi posojili bi si povečale možnost širjenja zunanje trgovine in nadomeščenja domačih finančnih virov s tujimi, s tem pa bi se približale močno zelenemu uvozu proizvodov iz kapitalističnih držav. Večji uvoz iz nesocialističnih gospodarstev pa naj bi olajšal tudi izvoz v te države (MANZOCCHI 1997, str. 5).

*Domača
valuta je
bila
precenjena*

Le nekaj od naštetih pričakovanj je bilo tudi v resnici izpolnjenih. Istočasno pa se je začel pojavljati negativen trend akumuliranja zunanjega dolga. Vzrok je bil v tem, da socialistična gospodarstva niso bila uspešna pri prodiranju na zahodne trge, medtem ko so velike težnje po uvozu od tam ostajale. Devizni tečaj je bil nerealen, saj je bila domača valuta precenjena, to pa je še dodatno zmanjševalo izvozno konkurenčnost proizvodov, ki so bili že po kakovosti neprimerljivi z zahodnimi (KORNAI 1992, str. 554).

Madžarska je že leta 1968 z uveljavitvijo "novega gospodarskega mehanizma" (New Economic Mechanism), ki je v ogrodje centralnega planiranja vnesel elemente tržnega gospodarstva, začela svojo pot v tržno gospodarstvo (NUTI

Tabela 2: Delež zunanje dolga v izvozu v nekaterih socialističnih državah v osemdesetih letih, v %

	1984	1985	1986	1987	1988
Reformirane socialistične države					
Madžarska	221	307	374	396	349
Poljska	433	503	534	545	458
Klasične socialistične države					
Češkoslovaška	42	50	53	66	62
Romunija	93	97	100	70	33

Vir: Kornai Janos: The Socialist System: The Political Economy of Communism. Clarendon Press, Oxford, 1992. str. 556.

/ PORTES 1994, str. 107). Reformiranje gospodarstva je postalo še zlasti intenzivno v drugi polovici osemdesetih let. Spremembam na področju bančnega sektorja v letu 1987 je sledila davčna reforma v letu 1988 (uvredba dohodnine in davka na dodano vrednost) in v letu 1989 sprejetje zakona, ki je omogočil svobodno izbiro pravne oblike pri ustanavljanju podjetij. Že sredi osemdesetih let so takratne socialistične države predstavljale le polovičen delež v madžarskih zunanjetrgovinskih tokovih. Do leta 1990 je upadel že na slabo tretjino, v letu 1991 pa je predstavljal le še 19% vse zunanjetrgovinske menjave Madžarske (NUTI / PORTES 1994, str. 108). Večja odprtost gospodarstva pa je imela za posledico tudi večjo nagnjenost k zunanjemu zadolževanju. V letih od 1985 do 1987 se je velikost zunanjega dolga Madžarske skoraj podvojila.

Tudi Poljska sodi med države, ki so se že v času socializma odločile za delno decentralizacijo gospodarstva, kar je imelo podobno kot na Madžarskem za posledico hitro rast deleža zunanjega dolga v BDP (glej Tabelo 2). Za razliko od Madžarske pa je Poljska ob koncu osemdesetih let doživljala še obdobje velike gospodarske krize s hiperinflacijo (BALCERWICZ 1994, str. 74).

Slovenija je bila pred letom 1992 ena od republik nekdanje Jugoslavije, za katero je bil značilen precej bolj decentraliziran gospodarski sistem v primerjavi z drugimi komunističnimi državami, to je sistem samoupravljanja, ki je temeljil na družbeni lastnini produkcijskih faktorjev. Tudi v primeru Jugoslavije so se pomanjkljivosti sistema pokazale v hitrem povečevanju zadolževanja v sedemdesetih letih (POTOČNIK et al. 1995, str. 14-15), tako da se je dolg Jugoslavije do tujine povečal od 5.36 milijard dolarjev v letu 1974 na 18.87 milijard dolarjev v letu 1980 (TAJNIKAR 1990, str. 2). Posledice so bile vidne že v osemdesetih letih, ko se je sposobnost najemanja novih posojil za Jugoslavijo bistveno zmanjšala, hkrati pa je bilo treba odplačati že najeta posojila. Porušeno zunanje ravnotežje se je vse bolj očitno začelo kazati v notranjem neravnotežju (TAJNIKAR 1990, str. 2). Družbeni proizvod je začel upadati (povprečna letna stopnja rasti družbenega proizvoda v obdobju 1981 – 1990 je v Jugoslaviji znašala -0.4% v Sloveniji pa -0.7%), inflacija je začela naraščati in prerasla v hiperinflacijo (POTOČNIK et al. 1995, str. 12). Podobno kot v drugih socialističnih državah so bile tako tudi v bivši Jugoslaviji konec osemdesetih let razmere zrele za ekonomske in politične spremembe. Kljub temu da je nekdanja Jugoslavija v prejšnjem desetletju sodila med visoko zadolžena gospodarstva, pa je Slovenija, za razliko od Madžarske in Poljske, kot novonastala država, obdobje tranzicije začela z relativno nizkim zunanjim dolgom.

OBDOBJE TRANZICIJE

Bivše socialistične države je družila kopica gospodarskih težav, bolj ali manj povezanih s socialistično idejo izolacije in samozadostnosti. Upoštevanje podobnosti v preteklem gospodarskem razvoju bi lahko prišlo nekatero skupne usmeritve tudi v procesu vključevanja v svetovne gospodarske tokove. Dejansko je, kljub različnim pristopom držav k izvajanju tržnih reform, mogoče izluščiti nekatere skupne karakteristike. Večina avtorjev, ki obravnava to področje (NUTI 1996, str. 139; ROSATI 1996, str. 160), omenja predvsem naslednje: (i) veliko začetno razvrednotenje domače valute in s tem povezani inflacijski pritiski, (ii) začetni previsoki devalvaciji sledi apreciacija nacionalne valute, (iii) liberalizacija trgovine, ki ji je kasneje sledilo ponovno uvajanje

trgovinskih ovir vsaj na nekaterih področjih, (iv) razlika med domačo in tujo obrestno mero, ki presega višino domače devalvacije, (v) pritok tujega kapitala, posledica razlike v obrestnih merah, ki ima za posledico rast cen ali drago sterilizacijo.

V nadaljevanju sledi opredelitev nekaterih skupnih značilnosti skupine najbolj razvitih tranzicijskih gospodarstev, ki bodo pomagale pri razumevanju problematike zunanjega neravnovesja. Nekatere značilnosti, ki so prav tako pomembne z vidika obravnavne problematike, so na tem mestu izpuščene, saj bodo podrobneje obravnavane med vzroki zunanjega neravnotežja.

Konvertibilnost in sistem deviznega tečaja

Na samem začetku izvajanja reform se je običajno uvedla konvertibilnost nacionalne valute za tekoče transakcije s tujino

Večina držav je na samem začetku izvajanja reform uvedla konvertibilnost nacionalne valute. Teorija pozna vsaj tri stopnje konvertibilnosti. Najožja definicija konvertibilnosti se nanaša zgolj na trgovinske transakcije med državami, naslednja stopnja vključuje vse transakcije tekočega dela plačilne bilance, v najširšem smislu pa govorimo o konvertibilnosti kapitalskega računa plačilne bilance. Tranzicijske države so v prvi fazi uvedle konvertibilnost, ki zadeva tekoče transakcije s tujino. Razlogi so bili predvsem v nizki ravni mednarodnih deviznih rezerv in presežnem povpraševanju po tuji valuti, dveh tipičnih značilnostih večine bivših socialističnih držav v začetku izvajanja reform. Hkrati je obstajala precejšnja negotovost glede uspeha stabilizacijskih programov. Zato so skoraj vse vzhodnoevropske države sprva uvedle tako imenovano notranjo konvertibilnost, ki pomeni prost dostop rezidentov do tuje valute, kapitalске transakcije pa so ostale močno omejene. Nobena od držav se v tej prvi fazi ni odločila za konvertibilnost kapitalskega dela plačilne bilance, kljub temu da kapitalski tokovi pomenijo ključen element gospodarskega razvoja in da je kratkoročni kapital pomemben vir financiranja zunanjetrgovinskih transakcij. Seveda obstajajo tudi slabosti prostega pretoka kapitala. Na eni strani gre za tveganje v zvezi s špekulativnim kapitalom in možnostjo valutne krize (na kar na primer opozarja tudi teorija, ki obravnava problematiko zunanjega neravnovesja z vidika kapitalskih tokov, negotovosti in tveganja), na drugi strani pa močan priliv kapitala povsem razoroži monetarno politiko, fiskalna politika pa ostane edini instrument monetarnega prilagajanja (ROSATI 1996, str. 177). Ne glede na to obstajajo v večini držav tudi kapitalске transakcije, kjer je mobilnost kapitala skoraj neomejena. To velja na primer za neposredne in portfolio investicije.

Osnovna dilema v tranzicijskih državah je bila izbira med fiksnim in drsečim deviznim tečajem

Koristi od uvajanja konvertibilnosti nacionalne valute so za tranzicijske države pomembne, s čimer bi lahko tudi pojasnili, zakaj je bila razglasitev konvertibilnosti ena od prioritet v začetni fazi prehoda v tržno gospodarstvo. Gre za enega temeljnih korakov odpiranja gospodarstev in njihovega ponovnega vključevanja v svetovne gospodarske tokove. Hkrati konkurenčni pritiski iz tujine omogočajo vzpostaviti racionalno cenovno strukturo in izboljšati alokacijo virov v teh državah.

S konvertibilnostjo je tesno povezana politika deviznega tečaja, ki je pomembna sestavina makroekonomske politike v procesu tranzicije in mora biti kot taka usklajena z osnovnim konceptom prehoda v tržno gospodarstvo. Osnovna dilema, s katero so se srečevale države, je bila izbira med sistemom fiksnega in drsečega deviznega tečaja. Nekatere države so sledile nasvetom Mednarodnega denarnega sklada in uporabile fiksen nominalen devizni tečaj

za doseganje stabilnosti domaèih cen (Poljska, Èeškoslovaška, pa tudi Madžarska je bila blizu omenjenemu pristopu). Spet v drugih državah je bil sprejet sistem plavajoèega deviznega teèaja (npr. Romunija, Bolgarija, Slovenija), vendar v glavnem ne iz preprièanja, da je to boljša pot za doseg makroekonomske stabilnosti. Gre za države, ki so imele premalo mednarodnih deviznih rezerv, da bi lahko branile nespremenjeno vrednost domaèe valute (npr. Slovenija), oviro pri vzpostavitvi fiksnega sistema deviznega teèaja je v nekaterih državah predstavljalo tudi nezaupanje v uspešnost stabilizacijskih programov (ROSATI 1996, str. 165).

V literaturi se odloèitev za sistem fiksnega deviznega teèaja z namenom doseganja makroekonomske stabilnosti ponavadi omenja kot pristop z uporabo t.i. nominalnega sidra (nominal anchor approach) (NUTI 1996, str. 145). Njegove prednosti so v zgodnji fazi tranzicije oèitne. Na eni strani se znebimo inflacijskih prièakovanj, ki izvirajo iz preteklosti, povezana pa so tudi z liberalizacijo domaèih cen. Na drugi strani stabilnost deviznega teèaja zmanjšuje poslovna tveganja in spodbuja ekonomsko aktivnost. Za visoko zadolžene države (Poljska, Madžarska) je bila prednost tudi v zmanjšanju stroškov servisiranja zunanjega dolga.

S fiksiranjem nominalnega deviznega teèaja pa države z relativno visoko inflacijo tvegajo realno apreciacijo domaèe valute, ki v skladu s teorijami zunanjega neravnovesja, obravnavanimi v drugem poglavju, vodi v zmanjšanje konkurenènosti izvoznikov in poslabšanje zunanjega ravnovesja gospodarstva. Dodatne inflacijske pritiske je sprožila tudi zaèetna obèutna devalvacija nacionalne valute, ena od znaèilnosti držav v prehodu, ki ji bomo veè prostora namenili v nadaljevanju. Naslednja slabost sistema fiksnega deviznega teèaja se kaže v zahtevani višini deviznih rezerv, ki je potrebna za ohranjanje nespremenjene nominalne vrednosti nacionalne valute (NUTI 1996, str. 144).

Države, ki smo jih zgoraj uvrstili med tiste s fiksnim deviznim teèajem (Èeškoslovaška, Poljska, Madžarska), se ravno zaradi naštetih razlogov niso odloèile za sistem popolnoma trdnega deviznega teèaja. Poleg tega ni nobena od omenjenih držav do danes ohranila nespremenjene zaèetne ravni deviznega teèaja. Poljska je že leta 1991 prešla v sistem t.i. plazeèega deviznega teèaja (crawling peg) z obèasnimi manjšimi devalvacijami. Madžarski forint je bil maja 1994 vezan na košaro valut (ECU in USD), slovaška krona je devalvirala po razcepu bivše Èeškoslovaške. Najkasneje, in sicer leta 1997, se je zlomila èeška krona. Na drugi strani so države z drseèim deviznim teèajem veèinoma zagotovile možnost interveniranja centralne banke (npr. v Sloveniji uravnava drsenje tolarja).

Pri doseganju makroekonomske stabilnosti se je bolj izkazalo fiksiranje vrednosti domaèe valute. Med vzhodnoevropskimi državami so tiste z drseèim deviznim teèajem, z izjemo Slovenije (npr. Bolgarija, Romunija), v letih od 1991 – 1994 beležile visoko inflacijo. Težko je reèi, da je vzrok v sistemu deviznega teèaja, saj je ravno za te države znaèilna tudi nizka kredibilnost stabilizacijskih programov. Veèina avtorjev se tako strinja, da je v zaèetni stopnji tranzicije uporaba deviznega teèaja kot nominalnega sidra pri brzdanju inflacije uèinkovitejša od prostega drsenja deviznega teèaja. Toda prav tako jih je veèina mnenja, da je po zaèetni zaustavitvi inflacijskih prièakovanj primernejši drseèi devizni teèaj (ROSATI 1996, str. 145). Tam, kjer je inflacija še vedno relativno visoka v primerjavi z drugimi (razvitimi) državami, nadaljnje vztrajanje pri nespremenjeni nominalni vrednosti valute vodi do njene realne

Pri doseganju makroekonomske stabilnosti se je bolj izkazalo fiksiranje vrednosti domaèe valute

Po zaèetni zaustavitvi inflacijskih prièakovanj je primernejši drseèi devizni teèaj

Za tranzicijske države je značilna močna začetna devalvacija nacionalne valute

apreciacije, kar ima za posledico poslabšanje zunanjetrgovinskega položaja države. Nenazadnje lahko pride, kar nakazuje že Mundell-Flemingov pristop k reševanju zunanjega neravnovesja (KNIGHT 1997, str. 6), do kritičnega zmanjšanja mednarodnih deviznih rezerv in krize na deviznem trgu. O tem prièajo primeri latinskoameriških držav, pa tudi nedavna valutna kriza na Èeškem.

Začetna devalvacija

Hkrati z izbiro sistema deviznega teèaja se je bilo treba odloèiti tudi o začetni vrednosti domaèe valute, torej o tem, katera raven deviznega teèaja je ravnotežna. Za tranzicijske države je značilna močna začetna nominalna in realna devalvacija nacionalne valute. Gre namreè za gospodarstva s precenjenimi vrednostmi domaèih valut v preteklosti. Devalvacija je bila eden od potrebnih ukrepov za odpravljanje ovir v zunanji trgovini in vzpostavljanje ravnovesja med ponudbo in povpraševanjem po konvertibilnih valutah (ROSATI 1996, str. 162). Veèina avtorjev je mnenja, da so denarne oblasti v tej prvi fazi tranzicije težile k presežni devalvaciji – vrednost domaèe valute je bila moèno podcenjena, tako z vidika paritete kupnih moèi in drugih meril konkurenènosti, kot tudi glede na v tuji valuti izraženo raven domaèih plaè, ki je bila relativno nizka v primerjavi z razvitimi gospodarstvi (NUTI 1996, str. 141). V literaturi so najpogosteje omenjeni razlogi, ki so v prvi fazi tranzicije vodili v presežno devalvacijo, predvsem naslednji (NUTI 1996, str. 143):

- presežna kolièina denarja v obtoku,
- narašajoèe povpraševanje po tujem blagu in sredstvih,
- majhno zaupanje v nove vlade in njihove stabilizacijske programe,
- visoka inflacijska prièakovanja,
- popolna negotovost glede ravnotežne ravni deviznega teèaja,
- takojšnja liberalizacija zunanjetrgovinskih tokov.

F. Stolze skuša v svoji analizi (STOLZE 1996) ovreèi kljuènost nekaterih zgoraj naštetih vzrokov visoke devalvacije in poiskati alternativne razloge v strukturi cen, ki se moèno razlikuje, èe primerjamo zahodnoevropske z vzhodnoevropskimi državami. Relativne cene trgovanih dobrin so bile v osemdesetih letih višje v socialistiènih državah kot v Avstriji, ravno nasprotno pa velja za relativne cene dobrin, ki niso bile vkljuèene v mednarodno menjavo. Relativno dragi trgovanci so ob uvedbi konvertibilnosti domaèe valute povzročili njeno razvrednotenje, hkrati pa so poceni netrgovanci in storitve pomagali ohranjati nizko raven cen. Tako je bil nominalni devizni teèaj višji od paritete kupne moèi, kar ima za posledico prenizko vrednost domaèe valute glede na pariteto kupne moèi. Pri tem pariteta kupne moèi predstavlja razmerje med agregatno ravno cen vseh konènih dobrin doma in v tujini, nominalni devizni teèaj pa izraža razlike v cenah med trgovanimi dobrinami doma in v tujini (STOLZE 1996, str. 14).

Ocenitev ravnotežne ravni deviznega teèaja je razmeroma zahtevna naloga v normalnih gospodarskih razmerah, še zahtevnejša pa postane v pogojih prehoda v drug gospodarski sistem (CLARK et al., 1994, str. 1). Bivša socialistična gospodarstva so desetletja delovala v neravnotežnih razmerah, gospodarska gibanja je bilo težko primerjati v èasu kakor tudi z drugimi državami, poleg tega se v obdobju tranzicije spreminja tudi raven ravnotežnega deviznega teèaja. Rosati (ROSATI 1996, str. 163) meni, da je v razmerah nezadostnih informacij najprimerneje locirati ravnotežno vrednost domaèe valute na intervalu med uradnim deviznim teèajem in tistim, ki prevladuje na èrnem

trgu. Hkrati tudi poudarja, da je potrebna stopnja devalvacije odvisna od fleksibilnosti cen in plaè, upoštevati pa je treba tudi razsežnost makroekonomskega neravnovesja. Ustrezna stopnja devalvacije naj bi bila nižja, èe je mogoèe potrebno prilagoditev doseèi preko znižanja realnih plaè. Ravno tako velja, da èimbolj je trg denarja v ravnovesju, tem nižja stopnja devalvacije je potrebna za doseganje zelenih rezultatov.

Nuti (NUTI 1996, str. 143) pravi, da je bila presežna devalvacija glede na pariteto kupne moèi ali kakšno drugo merilo konkurenènosti gospodarstva do neke mere potrebna. Po njegovem mnenju gre za ceno uvedbe konvertibilnosti nacionalne valute v razmerah nekredibilnosti domaèih vlad in visokih inflacijskih prièakovanj. Višina stopnje razvrednotenja domaèe valute pa je odvisna tudi od zunanjetrgovinske politike posamezne države. Veèja odprtost gospodarstva zahteva veèjo devalvacijo.

Visoki zaèetni realni devalvaciji nacionalnih valut je v vseh vzhodnoevropskih tranzicijskih državah sledila realna apreciacija. Nominalna deprecijacija, ki je bila sicer znaèilna za veèino vzhodnoevropskih držav v prvi polovici devetdesetih, namreè ni odtehtala razlike med domaèo in tujo inflacijo, kar je imelo za posledico krepitev realne vrednosti domaèih valut.

Rosati (ROSATI 1996, str. 168) realno apreciacijo nacionalnih valut tranzicijskih gospodarstev v èasu po visoki zaèetni devalvaciji razlaga z rastjo produktivnosti v tranzicijskih gospodarstvih, ki naj bi bila posledica izvedenih reform. V prvi fazi tranzicije, ki jo zaznamuje negativna rast industrijske proizvodnje, je produktivnost dela padala. Po zaèetni realokaciji produkcijskih virov v uèinkovitejše in produktivnejše proizvodnje se je produktivnost dela zaèela poveèevati. Ker je bilo izboljševanje produktivnosti relativno višje kot v drugih razvitih državah, ki so že pred tem proizvajale blizu svoje meje proizvodnih možnosti, je ravnotežni realni devizni teèaj apreciral.

Naslednji faktor, ki ga Rosati šteje med povzroèitelje realne apreciacije nacionalnih valut gospodarstev na prehodu, so moèni kapitalski tokovi v te države. To potrjuje tudi visoka rast mednarodnih deviznih rezerv v obravnavani skupini držav (glej Tabelo 3). Vzroki pritoka tujega kapitala so od države do države različni. Gre za neposredne tuje investicije, najmanjše komercialnih posojil v tujini, neuradne prihodke od izvoza, skratka za veèinoma stabilne kapitalne tokove, ki pa lahko povzročajo resne težave pri vodenju monetarne politike.

F. Stolze (STOLZE 1996, str. 18) je z empirièno analizo cenovnih gibanj v letih 1991 – 1994 ugotovil, da je bila realna apreciacija nacionalnih valut v vzhodnoevropskih tranzicijskih državah, ki je sledila zaèetni devalvaciji, tudi posledica korenitega prilagajanja – cenovnih struktur v bivših socialistiènih

Visoki devalvaciji je sledila realna apreciacija

Tabela 3: Devizne rezerve (brez zlata) v izbranih tranzicijskih državah v obdobju od 1991 do 1997 v mesecih pokritja tekoèih transakcij brez transferjev

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Èeška republika ¹	0.8	0.8	2.7	3.9	5.6	4.2	3.4
Madžarska	3.7	3.6	5.1	5.0	6.7	5.1	3.6
Poljska	2.5	2.9	2.6	3.2	6.1	5.8	5.9
Slovenija	0.4	1.2	1.2	2.1	2.0	2.5	3.6

Vir: Transition Report, European Bank for Reconstruction and Development, London, 1998, str. 213-227.

Opomba: ¹v mesecih pokritja uvoza blaga in storitev.

državah tistim v zahodnoevropskih gospodarstvih. Za dobrine, ki so bile leta 1990 relativno poceni (večinoma netrgovanci), je bila značilna nadpovprečna stopnja inflacije. Na drugi strani so se v začetku relativno drage dobrine (pretežno trgovanci) dražile počasneje od povprečne stopnje inflacije. Sprememba relativnih cen menjalnih in nemenjalnih dobrin se je tako odrazila v apreciaciji nacionalnih valut glede na pariteto kupne moči.

Zunanja trgovina

Bivše socialistične države so na začetku doživele zunanjetrgovinski šok

S propadom socializma in Sveta za medsebojno ekonomsko pomoč – CMEA (Council for Mutual Economic Assistance) so bivše socialistične države doživele zunanjetrgovinski šok. Izguba dotedanjih trgov je zahtevala preusmeritev zunanje trgovine na zahodnoevropske trge (glej Tabelo 4). Češka in Madžarska sta od leta 1990 do leta 1996 kar za približno 20 strukturnih točk povečali delež izvoza v EU, Poljska pa za 15 strukturnih točk. Visok delež mednarodne menjave držav vzhodne Evrope z zahodno Evropo v devetdesetih letih sicer ni zgodovinska izjema, saj je bila geografska usmeritev menjave leta 1994 precej podobna tisti iz leta 1929 (ELTETO 1996, str. 1).

Skupna značilnost tranzicijskih ekonomij je bila torej močna preusmeritev zunanjetrgovinskih tokov na tržišča razvitih tržnih gospodarstev v začetku devetdesetih po začetnem propadu medsebojne trgovine. Le-ta se je po statističnih podatkih začela ponovno krepiti po letu 1994, kar je bila še zlasti posledica uvedbe prostotrgovinskega sporazuma CEFTA.

Slovenija je tradicionalno izvozno (pa tudi uvozno) usmerjena v razvita tržna gospodarstva. Delež izvoza v države zunaj bivše Jugoslavije je v primerjavi z BDP že leta 1989 znašal preko 39% (Strategija RS za vključitev v Evropsko unijo, 1998, str. 54). Danes je delež razvitih držav v blagovni menjavi Slovenije preko 75%, izvoz v EU pa predstavlja dve tretjini celotnega slovenskega izvoza.

Tabela 4: Mednarodna menjava izbranih tranzicijskih držav z Evropsko unijo v letih 1990 in 1996, v % od skupnega izvoza oziroma uvoza

	Češka		Madžarska		Poljska		Slovenija	
	izvoz v / iz EU	uvoz	izvoz v / iz EU	uvoz	izvoz v / iz EU	uvoz	izvoz v / iz EU	uvoz
1990	38.4	40.5	42.1	43.1	52.7	51.1	64.8	69.0
1996	58.2	62.4	62.7	59.8	66.2	63.9	64.6	67.6

Vir: Countries in Transition, The Vienna Institute Handbook of Statistics, Vienna, 1997, str. 274-286.

Uvoz se praviloma povečuje hitreje kot izvoz

Z odpiranjem gospodarstev in preusmeritvijo mednarodne menjave v razvita gospodarstva zahodne Evrope je povezano naraščanje obsega zunanje trgovine v obravnavani skupini držav. Z izjemo zgodnjih devetdesetih let se je uvoz praviloma povečeval hitreje od izvoza.

Na Češkem je bila trgovinska bilanca do leta 1993 pozitivna, nato pa se je ravnotežje v zunanji trgovini zelo hitro poslabšalo. V letih 1995-1996 je negativen saldo presegel 10% BDP. V prvi polovici leta 1997 je valutna kriza, posledica zunanjetrgovinskega neravnotežja, izzvala sprejetje stabilizacijskih ukrepov, ki so učinkovali tudi na postopno upadanje zunanjetrgovinskega primanjkljaja.

Madžarska je na resne težave z naraščanjem trgovinskega deficita naletela že po letu 1992. Leta 1994 se je negativen saldo trgovinske bilance povečal že na 10% bruto domačega proizvoda (BDP). Madžarska vlada je reagirala s sprejetjem stabilizacijskih ukrepov marca 1995. Trgovinski deficit se je v naslednjih letih postopoma zmanjševal, v letu 1997 je upadel na približno 4% BDP. Pri tem A. Elteto (ELTETO 1996, str. 9) opozarja, da bi bil zunanjetrgovinski primanjkljaj manjši, če bi madžarski statistični urad zajemal tudi trgovino, ki poteka preko prostotrgovinskih con in je v letih 1994-1996 beležila pozitiven saldo, izvoz je torej krepko presegal uvoz.

Poljska je podobno kot Madžarska relativno hitro liberalizirala zunanjetrgovinski sektor (BALCERWICZ 1994, str. 81). Po letu 1990 se je delež zunanje trgovine v poljskem bruto domačem proizvodu zelo hitro povečeval, in sicer od 18% v letu 1989 na 38% v letu 1994. Obdobje negativne trgovinske bilance se je začelo z letom 1991, ko je primanjkljaj znašal 1% BDP, leta 1997 pa je že presegel 7% BDP.

Primerjavo zunanjetrgovinskih tokov v tranzicijskih gospodarstvih v času in med državami sicer nekoliko omejujejo statistične ovire. Tako se dostikrat tuji in domači statistični viri, pa tudi viri znotraj posamezne države močno razlikujejo zaradi pogostih sprememb metodologij statističnih sistemov, zaradi nihanja vrednosti domačih valut, pa tudi zaradi precejšnjega obsega sive ekonomije (ELTETO 1996, str. 9). Kljub temu je iz statističnih podatkov razvidno, da devetdeseta leta zaznamujejo naraščajoči zunanjetrgovinski primanjkljaji.

Tudi v Sloveniji je za devetdeseta leta v blagovni menjavi značilen presežek uvoza nad izvozom, ki pa ni dosegal tako visokih vrednosti (v primerjavi z bruto domačim proizvodom) kot v ostalih obravnavanih državah. Kljub temu se je v prvi polovici desetletja postopno povečeval in dosegel najvišji delež v BDP leta 1995 (5.1%). Relativna velikost zunanjetrgovinskega primanjkljaja v primerjavi z bruto domačim proizvodom se je v naslednjih letih postopno zmanjševala do leta 1999, ko smo bili priča mošnemu uvoznemu povpraševanju v prvi polovici leta zaradi povečane potrošnje pred uvedbo davka na dodano vrednost 1.7.1999.

Tekoči račun plačilne bilance

Naslednja značilnost, ki družijo obravnavano skupino držav, je neravnovesje na tekočem računu plačilne bilance. Na Češkem je tekoči račun plačilne bilance prvič zašel v primanjkljaj leta 1994. Njegov delež v BDP je bil zanemarljiv, predstavljal je le desetino odstotka bruto domačega proizvoda, toda v naslednjih dveh letih se je prepad med domačimi investicijami in varčevanjem hitro poglobljal. Leta 1996 se je deficit tekočega računa približal že 8% BDP. Glavni vzrok hitrega povečevanja deficita tekočega računa je bila negativna trgovinska bilanca. Zaostajanje izvoza za uvozom blaga je bilo po letu 1994 bistveno večje od presežka storitvene bilance, s katerim je Češki uspelo v preteklih letih ohraniti tekoči račun v ravnovesju.

Za Madžarsko je značilno močno nihanje salda tekočega računa plačilne bilance v tranzicijskem obdobju od leta 1989 dalje: manjšim presežkom v začetku obdobja so sledili v letih 1993 – 94 primanjkljaji v višini okoli 9% BDP, za tem pa postopno umirjanje situacije, ko je v letih 1996 – 97 primanjkljaj dosegal v povprečju okoli triodstotni delež v BDP.

*Za države
v tranziciji
je značilno
neravno-
vesje na
tekočem
računu
plačilne
bilance*

*Primanj-
kljaj
tekočega
dela PB je
pogosto
posledica
deficita v
blagovni
menjavi s
tujino*

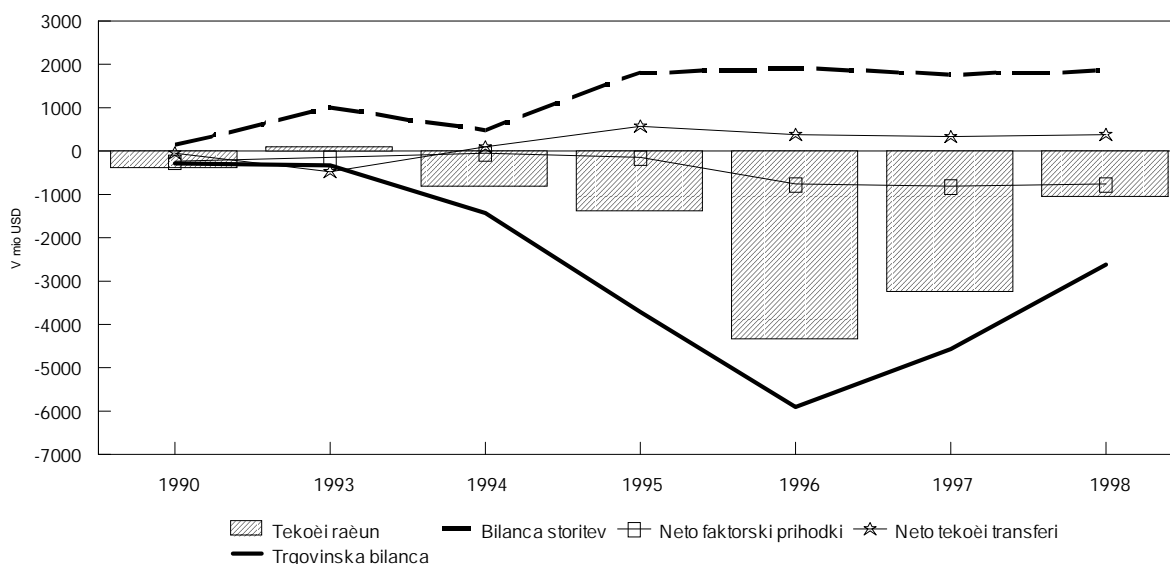
Na Poljskem je tekoči račun plačilne bilance večino obdobja od 1992 do 1995 izkazoval presežek (izjema je leto 1993 z deficitom tekočega računa manjšim od enega odstotka BDP), čeprav je uradna statistika v omenjenem obdobju izkazovala primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance. Vzrok je v napačnem zajemanju podatkov, saj je bil velik del poljske obmejne trgovine z Nemčijo neregistriran. Prihodki od neregistrirane prodaje blaga tujcem pa so se skupaj z nekaterimi neregistriranimi prihodki turističnih dejavnosti v plačilnobilančni statistiki upoštevali kot priliv kratkoročnega kapitala (OUANES / THAKUR 1997, str. 123). Nenaden zasuk iz relativno visokega presežka (4.6% BDP) v primanjkljaj tekočega računa se je zgodil v letu 1996, nato pa se je v naslednjih letih deficit tekočega računa še poglobljal (od 3.1% BDP v letu 1997, na 4.5% BDP v letu 1998 in na ocenjenih 5.5% BDP v letu 1999 (Transition Report, 1999, str 253).

Devetdeseta leta v skupini najrazvitejših tranzicijskih gospodarstev zaznamuje poslabševanje zunanje neravnovesja, merjenega s primanjkljajem tekočega računa plačilne bilance. Izjema je Slovenija, ki se v tem obdobju še ni srečala s problemom visokega primanjkljaja tekočega računa plačilne bilance. V času od osamosvojitve je bil saldo tekočega računa vselej pozitiven ali vsaj izravnal. Izjema je leto 1995, pa še takrat je bil deficit tekočega računa, izražen kot delež v bruto domačem proizvodu, zanemarljivo majhen. Predstavljal je desetinko odstotka BDP oziroma slabih 23 mio USD. Po relativno majhnem deficitu v letu 1995 je Slovenija v naslednjih dveh letih zabeležila skromen presežek (0.2% BDP). Po tem ko je bil saldo tekočega računa v letu 1998 takorekoč izravnal (odlivi tekočega računa so za 4 mio USD presežali prilive), se je začel v letu 1999 primanjkljaj ponovno povečevati.

STRUKTURA TEKOEĞA RAĀUNA

Primanjkljaj tekočega dela plačilne bilance je pogosto posledica deficita v blagovni menjavi s tujino. To je tudi eden od razlogov, da so najzgodnejše teorije zunanje neravnovesja, kot na primer Mundell-Flemingov model, problematiko zunanje neravnovesja obravnavale predvsem z vidika zunanjetrgovinskega ravnotežja. Na drugi strani seveda to ne pomeni, da

Slika 1: Struktura tekočega računa na Āeškem v letih 1990 - 1998

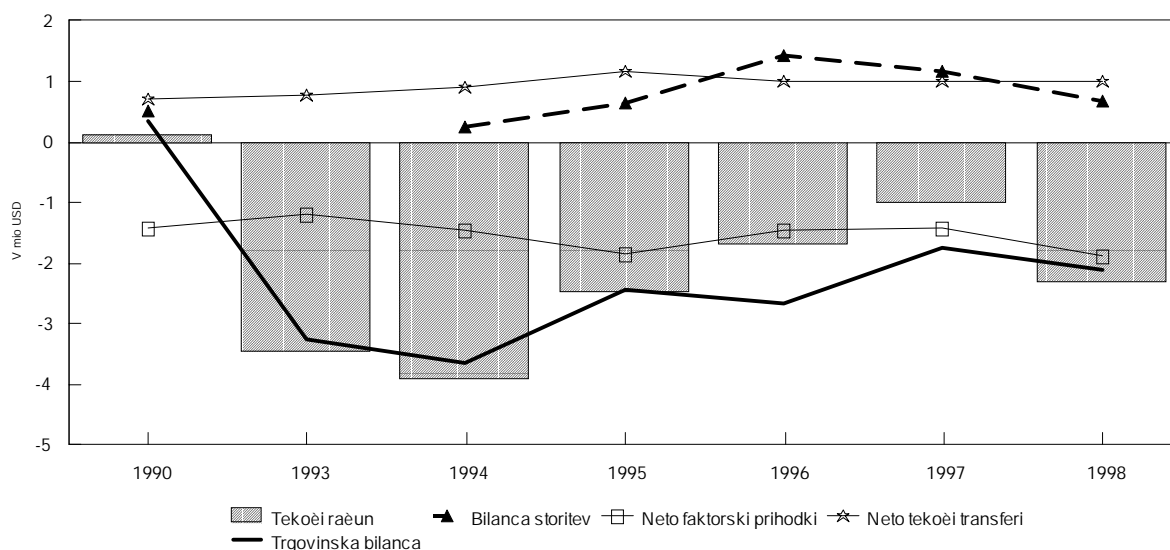
Vir: Countries in Transition 1999. The Vienna Institute Handbook of Statistics, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 199, str. 416.

zunanjetrgovinski primanjkljaj nujno vodi v neravnovesje na tekočem računu. Izravnavo tekočega računa je mogoče doseči tudi s presežkom v storitveni menjavi (npr. Slovenija), s presežkom prihodkov od dela in kapitala nad odhodki ali visokimi tekočimi transferi v državo.

Na Češkem poglobljanje deficita na tekočem računu po letu 1994 spremlja hitro poslabšanje trgovinske bilance, medtem ko presežek v storitveni menjavi v tem času celo rahlo narašča. K neravnovesju na tekočem računu po letu 1994 prispeva tudi povečanje neto faktorskih odhodkov, čeprav v precej manjši meri kot primanjkljaj v menjavi z blagom.

Na Madžarskem smo v celotnem obdobju, ko je tekoči račun plačilne bilance v primanjkljaju, priča močno negativni storitveni bilanci, ki se še povečuje. Negativen vpliv trgovinske bilance je največji do leta 1995 (do takrat je največji tudi primanjkljaj tekočega računa relativno glede na BDP), kasneje pa se postopoma zmanjšuje, čeprav presežek uvoza blaga nad izvozom ostaja. Ves čas se Madžarska spopada tudi z neto odhodki od kapitala in dela, kar je v veliki meri posledica plačevanja obresti na zunanji dolg.

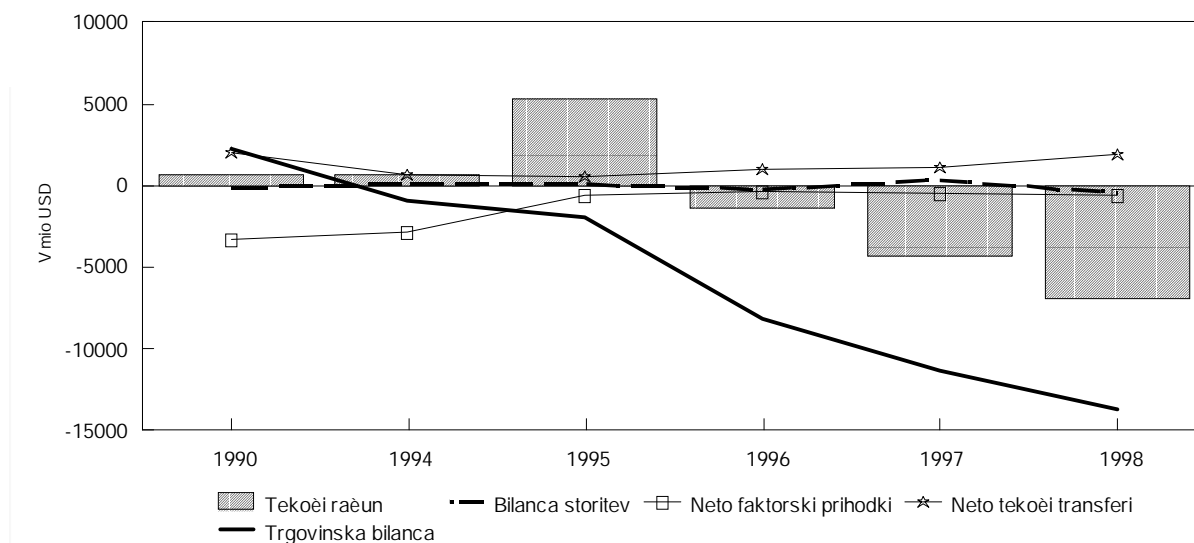
Slika 2: Struktura tekočega računa na Madžarskem v letih 1990 - 1998

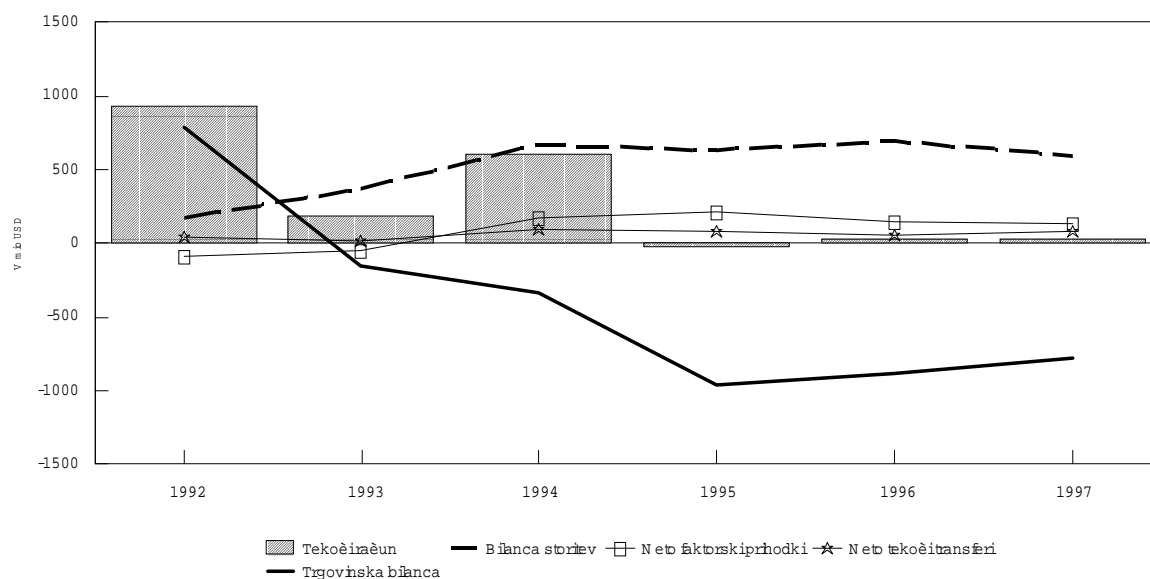
Vir: Countries in Transition 1999. The Vienna Institute Handbook of Statistics, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1999, str. 418.

V prvi polovici desetletja, natančneje do leta 1994, je deficit tekočega dela plačilne bilance na Poljskem v glavnem posledica odplačevanja obresti na zunanji dolg. Po letu 1995 (v tem letu tekoče transakcije s tujino beležijo presežek) se neravnovesje ponovno močno poslabša, tokrat skupaj z drastičnim poslabšanjem trgovinske bilance. Menjava s storitvami je ves čas v ravnovesju.

Če pogledamo strukturo tekočega računa plačilne bilance v primeru obravnavane skupine srednje in vzhodnoevropskih držav, vidimo, da je prav trgovinska bilanca v največji meri kriva za neravnovesje na tekočem računu. Skoraj povsod je v obdobju največjih neravnotežij značilno močno povečanje deficita v blagovni menjavi. Izjemi sta Madžarska in Poljska, kjer je bil v posameznih letih primanjkljaj tekočega računa celo višji od trgovinskega primanjkljaja. To je mogoče pojasniti z majhnim presežkom storitvene bilance in transferov na eni strani ter precejšnjim primanjkljajem na področju prihodkov od obresti in investicij na drugi strani. Tudi v Sloveniji je deficit trgovinskega dela tekočega računa tisti, ki negativno vpliva na zunanje ravnovesje. Za

Slika 3: Struktura tekočega računa na Poljskem v letih 1990 – 1998

Vir: Countries in Transition 1999. The Vienna Institute Handbook of Statistics, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1999, str. 420.

Slika 4: Struktura tekočega računa v Sloveniji v letih 1992 – 1998

Vir: Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000. Jesensko poročilo 1999 Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 1999, str. 66.

izravnani saldo tekočega računa je bil v obdobju 1992-1998 zaslužen presežek v menjavi storitev, ki pa se od leta 1996 dalje postopno zmanjšuje.

Vzroki trgovinskih deficitov

Primanjkljaj blagovne menjave s tujino je torej v obravnavani skupini držav največkrat povzročitelj poslabšanja ravnovesja na tekočem računu plačilne bilance, zato se bomo v nadaljevanju omejili predvsem na iskanje vzrokov, ki so v teh državah privedli do hitrega povečevanja trgovinskih deficitov. V literaturi lahko zasledimo zlasti naslednje dejavnike trgovinskih deficitov v času tranzicije: zunanjetrgovinska liberalizacija in vključevanje v Evropsko unijo, apreciacija nacionalnih valut, rast stroškov dela, modernizacija, neposredne tuje investicije ter drugi mikroekonomski dejavniki.

LIBERALIZACIJA ZUNANJE TRGOVINE

Države v razvoju želijo z liberalizacijo doseči večjo odprtost gospodarstva in povezanost s svetovnim gospodarskim trgom. Na splošno velja, da je odprtost gospodarstva pozitivno povezana z gospodarsko rastjo. Zaprto gospodarstvo se lahko namreč poslužuje le svojih lastnih proizvodnih virov, medtem ko so v odprtem gospodarstvu uvoženi proizvodi in tehnologija pomemben dejavnik gospodarske rasti.

V začetni fazi prehoda v tržni sistem so ekonomije v tranziciji s takojšnjo sprostitvijo mednarodnih trgovinskih tokov uvedle enega najliberalnejših trgovinskih sistemov na svetu (NUTI 1996, str. 134). Liberalizacija zunanje trgovine deluje v smeri izboljševanja konkurenčnosti in fleksibilnosti gospodarstva ter omogoča nenehno posodabljanje tehnologije. Žal ima poleg pozitivnih tudi neželene učinke, med katerimi je tudi poslabšanje zunanjetrgovinskega ravnotežja. Zato so prvotni liberalizaciji sledili raznovrstni zaščitni ukrepi, s katerimi so države skušale zmanjšati negativen vpliv liberalizacije na trgovinsko bilanco.

Stopnja zunanjetrgovinske zaščite s carinami se je v začetni fazi izvajanja reform od države do države precej razlikovala. Tako je bila povprečna carinska stopnja na Madžarskem 16-odstotna, v Sloveniji 12-odstotna, medtem ko je bila na Poljskem in v bivši Češkoslovaški le 8-odstotna oziroma 5-odstotna (ELTETO 1996, str. 16-17; MAJCEN 1997, str. 2). Kljub temu da so države kasneje ponovno uvajale posamezne trgovinske ovire, je bila njihova povprečna stopnja carinske zaščite relativno nizka v primerjavi s svetovnim povprečjem. Ameriška ekonomista James Gwartney in Robert Lawson (GWARTNEY / LAWSON 1998, str. 76-78) sta v sodelovanju z mrežo liberalnih inštitutov Economic Freedom Network pri izračunu indeksa ekonomske svobode za področje zaščite zunanje trgovine s carinami tako na primer za leto 1997 Češki, Madžarski, Poljski, Slovaški in Sloveniji dodelila mesta od osem do devet (razvrščanje od ena do deset, pri čemer pomeni deset popolnoma odprto, ena pa popolnoma zaprto gospodarstvo), kar pomeni relativno visoko stopnjo odprtosti gospodarstev, ki je povsem primerljiva z Evropsko unijo (povprečna ocena za Evropsko unijo znaša 8.8). Prvega marca 1993 je začel veljati Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini – CEFTA (Central European Free Trade Agreement) med Češko, Madžarsko, Slovaško in Poljsko, kasneje sta se jim pridružile Slovenija (1996), Romunija (1997) in Bolgarija (1999). Omenjeni sporazum pomeni dodatno spodbudo k sproščanju zunanjetrgovinskih tokov in postopno pripravo na enoten evropski trg.

Poljska je svoje meje odprla že konec osemdesetih let, vendar je leta 1992 z namenom, da bi zmanjšala zunanjetrgovinski in javnofinančni primanjkljaj, uvedla 6-odstotno uvozno dajatev (DURJASZ 1998, str. 274). Po letu 1993 je sledilo ponovno postopno odpravljanje ovir v mednarodni menjavi, z izjemo nekaterih zaščitnih sektorjev v kmetijstvu. Z 18.4% v letu 1992 se je tako leta 1995 povprečna carinska stopnja znižala na 9.3%, do leta 1997 pa na 8.6% (GWARTNEY / LAWSON 1998, str. 78).

Na Madžarskem se je proces postopnega odpiranja gospodarstva začel v osemdesetih letih, popolna liberalizacija pa je bila izvedena v obdobju od leta 1989 do leta 1992. Do leta 1991 je bilo sproščenega 86% uvoza, po letu 1992 pa so bile uvozne ovire skoraj popolnoma odpravljene. Povprečna carinska stopnja v letu 1995 je bila 13-odstotna, zaradi težav z zunanjetrgovinskim

S takojšnjo sprostitvijo mednarodnih trgovinskih tokov so države uvedle enega najbolj liberalnih trgovinskih sistemov na svetu

Začetni liberalizaciji je sledilo ponovno uvajanje zašèite

neravnotežjem pa je bila marca istega leta v okviru stabilizacijskega programa uvedena še dodatna 8-odstotna obremenitev uvoza (ELTETO 1996, str. 16). Kljub temu se je sprošanje trgovinskih tokov nadaljevalo in leta 1997 je povprečna carinska stopnja znašala le še 8.5% (GWARTNEY / LAWSON 1998, str. 77).

Na Èeškem se je liberalizacija zaèela kasneje, njeno izvajanje pa je bilo postopnejše. Leta 1991 so bile odpravljene kvantitativne omejitve, uvedena pa je bila 20-odstotna uvozna dajatev, ki je bila popolnoma odpravljena dve leti kasneje (BELANGER 1995, str. 39). Leta 1994 je znašala povprečna carinska stopnja 4.5%, leta 1997 pa 4.8% in sodi med najnižje v regiji (GWARTNEY / LAWSON 1998, str. 76).

Razen z uvoznimi dajatvami so se države skušale obraniti trgovinskih deficitov tudi z drugimi zašèitnimi ukrepi. Na Madžarskem so na primer v ta namen uvedli certifikate kakovosti. Znaèilno je tudi lobiranje tujih vlagateljev v avtomobilski industriji, ki so težili k višjim carinam za uvoz avtomobilov ipd. (ELTETO 1996, str. 17).

Liberalizacija zunanjetrgovinskega sektorja je bila torej pomemben dejavnik poveèevanja deficitov trgovinskih bilanc omenjenih tranzicijskih gospodarstev. Še posebej je na to vplivalo dejstvo, da je bil proces liberalizacije izveden relativno hitro, kar je še dodatno poveèalo negativen vpliv sprošanja zunanjetrgovinskega sektorja na trgovinsko bilanco.

Proces liberalizacije slovenske zunanje trgovine se je zaèel že v okviru bivše Jugoslavije konec osemdesetih let in se nadaljuje v okviru samostojne Slovenije v devetdesetih letih. Povprečna carinska stopnja je leta 1990 znašala 12%, do leta 1996 pa se je znižala na 10.7%. Druge uvozne dajatve, ki so bile leta 1990 še 16-odstotne, so v letu 1996 popolnoma izginile, enako velja za kvote. V letu 1996 je bilo 98% celotnega uvoza, èe ne upoštevamo kmetijskih proizvodov, neobremenjenega s kolièinskimi omejitvami (MAJCN 1997, str. 2). Sklepali bi lahko, da je imel proces odpravljanja ovir v mednarodni menjavi, podobno kot v drugih državah, tudi v Sloveniji za posledico hitrejšo rast uvoza od izvoza in s tem deficit v menjavi z blagom. Damijan in Majcn (Ekonomsko ogledalo, 1998a, str. 6) sta s pomoèjo regresijske analize ugotovila, da je imela odprava dajatev za uvoz iz Evropske unije (EU) znaèilen vpliv na poveèanje uvoza iz te skupine držav, medtem ko med zmanjšanjem oziroma odpravo uvoznih dajatev v menjavi z državami CEFTA in poveèanjem uvoza (analogno velja tudi za izvoz) iz držav CEFTA ni povezave. Poveèanje uvoza iz teh držav pojasnjujeta s spremembami v strukturi slovenskega povpraševanja, kar po njunem mnenju pomeni, da bi do poveèanja uvoza iz držav CEFTA prišlo tudi brez podpisa prostotrgovinskega sporazuma (Ekonomsko ogledalo, 1998a, str. 6).

VKLJUÈEVANJE V EVROPSKO UNIJO

EU najveèja trgovinska partnerica držav v tranziciji

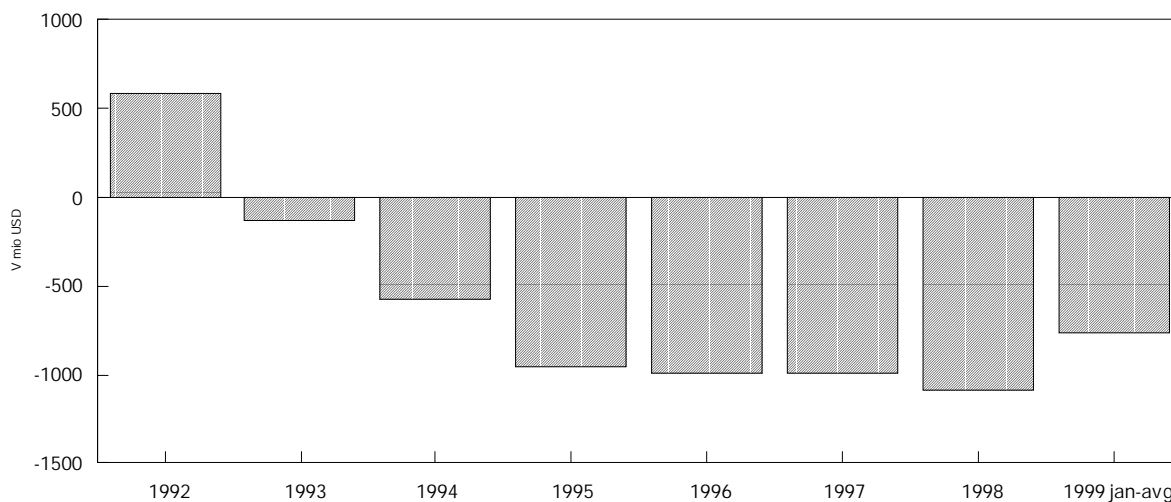
Evropska unija je najpomembnejši partner v mednarodni menjavi veèine najbolj razvitih tranzicijskih gospodarstev. Hkrati predstavlja zahodnoevropska integracija modernizacijsko sidro za tranzicijsko regijo. Na mestu je vprašanje, v kolikšni meri je za narašajajoèe trgovinske deficite v skupini držav na prehodu odgovorna prav trgovina z EU.

Podatki o trgovini med EU in takratnimi petimi državami članicami CEFTA kažejo, da je v letih od 1992 do 1995 presežek EU v blagovni menjavi s temi državami ves čas naraščal (z 2.3 v letu 1992 na 7.6 milijard ekujev v letu 1995). Poleg tega je bil leta 1995 delež petih članic CEFTA v skupnem uvozu EU 6.7%, medtem ko je skupina držav CEFTA v zunanjetrgovinskem presežku EU istega leta predstavljala 32.5% (7.6 mrd ECU) (INOTAI 1998, str. 74).

Zanimiva je tudi primerjava z nekaterimi drugimi manj razvitimi (glede na povprečje EU) članicami EU, ki so v prejšnjem desetletju pristopile k EU. Primeri Irske, Grèije, Portugalske in Španije jasno kažejo, da so se njihovi zunanjetrgovinski deficiti v menjavi z EU v obdobju po vkljuèitvi v skupino poveèali. Za tranzicijske države je v tem smislu zanimivo obdobje po podpisu t.i. pridružitvenih sporazumov z EU. Rezultati za leto 1996 so mešani. Medtem ko je bila na Madžarskem, Poljskem in Slovaškem pokritost uvoza z izvozom v trgovini z EU ugodnejša kot v blagovni menjavi z ostalim svetom, velja ravno nasprotno za Èeško in Slovenijo. Zgovornejša je primerjava med letoma 1989 in 1996, ki pove, da se je pokritost uvoza z izvozom v trgovini z EU med tema dvema letoma v primeru vseh obravnavanih držav poslabšala. Pri tem spet ne smemo pozabiti, da je zmanjšanje pokritosti uvoza z izvozom v tem obdobju znaèilno tudi v trgovini z ostalim svetom (INOTAI 1998, str. 76).

Omeniti velja tudi, da se je po letu 1992 trgovinski deficit v menjavi z EU znotraj celotnega zunanjetrgovinskega primanjkljaja poveèeval hitreje, kot je naraščal delež EU v uvozu in izvozu obravnavanih tranzicijskih gospodarstev. Kljub številnim podatkom o medsebojni trgovini med obema skupinama držav ni mogoèe enostavno zakljuèiti, da je EU dejansko vzrok za visoke primanjkljaje v zunanji trgovini tranzicijskih držav. Z gotovostjo je mogoèe le trditi, da je v obravnavanem obdobju k zunanjetrgovinskemu neravnovesju držav CEFTA doprinesla tudi menjava blaga z EU.

Slika 5: Trgovinska bilanca Slovenije z Evropsko unijo v obdobju od 1992 do 1999

Vir: Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000. Jesensko poroèilo 1999. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 1999, str. 68.

Do podobnih ugotovitev pridemo tudi, èe pogledamo samo Slovenijo. Trgovinski primanjkljaj Slovenije z državami EU se od leta 1993 dalje poveèuje oziroma stagnira v letu 1997 (glej Sliko 5). Hkrati se primanjkljaj v blagovni menjavi z ostalim svetom po moènem poveèanju v letu 1993, z izjemo leta 1995, ves čas zmanjšuje. V celotnem obdobju, z izjemo leta 1995, se poveèuje tudi delež blagovnega primanjkljaja, ki smo ga realizirali z EU, v celotnem saldu slovenske trgovinske bilance, medtem ko se delež primanjkljaja v blagovni menjavi z

ostalim svetom zmanjšuje. Negativna razlika med izvozom v EU in uvozom od tam se je najbolj povečala med leti 1993 in 1995, v letih 1996 in 1997 pa je skoraj enaka doseženi ravni v letu 1995. To se ujema z dejstvom, da je Slovenija v letu 1993 z Zakonom o zunanji trgovini liberalizirala in poenostavila postopke v zunanji trgovini (Strategija Republike Slovenije za vključitev v Evropsko unijo, 1998, str. 54), ker pa ima blagovna menjava z EU večinski delež v slovenski zunanji trgovini (okoli dve tretjini), se je to najbolj poznalo na negativnem neto blagovnem izvozu v EU. Na drugi strani sprejetje Carinskega zakona in Zakona o carinski tarifi (nova kombinirana carinska tarifa postopno zmanjšuje uradne carinske stopnje in sprošča zunanjo trgovino v skladu z mednarodnimi obveznostmi, ki jih je sprejela Slovenija; Strategija Republike Slovenije za vključitev v Evropsko unijo, 1998, str. 55) iz leta 1996, ki sta skoraj popolnoma usklajena z zakonodajo EU, kot kaže tudi Slika 5, skorajda nima vpliva na velikost trgovinskega primanjkljaja z EU (čeprav se je njegov delež v celotnem primanjkljaju nekoliko povečal). Če izhajamo iz povedanega, lahko sklepamo, da samo sproščanje trgovine z EU zaradi izpolnjevanja zahtev za vključitev v Unijo nima tolikšnega vpliva na slovensko trgovinsko bilanco, kot ga je imela liberalizacija trgovine v prvih letih po osamosvojitvi.

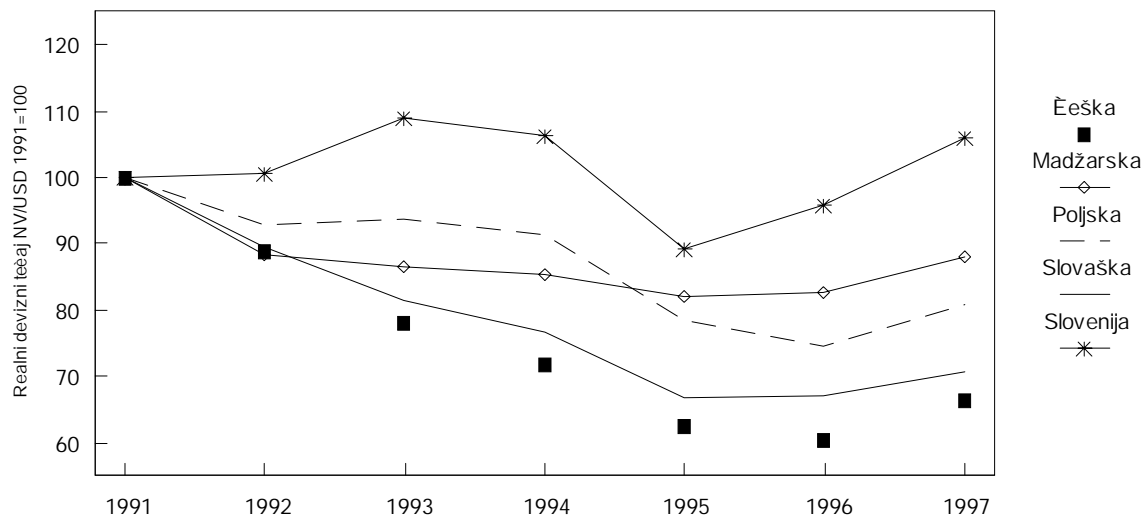
APRECIACIJA NACIONALNIH VALUT

Devizni tečaji odločilno vplivajo na vrednosti posameznih makroekonomskih spremenljivk. Med drugim neposredno določajo cenovno konkurenčnost dobrin, tako na tujih trgih (izvozna konkurenčnost) kot doma (uvozna konkurenčnost). Nadalje spreminjanje deviznih tečajev vpliva na raven cen v državi. Depreciacija nacionalne valute pomeni višje uvozne cene, kar ima za posledico višjo raven domačih cen. Sprememba deviznega tečaja se odraža tudi v spremembi relativne donosnosti sredstev v različnih valutah, zato lahko pričakujemo večje ali manjše povpraševanje po domačih sredstvih. Nenazadnje je sprememba deviznih tečajev povezana tudi z vrednostjo realnega premoženja na splošno in lahko vodi do sprememb življenjskih standardov (HAUSWIRTH / MOOSLECHNER 1997, str. 144).

S propadom CMEA in preusmeritvijo trgovine na trge zahodnoevropskih in drugih razvitih držav je gibanje deviznih tečajev postalo pomemben dejavnik v makroekonomskem okolju tranzicijskih držav. Kot izhaja iz teorij zunanjega neravnovesja, pomeni krepitev vrednosti domače valute zmanjševanje mednarodne konkurenčnosti države in s tem zaviranje izvozne dejavnosti gospodarstva. Ker gre v primeru vzhodnoevropskih tranzicijskih gospodarstev večinoma za manjša odprta gospodarstva (približno 45% češkega in slovaškega ter 57% slovenskega BDP se izvozi), ima upadanje izvozne dejavnosti neizogiben vpliv tudi na gospodarsko rast.

V večini vzhodnoevropskih tranzicijskih držav je nominalni efektivni devizni tečaj v prvi polovici devetdesetih let depreciral (HAUSWIRTH / MOOSLECHNER 1997, str. 153). Najmočnejše nominalno razvrednotenje je v tej začetni fazi tranzicije doživel poljski zlot, medtem ko je madžarski forint za razliko od drugih vse do leta 1994 nominalno apreciral. Češka in slovaška krona sta se po zmerni nominalni depreciaciji v letih 1990-91 po letu 1992 začeli krepiti in v letih 1994-95 dosegli nominalno vrednost iz leta 1989.

Z liberalizacijo zunanje trgovine je gibanje deviznih tečajev postalo pomemben dejavnik v tranzicijskih gospodarstvih

Slika 6: Realni devizni tečaji¹ v nekaterih tranzicijskih državah v obdobju 1991 – 1997

Vir: Transition Report Update, European Bank for Reconstruction and Development, London, 1998, str. 51 – 65; OECD Economic Outlook, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris, 1998, str. 206; lastni preračuni.

Opomba: NV – nacionalna valuta, USD – ameriški dolar, ¹ zmanjševanje indeksa pomeni realno apreciacijo nacionalne valute.

Na začetku tranzicijskega obdobja (1989-91) je večina držav, z izjemo Madžarske, uspela izboljšati svojo mednarodno konkurenčnost tudi z realno devalvacijo učinkovitih deviznih tečajev, kar je tudi pripomoglo k temu, da se je zunanjetrgovinsko ravnotežje kljub liberalizaciji zunanje trgovine ohranilo (ELTETO 1996, str. 23). Po letu 1993 pa naraščajoči trgovinski primanjkljaji vse bolj postajajo realnost analizirane skupine držav. Precejšen del nominalne depreciacije je bil namreč izničen s presežkom domače nad tujo inflacijo. Po letu 1992 sta češka in slovaška krona neprekinjeno realno aprecirali, kar se je odrazilo v upadanju mednarodne konkurenčnosti obeh držav. Na drugi strani je Madžarska v letih 1990 - 91 doživela neke vrste apreciacijski šok, ki mu je sledilo postopno upadanje realnih učinkovitih deviznih tečajev. Podoben razvoj dogodkov z enoletnim zamikom je značilen za Poljsko. Realna apreciacija je bila leta 1995 najvišja na Poljskem, in sicer 79.5-odstotna v primerjavi z letom 1989, sledi Madžarska z 52.6-odstotno realno apreciacijo učinkovitega deviznega tečaja v enakem obdobju. Realni učinkoviti devizni tečaj je v tem obdobju najmanj apreciral na Češkem (12%) in Slovaškem (4.7%) (HAUSWIRTH / MOOSLECHNER 1997, str. 162). Slika ostaja skoraj nespremenjena, če upoštevamo realne devizne tečaje nacionalnih valut (glej Sliko 6) nasproti amerišskemu dolarju (za deflacioniranje je uporabljen indeks cen potrošnih dobrin).

Poleg samih gibanj realnih deviznih tečajev je k poslabševanju zunanje ravnotežja leta 1993 doprinesla tudi recesija v Evropski uniji, kamor se je po razpadu tradicionalnih trgovinskih tokov v času socializma preusmerila večina zunanje trgovine tranzicijskih gospodarstev vzhodne in srednje Evrope (glej Tabela 4). Kritično so se trgovinske bilance poslabšale po letu 1995. Na Češkem in Slovaškem sta blagovna primanjkljaja dosegla oziroma celo preseгла 10% BDP, hitro povečevanje negativnega salda v mednarodni trgovini je v letih 1996-1997 zajelo tudi Poljsko. Poleg nadaljnje realne apreciacije nacionalnih valut je poglobljanju trgovinskih deficitov spet botrovala recesija, ki je leta 1995 zajela večino zahodnoevropskih držav. Izjema je bila Madžarska, ki v začetku devetdesetih ni doživela močne realne devalvacije svoje valute kot druge države iz obravnavane skupine (ELTETO 1996, str. 24). Presežek uvoza nad izvozom se je v letih 1993 in 1994 približal 9% BDP in se začel postopoma

zmanjševati po letu 1995, ko je prišlo v skladu s sprejetim stabilizacijskim programom do nominalnega in realnega razvrednotenja madžarskega forinta. V vseh ostalih državah so naraščajoči zunanjetrgovinski primanjkljaji izzvali spreminjanje politik deviznega tečaja, predvsem opuščanje popolnoma fiksnih sistemov deviznega tečaja, kar je imelo za posledico nominalno in realno depreciacijo nacionalnih valut.

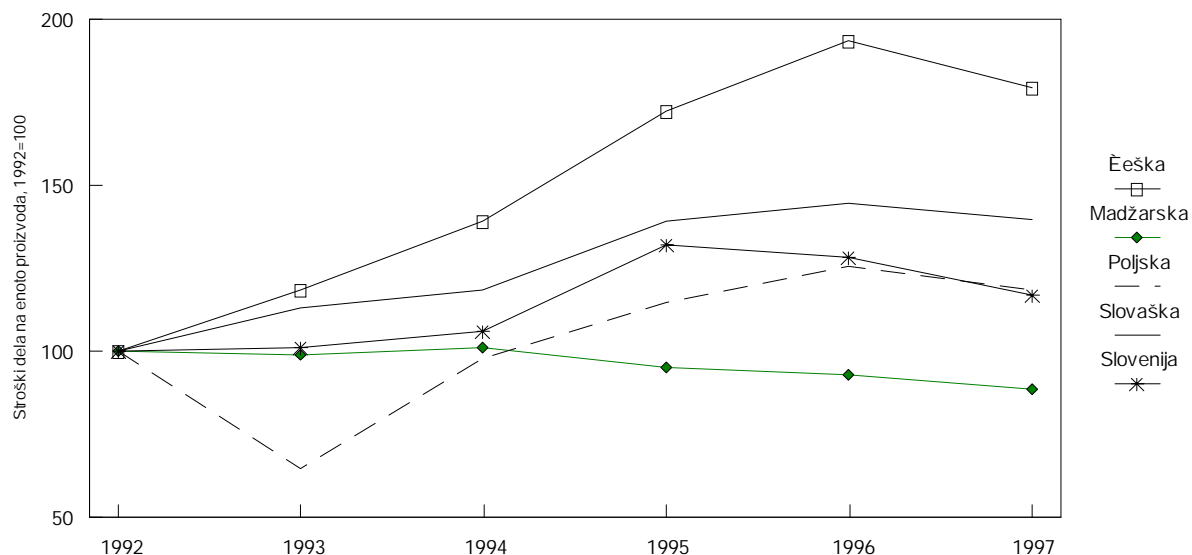
Slovenija ima za razliko od omenjenih držav v celotnem obdobju od uvedbe tolarja sistem uravnava drsečega deviznega tečaja. Nominalni devizni tečaj (tečaj nemške marke kakor tudi nominalni efektivni devizni tečaj) se je po letu 1992 ves čas bolj ali manj izrazito povečeval (depreciacija). Realni efektivni devizni tečaj je prišel opazneje aprecirati po aprilu leta 1992. Podobna gibanja je opaziti tudi pri realnem efektivnem deviznem tečaju, če ga merimo s stroški dela na enoto proizvoda. Vzroka za realno apreciacijo sta predvsem dva: presežna ponudba deviz in relativno visoka inflacija oziroma razkorak v dinamiki nominalnega deviznega tečaja in inflacije (BEKO 1998, str. 172). Obdobje krepitve realne vrednosti tolarja sovпада z obdobjem naraščanja zunanjetrgovinskega primanjkljaja. Po presežku v letu 1992 je trgovinska bilanca v letu 1993 zabeležila manjši primanjkljaj, ki se je v letu 1994 še nekoliko povečal. Močnejše poslabšanje zunanjetrgovinskega ravnotežja pa je sledilo v letu 1995, ko se je deficit blagovne menjave povečal od 2.3% BDP v letu 1994 na 5.9% BDP v letu 1995. Poleg drugih dejavnikov (recesija v EU) je na to vplivalo izrazito poslabšanje mednarodne konkurenčnosti Slovenije, največje po osamosvojitvi. Tolar je realno apreciral (realni efektivni tečaj tolarja, merjeno z indeksom cen življenjskih potrebščin) kar za 10.3% (pred tem v letih 1993 in 1994 za 0.8% oz. 3.8%) (Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 z oceno možnosti razvoja v letu 1999, 1998, str. 65 in Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000, 1999, str. 74). Sledila je realna depreciacija domače valute v letu 1996, ko se je tudi zunanjetrgovinski primanjkljaj nekoliko zmanjšal (4.7% BDP). Krepitev realne vrednosti tolarja se torej skozi vse obdobje lepo odraža preko zmanjševanja konkurenčnosti domačih izvoznikov na eni strani in spodbujanja uvoznega povpraševanja (po letu 1992 se je okrepilo domače povpraševanje zaradi povečanja plač in drugih prejemkov prebivalstva in povečalo uvoz predvsem blaga za široko potrošnjo) na drugi strani na poglobljanju primanjkljaja trgovinske bilance.

GIBANJE STROŠKOV DELA

Nizki stroški dela na enoto proizvoda, značilni za tranzicijske države, če jih primerjamo z razvitimi državami zahodne Evrope, predstavljajo pomembno konkurenčno prednost gospodarstev na prehodu. Leta 1993 so dosegali od 19% (Eščka) do 37% (Madžarska) avstrijskih stroškov dela po enoti proizvoda (mednarodna primerjava stroškov dela na enoto proizvoda po kupni moči (HAVLIK 1997, str. 127).

Kljub relativno nizkim stroškom dela v primerjavi z razvitimi gospodarstvi izgubljajo države na prehodu svojo konkurenčno prednost tudi na tem področju. Po letu 1992 (na Poljskem že leto dni prej) so začeli stroški dela na enoto proizvoda v večini obravnavanih držav naraščati. P. Havlik (HAVLIK 1997, str. 123) ocenjuje, da so se v letih od 1990 do 1995 najbolj povečali na Eškem in Poljskem, kar pomeni, da je produktivnost dela precej zaostajala za rastjo plač. V teh dveh državah se je konkurenčnost, merjena s stroški dela na enoto proizvoda, zato najbolj zmanjšala. V enakem obdobju se je Madžarska soočala z dosti manj izrazito rastjo stroškov dela na enoto proizvoda.

Tranzicijske države so začele izgubljati konkurenčno prednost na področju stroškov dela

Slika 7: Stroški dela na enoto proizvoda (izločene medvalutne spremembe) v izbranih tranzicijskih državah v obdobju 1992 -1997

Vir: Rosati Dariusz: Transition Countries in the First Quarter 1998: Widening Gap Between Fast and Slow Reformers. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Research Reports, No. 248, Vienna, (1998), 248. str. 29-30.

Naraščanje stroškov dela na enoto proizvoda je na eni strani posledica rasti plač v teh državah. Devalvacija nacionalnih valut v letih 1990-1991 je imela za posledico padec plač, izražen v tuji valuti. Po letu 1992 pa začno plače, izražene v tuji valuti, v večini držav naraščati, tako zaradi realne rasti domačih plač kot zaradi apreciacije nacionalnih valut. Na Poljskem so bruto plače, izražene v ekujih, v obdobju 1990-1995 rasle povprečno letno po več kot 20-odstotni stopnji, na Āeškem je bila povprečna letna stopnja rasti 11%, na Madžarskem okoli 6% (HAVLIK 1997, str. 122). Istočasno je bilo v večini držav izrazito tudi povečanje produktivnosti dela, vendar v večji meri na račun krčenja zaposlenosti kot pa rasti proizvodnje. Izjema je pri tem Poljska. Kljub temu pa povečanje produktivnosti ni bilo tolikšno, da bi bila v celotni nevtralizirana rast plač, izražena v tuji valuti (Ekonomsko ogledalo, 1998b, str. 11/I).

Tabela 5: Produktivnost dela v nekaterih tranzicijskih državah v obdobju 1993 - 1996

	1993	1994	1995	1996
Āeška	-2.5	4.4	21.9	10.7
Madžarska	18.6	15.3	10.9	9.1
Poljska	11.1	18.3	10.5	11.5

Vir: Ekonomsko ogledalo. Letna številka 1997, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 3 (1998), 12, str. 11/I.

Āe pogledamo pogloblje razvoj dogodkov po letu 1992, ko smo pričeli naraščanju zunanjetrgovinskih primanjkljajev v obravnavani skupini držav, vidimo, da se povečevanje stroškov dela ujema z gibanjem zunanjetrgovinskih saldov. Rast stroškov dela na enoto proizvoda se je med obravnavanimi državami najprej umirila na Madžarskem (od leta 1994 se ves čas zmanjšujejo). To se ujema s stabilizacijskimi ukrepi iz leta 1995, ki so zavrli rast realnih plač in posledično pripomogli tudi k izboljševanju zunanjetrgovinskega ravnovesja.

Na drugi strani se krivulja rasti stroškov dela na enoto proizvoda na Āeškem in Poljskem obrne navzdol šele po letu 1996. Āeška, ki je zabeležila zelo hitro poglobljanje primanjkljaja trgovinske bilance po letu 1994, je dosegla v obdobju

Povečevanje stroškov dela se ujema z gibanjem zunanjetrgovinskih saldov

1992- 1996 kar 90-odstotno rast stroškov dela na enoto proizvoda (izločene medvalutne spremembe). Hkrati se je v enakem obdobju produktivnost dela v industriji povečala le za 36% (Transition Report 1998, 1998, str. 136), iz česar sledi, da je imela rast stroškov dela v tem obdobju v veliki meri za posledico zmanjšanje konkurenčnosti. Izvoz je, izražen v dolarjih, tako v letu 1996 v primerjavi s predhodnim letom skoraj stagniral. Podobno ujemanje obeh pojavov (naraščanje trgovinskega deficita in stroškov dela na enoto proizvoda) je značilno tudi za Poljsko. Po izrazitem povečanju stroškov dela na enoto proizvoda v letih 1995 in 1996 (glej Sliko 7) smo priča mošnemu poslabšanju ravnotežja v poljskem zunanjetrgovinskem sektorju v letih 1996 in 1997. Hkrati se je padec konkurenčnosti češkega in poljskega gospodarstva ravno ujel z recesijo, ki se je leta 1995 začela v Evropski uniji, kar je še dodatno povečalo pritisk na širjenje njunih trgovinskih primanjkljajev.

Vpliv gibanja stroškov dela na konkurenčnost in s tem na saldo zunanje trgovine je močno prisoten tudi v Sloveniji, kjer je bila raven stroškov dela na enoto proizvoda v primerjavi z razvitimi državami že v začetku devetdesetih let precej višja kot v drugih tranzicijskih državah, zaradi česar je slovenski izvoz toliko bolj občutljiv za poslabševanje stroškovne konkurenčnosti kot v ostalih obravnavanih državah. Tako so stroški dela na enoto proizvoda leta 1990 v Sloveniji dosegali kar 90% avstrijskih stroškov dela na enoto proizvoda (HAVLIK 1997, str. 127). K rasti stroškov dela na enoto proizvoda v letih od 1993 do 1995 je pripomoglo trajno naraščanje plače na zaposlenega, ki je zabeleženo od februarja 1992 dalje. Povečevanje povprečne bruto plače na zaposlenega pa je v obdobju 1992 – 1996 (z izjemo leta 1994 in 1995) tudi presevalo rast produktivnosti dela (Strategija Republike Slovenije za vključitev v Evropsko unijo, 1998, str. 48). Rast plače na zaposlenega se je začela umirjati v letu 1997, umirjeno gibanje plače pa se je nadaljevalo tudi v letu 1998, ko je zaostajalo za rastjo produktivnosti dela za dobri dve odstotni točki (Ekonomsko ogledalo, 1999b, str. 10). Po letu 1992 se povečuje tudi blagovni primanjkljaj Slovenije v zunanji trgovini in doseže najvišjo vrednost v letu 1995, ko se najbolj v času od osamosvojitve povečajo tudi stroški dela na enoto proizvoda, izraženi tako v košari valut kakor tudi relativno v košari valut (glede na rast stroškov dela na enoto proizvoda sedmih najpomembnejših trgovinskih partnerjev v OECD), in sicer za 9.3% oziroma 9.6% (glej Tabelo 6). Primanjkljaj trgovinske bilance se je prvič po osamosvojitvi zmanjšal leta 1996, kar lahko razen izboljšanju cenovne konkurenčnosti (zaradi realne deprecijacije tolarja) pripišemo tudi izboljšanju stroškovne konkurenčnosti zaradi padca stroškov dela na enoto proizvoda v košari valut, pa tudi glede na države, najpomembnejše slovenske trgovinske partnerice.

Tabela 6: Stroški dela na enoto proizvoda in komponente v Sloveniji v letih od 1993 do 1998, veri-ni indeks

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Stroški dela na enoto proizvoda, nominalno, v SIT ¹	136.7	114.3	109.8	106.9	107.2	105.9
Stroški dela na enoto proizvoda, v košari valut ²	107.7	100.7	109.3	96.5	101.5	103.2
Stroški dela na enoto proizvoda, v košari valut - relativno ²	104.2	103.6	109.6	95.8	104.9	105.0
Stroški dela na zaposlenega, realno ³	110.3	105.7	104.9	103.9	103.4	103.4
Produktivnost dela	107.2	111.9	108.4	106.7	104.5	105.4

Vir: Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000. Jesensko poročilo 1999, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 1999, str. 74.

Opombe: ¹v predelovalnih dejavnostih, za podjetja in druge organizacije s tri in več zaposlenimi, ²nominalni, ³deflacirano s cenami življenjskih potrebščin.

Stroškovna konkurenčnost slovenskih predelovalnih dejavnosti se je v letih 1997 in 1998 znova poslabšala (glej Tabela 6), medtem ko se vrednost blagovnega primanjkljaja v teh dveh letih ni bistveno spremenila, kar je mogoče pripisati tudi ugodni konjunkturi na tujih trgih. Podobno kot v ostalih obravnavanih državah torej tudi v Sloveniji na dogajanja v zunanjetrgovinskem sektorju poleg spreminjanja cenovne in stroškovne konkurenčnosti močno vpliva gospodarska situacija v najpomembnejših trgovinskih partnerkah, ki prihajajo večinoma iz EU.

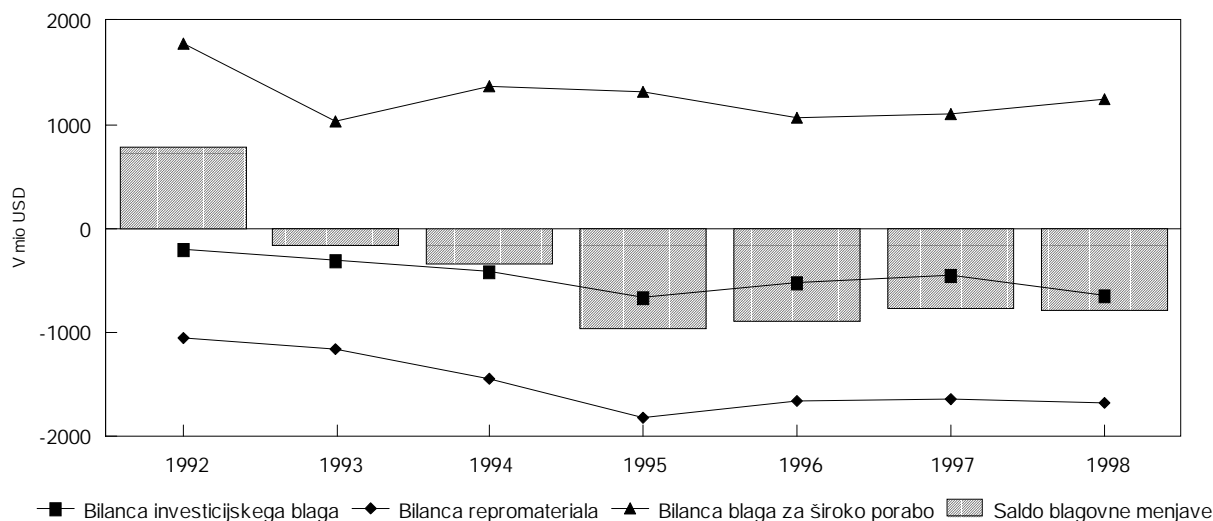
POTREBA PO MODERNIZACIJI

Na začetku devetdesetih let so se podjetja bivših socialističnih gospodarstev po desetletjih zaprtosti pred svetom znašla s povsem zastarelo tehnologijo. Spopad z ostro tujo konkurenco je med drugim zahteval takojšnjo modernizacijo proizvodnje, kar je močno povečalo uvozno povpraševanje po zahodnih proizvodih. Elteto (ELTETO 1996, str. 18) imenuje primanjkljaj trgovinske bilance, ki je posledica modernizacijskih potreb gospodarstev v razvoju, "modernizacijski deficit". O njem govorimo, kadar je trgovinski primanjkljaj v skupini proizvodov za reprodukcijo in investicije višji od primanjkljaja v skupini proizvodov za široko porabo.

Primerjava saldov trgovinskih bilanc potrošnih dobrin, opreme in proizvodov za vmesno porabo pokaže, da se je presežek uvoza nad izvozom v primeru Eške, Madžarske in Poljske v začetku devetdesetih najbolj povečal ravno v zadnjih dveh skupinah. Poleg tega je v večini primerov najvišji primanjkljaj beležila ravno oprema, šele potem so sledile potrošne dobrine in proizvodi za vmesno porabo (ELTETO 1996, str. 18-19). Na drugi strani Inotai (INOTAI 1998, str. 71) opozarja, da gre v primeru omenjenih petih držav res za nadpovprečno rast uvoza kapitalnih dobrin, je pa v tej skupini zajet tudi uvoz motornih vozil in osebnih računalnikov s komponentami. Za ti dve vrsti kapitalnih dobrin pa je težko reči, ali sta namenjeni investicijam ali porabi. Po Inotaiju govorijo podatki o realni rasti dohodkov prebivalstva bolj v prid potrošnemu namenu.

Kljub temu lahko sklepamo, da je uvozno povpraševanje, ki ga je spodbujala želja po posodabljanju proizvodnih procesov, v začetni fazi tranzicije prav tako precej prispevalo k poglobljanju zunanjetrgovinskih deficitov. Hkrati ne smemo pozabiti, da je tako imenovani "modernizacijski deficit" zdrav, saj prispeva k postavljanju trdnih temeljev za bodočo gospodarsko rast. V obdobju po začetni modernizaciji gospodarstva bi lahko zato pričakovali zmanjševanje presežkov uvoza nad izvozom, ker naj bi se sprva visoke potrebe po uvozu tuje tehnologije sčasoma umirile. V primeru obravnavane skupine držav to ne drži, kar govori v prid temu, da obstajajo še drugi faktorji, ki vodijo v poglobljanje negativnega salda blagovne menjave. Prav tako lahko sklepamo, da se proces modernizacije gospodarstev še ni zaključil. Inotai (INOTAI 1998, str. 73) celo razmišlja, da do prave modernizacije omenjenih tranzicijskih gospodarstev sploh še ni prišlo oziroma da se je transformacija na mikro ravni gospodarstev šele pravkar začela. V začetku tranzicije se je namreč konkurenčnost teh ekonomij precej izboljšala na račun visoke devalvacije nacionalnih valut, zato podjetja niso bila zadosti motivirana za opuščanje starih proizvodnih programov in uvajanje tehnoloških sprememb. Strukturne spremembe pa potekajo prepočasno tudi zaradi počasnosti privatizacijskih postopkov in nizke ravni neposrednih tujih investicij v posameznih državah (INOTAI 1998, str. 72).

*Večji uvoz
opreme in
proizvodov
za vmesno
porabo od
izvoza*

Slika 8: Trgovinska bilanca Slovenije glede na ekonomski namen proizvodov v letih 1992 – 1998

Vir: Ekonomsko ogledalo, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 5 (1999), 9, str. P5.

NTI omogočajo financiranje primanjkljaja v plačilni bilanci, vendar lahko tudi povečujejo trgovinski primanjkljaj

Gibanje izvoza in uvoza blaga po posameznih skupinah glede na ekonomski namen proizvodov v Sloveniji potrjuje razmišljanje, da je povečevanje primanjkljaja v blagovni menjavi od leta 1992 dalje deloma tudi posledica modernizacije gospodarstva. Iz Slike 8 je razvidno, da sta se v prvih letih po osamosvojitvi Slovenije zelo hitro povečala primanjkljaja v menjavi z investicijskimi dobrinami in repromaterialom, medtem ko se je v tem obdobju presežek v trgovini z blagom za široko potrošnjo po začetnem padcu nekoliko okrepil. Po letu 1995 se je trend gibanja deficitov v prvih dveh skupinah rahlo obrnil v nasprotno smer, prav tako se je začel postopno zmanjševati primanjkljaj v celotni blagovni menjavi, kar bi lahko pomenilo, da se je začetni val modernizacije gospodarstva umiril. Do podobne ugotovitve pridemo tudi, če vzamemo pod drobnogled premike v strukturi uvoza blaga, ki izkazujejo značilna gibanja za tranzicijska gospodarstva. Tako se je, kljub boljši tehnološki opremljenosti slovenske proizvodnje v primerjavi z drugimi tranzicijskimi gospodarstvi, z gospodarskim odpiranjem v obdobju 1991 – 1996 uvoz investicijskih dobrin povečal od 4.9% BDP na 8.2% BDP (BEKO 1998, str. 175). Sklepamo lahko, da je predvsem v prvih letih tranzicije modernizacija gospodarstva precej prispevala k poglobljanju trgovinskega primanjkljaja v Sloveniji, medtem ko ima zlasti v kasnejših letih, ko se rast deleža uvoza proizvodov za investicije v BDP umirja, vse pomembnejšo vlogo pri ohranjanju trgovinskega deficita rast uvoza blaga za široko porabo. Vendar to velja le do leta 1997, saj se je v letu 1998 negativni saldo v menjavi investicijskega blaga po dveletnem zmanjševanju ponovno povečal na raven iz leta 1995 (ko je dosegel najvišjo vrednost). Hkrati je deficit v menjavi reprodukcijskega blaga še vedno vztrajal na ravni iz preteklih let. Oboje govori v prid temu, da je tako imenovani modernizacijski deficit, kot ga je definirala A. Elteto (ELTETO 1996, str. 18), v slovenskem primeru še vedno pomemben dejavnik primanjkljaja v trgovinski bilanci.

NEPOSREDNE TUJE INVESTICIJE

Učinek neposrednih tujih investicij (NTI) na trgovinsko bilanco in s tem tudi na tekoči del plačilne bilance je dvojen. Na eni strani NTI omogočajo financiranje primanjkljaja v blagovni menjavi oziroma na celotnem tekočem računu. Na drugi strani pa lahko imajo NTI za posledico povečanje deficita v trgovinski menjavi, s tem ko spodbujajo investicije in uvoz. Na splošno velja, da NTI v

velikih državah privlaèi visoko uvozno povpraševanje, medtem ko je glavni cilj NTI na majhnih trgih predvsem proizvodnja za izvoz (ELTETO 1998, str. 19).

Mnoge vzhodno in srednjeevropske države so že v sedemdesetih in osemdesetih letih odprle vrata za doloène oblike tujih investicij. Kljub temu se je plaz sprožil šele, ko so države s sprejetjem nove zakonodaje omogoèile delovanje podjetij v popolni tuji lasti. Pomemben predpogoj za prihod tujih podjetij je bila tudi uspešno zakljuèena zaèetna stabilizacija. Prvi val neposrednih tujih investicij je prišel v vzhodno in srednjo Evropo v letih od 1990 do 1992, naslednji val je sledil leta 1995 ko se je po dveh letih stagnacije pritek NTI v sedem vzhodno- in srednjeevropskih držav (trenutne èlanice CEFTA) podvojil glede na leto poprej (STANKOVSKY 1997, str. 170).

Najveè NTI je usmerjenih v Madžarsko, Poljsko in Èeško, torej v najrazvitejša, ekonomsko in politièno najstabilnejša gospodarstva. NTI so v teh državah usmerjene predvsem v kapitalsko intenzivna podjetja, za katera je znaèilna višja produktivnost kot za podjetja v domaèi lasti (STANKOVSKY 1997, str. 172). Podjetja, ki so v veèinski tuji lasti se hitreje prestrukturirajo od tistih v pretežni domaèi lasti in so bolj izvozno orientirana. NTI povečujejo proizvodne kapacitete v gostujoèi državi. Praviloma imajo za posledico pritek novih proizvodnih virov v obliki kapitala, tehnologije, upravljalnih sposobnosti ipd. S tem se izboljšujeta kakovost proizvodnje in produktivnost, kar nenazadnje vodi do višje gospodarske rasti. Hkrati pa se vsaj v prvi fazi, ko se podjetja prestrukturirajo, lahko dogaja, da veè uvažajo, kot izvažajo, in tako prispevajo k veèanju ali ustvarjanju zunanjetrgovinskega primanjkljaja. Ne glede na to pa so morebitni vplivi NTI na trgovinski deficit v literaturi še zelo slabo raziskani, poleg tega pa je ob pomanjkanju ustreznih statistiènih podatkov (na primer o uvozu podjetij, ki so v veèinski tuji lasti) o tem tudi skoraj nemogoèe zanesljiveje sklepati.

Stanje NTI v Sloveniji je bilo leta 1998 za 188% višje kot leta 1993, kar se zdi veliko, vendar ne v primerjavi z drugimi državami na prehodu, kjer obseg NTI narašèa še bistveno hitreje. Na drugi strani je visoka stopnja rasti tudi posledica nizke izhodišène osnove, torej majhnega obsega NTI v Sloveniji.

Ne glede na razmeroma nizek delež NTI v primerjavi z BDP ali z bruto investicijami glede na druge najuspešnejše države v tranziciji in razvite države pa natanènejši vpogled v pomen podjetij s tujim kapitalom za slovensko gospodarstvo po posameznih postavkah zakljuèenih raèunov na drugi strani kaže na izjemno velik pomen teh podjetij pri nekaterih postavkah. Podjetja s tujim kapitalom razen po dobièku najbolj izstopajo prav pri izvozu: v celotni populaciji slovenskih podjetij so leta 1995 predstavljala le 3.4%, realizirala pa so kar 20.1% vsega izvoza slovenskega podjetniškega sektorja (Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1997 s projekcijo razvoja do leta 2001, 1997, str. 29). Podobna je slika tudi, èe primerjamo podatke o pomenu podjetij s tujim kapitalom med leti, saj najbolj izstopa poleg poveèanja deleža v dobièku ravno poveèanje deleža v izvozu (med letoma 1994 in 1995 za 2.1 odstotni toèki). Kljub temu pa zaradi neprimerljivosti razpoložljivih podatkov o izvozu in uvozu (na voljo so podatki o izvozu iz zakljuèenih raèunov, podatki o uvozu pa iz carinskih deklaracij) podjetij s tujim kapitalom ne moremo zanesljivo sklepati o tem, ali ta podjetja prispevajo k poveèevanju slovenskega trgovinskega primanjkljaja ali ne.

Pomemben predpogoj za pritek NTI je bila tudi zakljuèena zaèetna stabilizacija gospodarstva

Pomembno je od kod NTI prihajajo

Razlika med investicijami in varëevanjem je pogosto posledica prenizkega zasebnega varëevanja

Zmanjšanje investicij je bilo moènejše od padca BDP

Èeprav natanèen izraèun prispevka podjetij s tujim kapitalom v Slovenji k trgovinski bilanci otežuje pomanjkanje primerljivih podatkov, pa se lahko problema lotimo tako, da upoštevamo nekatera dodatna dejstva. Reich (REICH 1998, str. 117) v svoji študiji ugotavlja, da je za državo na prehodu, ki se odpira tujim neposrednim investicijam, zelo pomembno, od kod investicije prihajajo. Loèi dva modela investiranja v tujini. Na eni strani obstajajo podjetja, ki veèji del inputov za proizvodnjo svojih podružnic v tujini dobavljajo doma, s èimer prispevajo k poveèevanju trgovinskega primanjkljaja v tej državi. Takšen vzorec delovanja je na primer znaèilen za podjetja iz Nemèije, Avstrije, Japonske. Na drugi strani zlasti ameriška podjetja v primeru investicije v tujini pri proizvodnji uporabljajo lokalne inpute. Reich zato sklepa, da prisotnost nemških in avstrijskih investorjev v državah srednje in vzhodne Evrope negativno vpliva na njihovo zunanjetrgovinsko ravnovesje. Tudi v Sloveniji je veèji del NTI iz Avstrije in Nemèije, iz èesar bi lahko sklepali, da imajo NTI V Sloveniji v povpreèju negativen vpliv na saldo blagovne menjave.

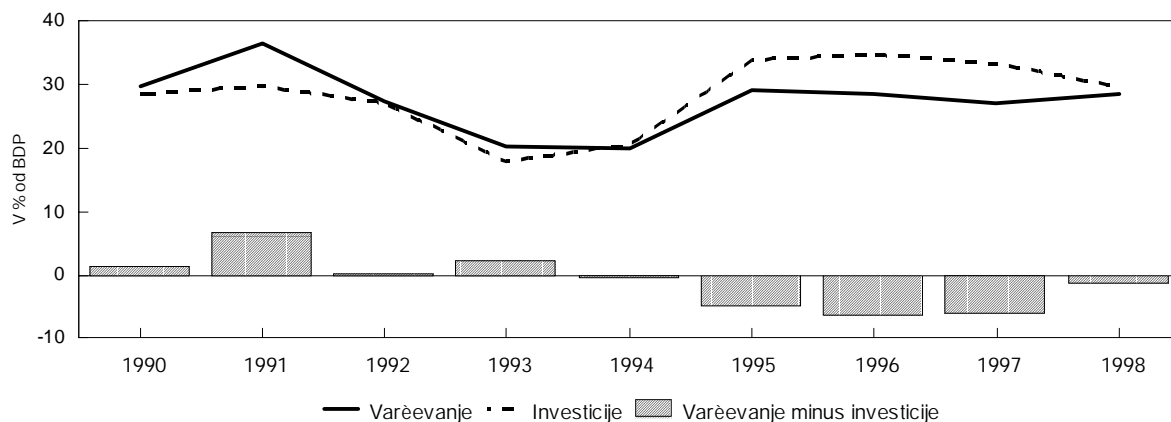
Neravnovesje med investicijami in varëevanjem

Kot izhaja iz teorij zunanjega neravnovesja, je razhajanje med investicijami in varëevanjem pogosto posledica javnofinanènega primanjkljaja in/ali prenizkega zasebnega varëevanja. Zanima nas torej, kaj se dogaja s celotnimi investicijami in varëevanjem v tranzicijskih gospodarstvih in v katerem sektorju nastaja vzrok za zunanje neravnovesje.

Investicije in varëevanje so pozitivno odvisni od gospodarske rasti, zato bi v državah na prehodu v zaèetnem obdobju, ko je celotna proizvodnja upadala, prièakovali tudi zmanjševanje investicijske dejavnosti in nižje prihranke, kasneje, z gospodarskim okrevanjem, pa rast naložb in poveèevanje deleža prihrankov v BDP. Evropska banka za obnovo in razvoj v svojem tranzicijskem poroèilu iz leta 1995 navaja, da so se v veèini tranzicijskih gospodarstev v obdobju 1989 - 1994 investicije zmanjšale bolj kot bruto domaèi proizvod, kar pomeni, da je bil padec obeh agregatov tudi posledica delovanja tretjega dejavnika, kot je na primer poveèanje negotovosti, odsotnost delovanja tržnih mehanizmov v zaèetku tranzicije in podobno (Transition Report 1995, 1995, str. 67). Najbolj so se relativno glede na BDP investicije in varëevanje po letu 1990 zmanjšali na Madžarskem in Poljskem. Delež varëevanja v BDP je bil leta 1993 na Madžarskem za 17, na Poljskem pa za 15 strukturnih toèk (na Èeškem za 10 strukturnih toèk) nižji kot v letu 1990. Delež investicij v BDP je na Madžarskem in Poljskem najnižjo toèko dosegel že leta 1992, na Èeškem pa leta 1993, povsod pa je bil za okoli 10 strukturnih toèk nižji kot na zaèetku tranzicije. V vseh treh državah delež varëevanja v BDP leta 1996 tudi še ni dosegel ravni iz leta 1990, na Madžarskem in Poljskem pa je tudi delež investicij v BDP leta 1997 še vedno nižji kot na zaèetku desetletja.

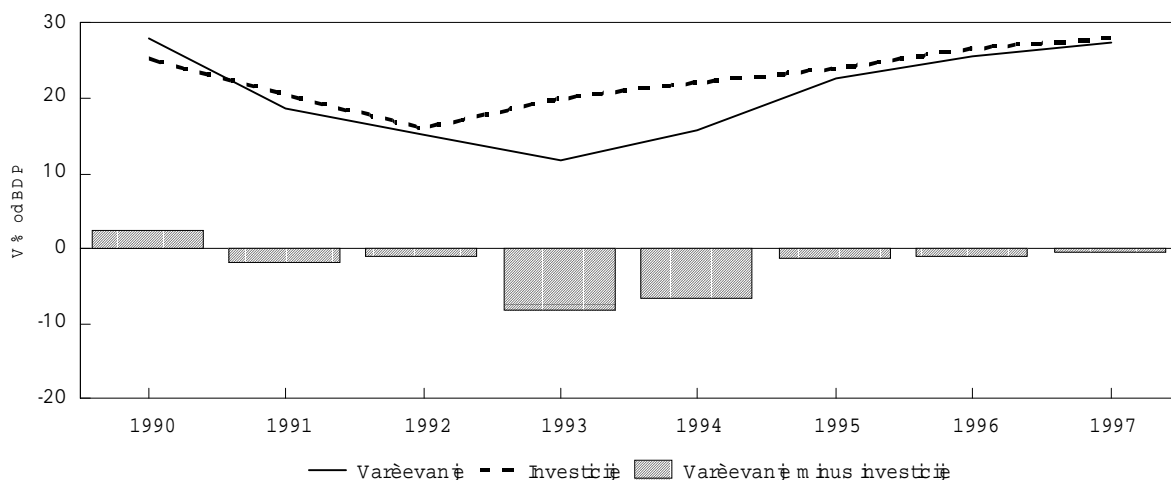
Z gospodarskim oživljanjem so se torej v izbranih tranzicijskih državah (Èeška, Madžarska, Poljska) po letu 1993 zaèele krepiti tako investicije kot prihranki (izraženi z deležem v BDP), vendar slednji prepoèasi, da bi zadošèali za financiranje hitro rastoèe naložbene aktivnosti. Rezultat se je pokazal v poslabševanju zunanjega neravnovesja. Da bi se približali vzroku za to, bomo v nadaljevanju pogledali, kaj se je dogajalo z naložbeno dejavnostjo in varëevanjem v privatnem in javnem sektorju gospodarstva. Pri tem bomo neravnovesje med investicijami in varëevanjem javnega sektorja poenostavljeno enaèili z bilanco javnega financiranja.

Slika 10: Neravnovesje med investicijami in varëevanjem v obdobju 1991 – 1997 v primeru Èeške

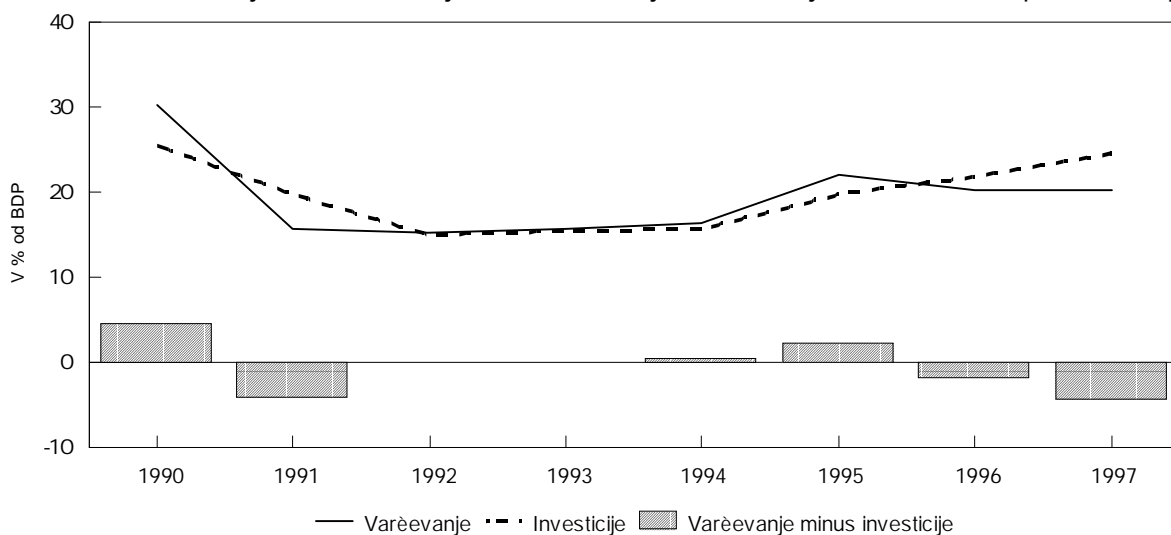
Vir: WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1998. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1998. str. 220; WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1995. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1995. str. 125 – 131.

Slika 11: Neravnovesje med investicijami in varëevanjem v obdobju 1990 – 1996 v primeru Madžarske

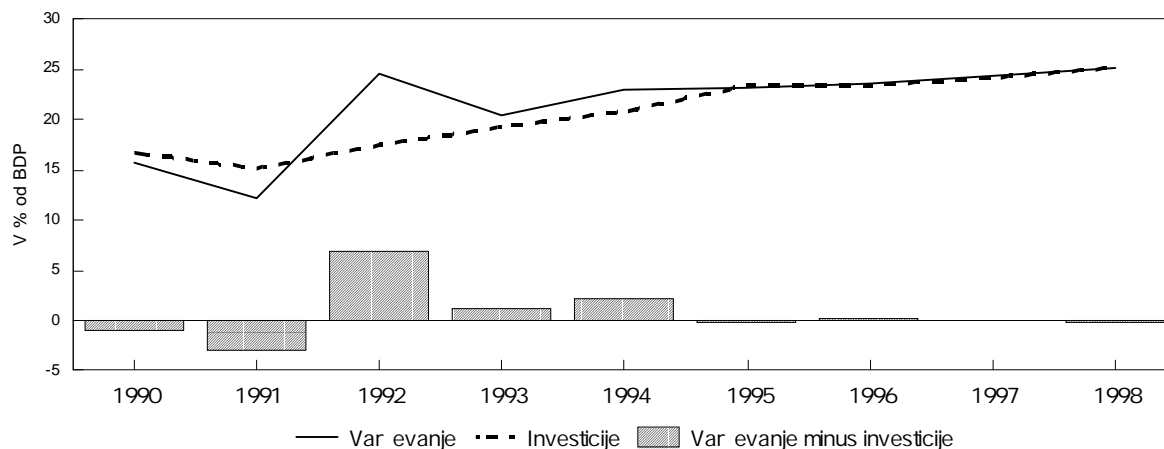
Vir: Cottarelli et al.: Hungary: Economic Policies for Sustainable Growth. International Monetary Fund, IMF Occasional Paper, No. 159. Washington, 1998, str. 7.

Slika 12: Neravnovesje med investicijami in varëevanjem v obdobju 1990 – 1997 v primeru Poljske

Vir: WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1998. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1998. str. 222; WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1995. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1995. str. 125 – 131.

Slika 13: Neravnovesje med investicijami in varëevanjem v obdobju 1991 – 1998 v primeru Slovenije

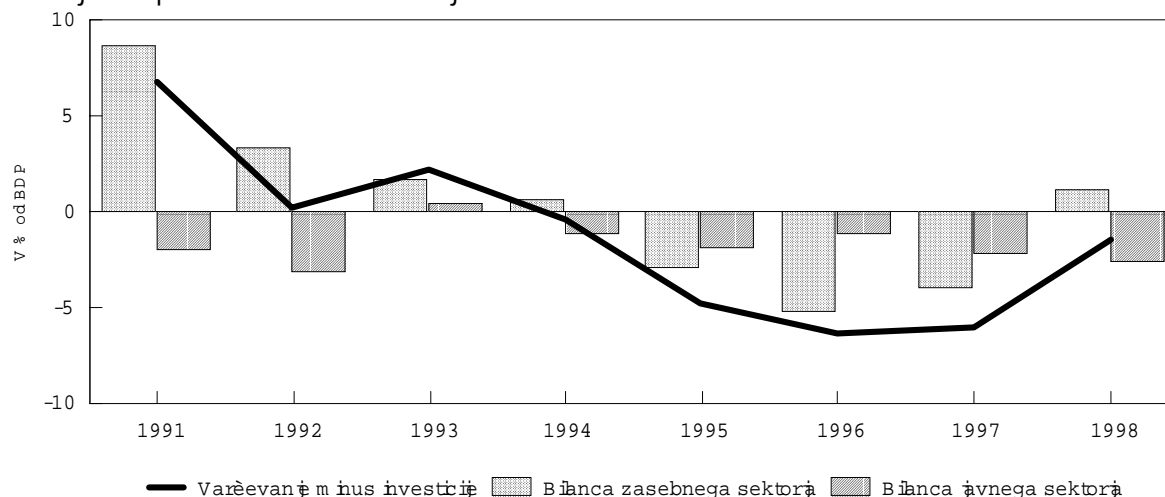

Vir: Gospodarska gibanja v Sloveniji leta 1993 in perspektive do leta 1997 (Pomladansko poroèilo). Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 2 (1993) 8, str. 21-22. Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2002, Pomladansko poroèilo 1998. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 1998, str. 75.

Zasebni sektor

Gospodinjstva (prebivalstvo) večinoma trošijo manj, kot znaša njihov dohodek, medtem ko je za podjetja znaèilen presežek potrošnje nad dohodkom. V zasebnem sektorju so potemtakem gospodinjstva tista, ki pretežno varëujejo, podjetja pa so v glavnem investicijsko usmerjena. Podatki kažejo, da v obravnavanih tranzicijskih državah poslabševanje ravnovesja med prihranki prebivalstva in investicijami podjetij najveèkrat sovpada s poglobljanjem primanjkljaja na tekoem raèunu plaèilne bilance, kar pomeni, da je del vzrokov zunanjega neravnovesja zagotovo potrebno iskati znotraj zasebnega sektorja. V nadaljevanju torej skušamo odgovoriti na vprašanje, ali je neravnovesje v zasebnem sektorju posledica nizkega varëevanja prebivalstva ali moène investicijske dejavnosti podjetij. Prav tako nas zanima, kaj vpliva na odloèitve prebivalstva o varëevanju in kaj je v ozadju hitre rasti podjetniških investicij.

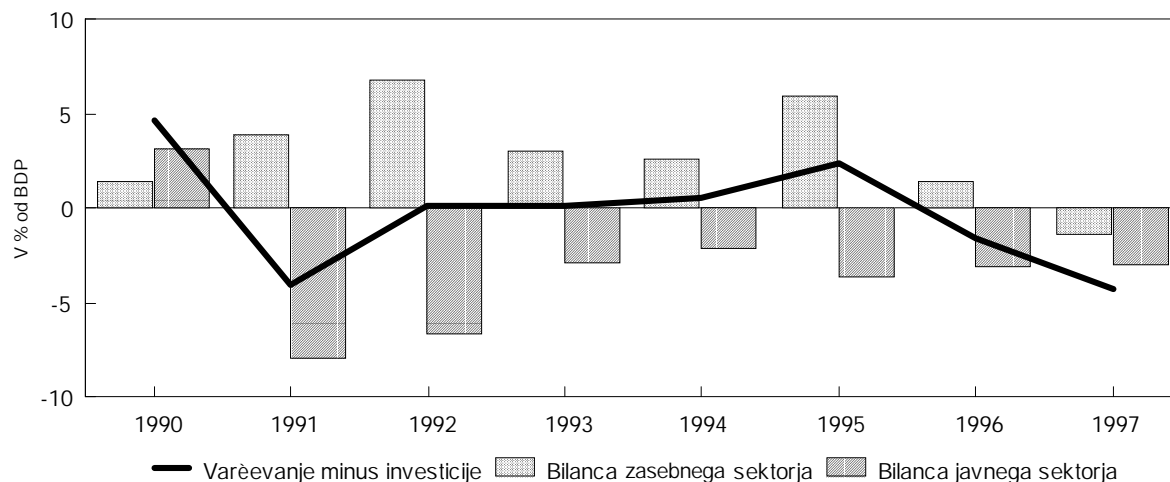
Slika 14: Prispevek zasebnega in javnega sektorja k neravnovesju med investicijami in varëevanjem v primeru Èeške v obdobju 1991 in 1998

Vir: WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1999. Dunaj, 1999, str. 228; WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1995. Dunaj, 1995, str. 125 – 131; EBRD Transition Report 1999. London, 1999, str. 213.

Opomba: kot razlika med investicijami in varëevanjem v javnem sektorju je poenostavljeno upoštevan saldo javnih financ.

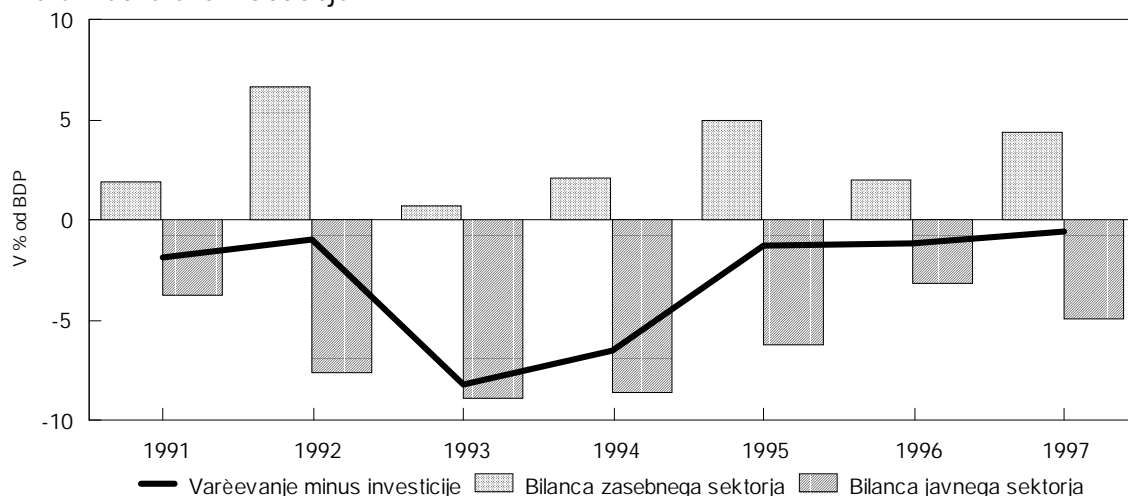
Slika 15: Prispevek zasebnega in javnega sektorja k neravnovesju med investicijami in varëevanjem v primeru Poljske v obdobju 1991 in 1998

Vir: WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1999. Dunaj, 1999, str. 230; WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1995. Dunaj, 1995, str. 125 – 131; EBRD Transition Report 1999. London, 1999, str. 253.

Opomba: kot razlika med investicijami in varëevanjem v javnem sektorju je poenostavljeno upoštevan saldo javnih financ.

Slika 16: Prispevek zasebnega in javnega sektorja k neravnovesju med investicijami in varëevanjem v primeru Madžarske v obdobju 1991 in 1997

Vir: WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1999. Dunaj, 1999, str. 229; WIIW Handbook of Statistics: Countries in Transition 1995. Dunaj, 1995, str. 125 – 131; EBRD Transition Report 1999. London, 1999, str. 229.

Opomba: kot razliko med investicijami in varëevanjem v javnem sektorju je poenostavljeno upoštevan saldo javnih financ.

VARËEVANJE ZASEBNEGA SEKTORJA

Obseg varëevanja prebivalstva je odvisen od vrste dejavnikov. Na eni strani so dolgoroèni, objektivni dejavniki, ki doloèajo možnosti za varëevanje, na primer raven gospodarske razvitosti in dohodek prebivalstva. Na drugi strani je varëevanje odvisno od ekonomskih, politiènih, psiholoških ter drugih dejavnikov, ki v doloèenem obdobju prebivalce spodbujajo k varëevanju. Sem sodijo na primer stabilnost deviznega teèaja, razdelitev narodnega dohodka ali politika obrestne mere. Za varëevanje prebivalstva so zelo pomembni tudi organizacijsko – tehnièni ukrepi in politika banènih ter drugih organizacij (BRILEJ 1995, str. 10).

Pri razumevanju sprememb v varëevanju zasebnega sektorja si lahko pomagamo z gibanjem zasebne potrošnje (ob predpostavki, da zasebna potrošnja pomeni celotno potrošnjo v nekem gospodarstvu in zasebno varëevanje celotno varëevanje, bi lahko z gibanjem zasebne potrošnje popolnoma pojasnjevali

V zgodnjem obdobju tranzicije, za katerega je značilna negativna gospodarska rast, se delež potrošnje v BDP povečuje

gibanje zasebnega varčevanja). Podobno kot varčevanje je tudi potrošnja pozitivno odvisna od dohodka. Z gospodarskim okrevanjem bi torej v tranzicijskih gospodarstvih pričakovali tudi okrepitev zasebne potrošnje. Kot je razvidno iz podatkov o gibanju deležev zasebnega varčevanja in potrošnje glede na BDP, se je delež zasebne potrošnje v BDP najbolj okrepil zlasti v prvih letih tranzicije (na Poljskem se je v letih 1990-1994 povečal za dobrih 16, na Madžarskem pa za 13 strukturnih točk). Ne smemo zanemariti dejstva, da je gibanje deleža zasebne potrošnje v BDP tudi posledica sprememb v BDP. V zgodnjem obdobju tranzicije, za katerega je značilna negativna gospodarska rast, se delež potrošnje v BDP povečuje. Na Madžarskem in Poljskem je namreč leta 1991 padec realnega BDP večji od realnega zmanjšanja zasebne potrošnje (na Češkem se leta 1991 delež zasebne potrošnje v BDP zmanjša, saj je realno zmanjšanje zasebne potrošnje večje od padca realnega BDP). Na drugi strani pa je po letu 1991 naraščanje deleža zasebne potrošnje v BDP posledica dejstva, da vse tri države beležijo realno rast zasebne potrošnje, medtem ko se BDP realno še vedno zmanjšuje (z izjemo Poljske, ki že leta 1992 doseže pozitivno gospodarsko rast).

Relativno hitro naraščanje zasebne potrošnje je posledica tako specifičnih zgodovinskih okoliščin kot razmeroma nestabilnih razmer, v katerih so se države znašle v prvem obdobju tranzicije. Ena od značilnosti držav v prejšnjem sistemu je bilo kronično pomanjkanje določenih vrst blaga (KORNAI 1992, str. 346). S sprostitvijo zunanjetrgovinskih tokov v začetni fazi tranzicije se je prebivalstvu odprla možnost za nakup širokega spektra potrošnih dobrin. Hkrati nestabilne razmere, kot na primer razmeroma visoka inflacija, razvrednotenje domačih valut, nezaupanje v bančni sistem, odsotnost ustreznih institucij, niso bile ravno naklonjene varčevanju. Prebivalstvo se v takšnih okoliščinah odziva z večjo potrošnjo, varčevanjem v tujih bankah ali zamenjavo domače valute v konvertibilne tuje valute.

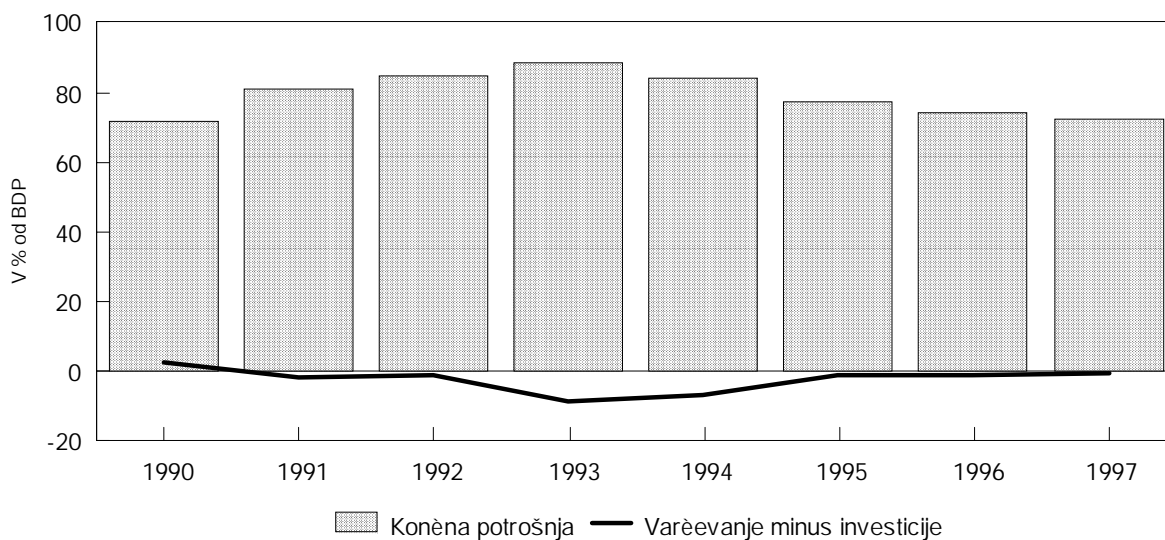
Vzroke za premajhne prihranke prebivalstva glede na investicijsko dejavnost zasebnega sektorja v tranzicijskih gospodarstvih lahko torej na eni strani pojasnujemo z veliko nagnjenostjo zasebnega sektorja k potrošnji. Hkrati pa ne smemo spregledati dejstva, da v obdobju najhitrejšega vzpona deleža zasebne potrošnje v BDP Češka in Poljska (z izjemo leta 1991, ko pa je zunanje neravnovesje izključno posledica proračunskega primanjkljaja) pravzaprav nimata večjih težav z zunanjim neravnovesjem. Le-te se pojavljajo kasneje, na Češkem po letu 1994 na Poljskem pa po letu 1995. Hitro povečevanje deleža zasebne potrošnje v BDP po razpadu socializma (ali nezadostno varčevanje prebivalstva) v primeru Češke in Poljske v obdobju od leta 1990 do 1994 torej ni imelo za posledico neravnovesja v zasebnem sektorju in na tekočem računu plačilne bilance. Kljub temu pa je v tem obdobju (na Poljskem po letu 1992) v primeru obeh držav mogoče opaziti trend zmanjševanja presežka na tekočem računu plačilne bilance.

Na Češkem in Poljskem stopi ohranjanje ravnovesja v zasebnem sektorju z vidika poslabševanja zunanjega ravnovesja v ospredje po letu 1994 oziroma po letu 1995. Prihranki zasebnega sektorja ne zadostujejo za financiranje hitro rastočih naložb. Na eni strani je vzrok temu investicijska ekspanzija, na drugi strani pa se po rahlem povečanju deleža zasebnega varčevanja v BDP po letu 1994 le-ta ponovno rahlo zmanjša v letu 1996, čeprav je še vedno višji kot v letih 1993 in 1994, ko je dosegel v obeh državah najnižjo vrednost. Na nagnjenost k varčevanju v drugi polovici desetletja kljub gospodarskemu okrevanju in izboljševanju dobičkonosnosti podjetij negativno učinkujejo zlasti pozitivna

prièakovanja o prihodnjem dohodku. Prav tako zmanjšanje negotovosti po zaèetnem tranzicijskem šoku spodbudno vpliva na potrošnjo, kar seveda hkrati zavira hitreje poveèevanje varèevanja (Transition Report 1998, 1998, str. 60).

Na Madžarskem za razliko od zgoraj omenjenih držav bilanca investicij in varèevanja v obdobju tranzicije pretežno sledi bilanci javnega sektorja. Kljub temu da delitev investicij in varèevanja na javni in zasebni sektor pokaže, da je glavni razlog zunanega neravnovesja v obdobju od leta 1991 dalje primanjkljaj javnih financ, pa v letu 1993, ko se zunanje neravnovesje moèno poslabša (primanjkljaj tekoèega raèuna plaèilne bilance doseže 9% BDP), pomembno vlogo v smislu poslabševanja zunanega ravnovesja odigra tudi moèno zmanjšanje presežka investicij nad varèevanjem v zasebnem sektorju. Iz gibanja celotnega varèevanja in investicij je razvidno, da se ob rahlem znižanju deleža investicij v BDP v letih 1991-1993 precej zniža udeležba prihrankov v BDP, in sicer od 27.6% BDP v letu 1990 na komaj 10.6% BDP v letu 1993. Pri tem se najbolj zniža delež prihrankov privatnega sektorja v BDP: od 23.8% BDP v letu 1990 na 11.6% BDP v letu 1993 (COTTARELLI et al. 1998, str. 7). Istoèasno se v tem obdobju izraziteje poveèa delež konène potrošnje (v tem zlasti delež potrošnje gospodinjstev) v bruto domaèem proizvodu (glej Sliko 15), kar govori v prid temu, da so tuji prihranki namenjeni v glavnem financiranju domaèe potrošnje in ne investicij. Ugotovitev potrjujejo tudi podatki o realni rasti BDP, saj Madžarska v tem obdobju ne doživlja gospodarskega vzpona.

Slika 17: Konèna potrošnja in neravnovesje med investicijami in varèevanjem na Madžarskem v letih 1990 – 1997

Vir: Cottarelli et al.: Hungary: Economic Policies for Sustainable Growth. International Monetary Fund, IMF Occasional Paper, No. 159, Washington, 1998, str. 7; WIIW Handbook of Statistics. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1998, različne strani.
Opomba: BDP – bruto domaèi proizvod.

INVESTICIJE ZASEBNEGA SEKTORJA

Gospodarsko rast je v prvih letih gospodarskega okrevanja spodbujal izvoz in šele po letu 1995, ko je prišlo v Evropski uniji kot najpomembnejši trgovinski partnerici do recesije, je stopilo kot gonilo gospodarske rasti v ospredje domaèe povpraševanje. Za posamezne države je bila znaèilna zlasti hitra rast investicijske dejavnosti. Na Èeškem so se bruto investicije v osnovna sredstva v letu 1995 realno poveèale za 21.0%, na Poljskem za 16.9%, Madžarska je

Hitra rast investicijske dejavnosti

leta 1994 dosegla 12.5-odstotno rast bruto investicij v osnovna sredstva (The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, 1998, str. 177-179). Kljub temu da gre za rast investicij v celotnem gospodarstvu (zasebni in javni sektor), lahko na podlagi zgornjih stopenj rasti sklepamo predvsem o živahni investicijski dejavnosti zasebnega sektorja, saj se je v enakem obdobju močno povečal delež investicij zasebnega sektorja v BDP, medtem ko je udeležba državnih naložb v BDP v celotnem obdobju skoraj nespremenjena.

Razhajanje med investicijami in varčevanjem v zasebnem sektorju lahko torej na drugi strani pojasnujemo z razmeroma močnim povečanjem investicij zasebnega sektorja. V literaturi je mogoče zaslediti več razlogov za visoke investicijske stopnje v okviru zasebnega sektorja. Kot razmišlja Inotai (INOTAI 1998, str. 73), v večini tranzicijskih gospodarstev srednje in vzhodne Evrope v prvi polovici devetdesetih let še ni prišlo do zadostnega prestrukturiranja gospodarstev na mikro ravni, zato je rast naložbene aktivnosti v veliki meri posledica prestrukturiranja in modernizacije gospodarstev. Tudi Evropska banka za obnovo in razvoj (Transition Report 1998, 1998, str. 60) pojasnjuje, da zastarelost in izrabljenost strojev in opreme v gospodarstvih na prehodu spodbuja močno investicijsko povpraševanje, ki se s krepitvijo gospodarske rasti in zaupanja v gospodarstvo še povečuje. Na drugi strani je rast investicij v zasebnem sektorju posledica ekspanzionističnih ekonomskih politik, ki so se jih posluževale nekatere države za spodbujanje gospodarske rasti (Trajnostni razvoj ob rastočem zunanjetrgovinskem neravnovesju, 1997, str. 26), posledice pa so bile vidne v pregrevanju ekonomij in naraščanju primanjkljajev tekočega računa plačilne bilance.

Značilen vzorec gibanja investicij in varčevanja v zasebnem sektorju, na katerega naletimo pri tranzicijskih državah v obdobju gospodarskega oživljanja (Transition Report 1998, 1998, str. 60), najdemo na Poljskem. Stopnja varčevanja v zasebnem sektorju ter razlika med varčevanjem in investicijami javnega sektorja gospodarstva sta na Poljskem po letu 1993 razmeroma konstantni. V istem obdobju se je močno povečal delež investicij zasebnikov v BDP, in sicer od 12.5% v letu 1993 na 19.0% v letu 1997. Hitro poslabšanje zunanjega ravnovesja na Poljskem je v letu 1997 torej v veliki meri posledica hitre rasti investicij v zasebnem sektorju.

Podoben razvoj dogodkov je značilen tudi za Češko. V letih 1995 in 1996, ko smo priča hitro rastočemu primanjkljaju tekočega računa plačilne bilance, se ob bolj ali manj nespremenjenem deležu javnofinančnega primanjkljaja v BDP poruši ravnovesje v zasebnem sektorju. Glavni razlog je močno povečanje investicij, ki se kaže v visoki realni rasti investicij (realna rast bruto investicij v osnovna sredstva je znašala leta 1994 17.3%, leta 1995 21% in leta 1996 8.7%) in v izrazitem povečanju deleža zasebnih investicij v BDP (od 11.7% BDP v letu 1993 na 28.1% BDP v letu 1996) (The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, 1998, str. 177). Ob tem se je močno povečalo tudi zasebno varčevanje (delež v BDP se je v istem obdobju povečal za 10 strukturnih točk), vendar ne dovolj, da bi se ohranilo zunanje ravnovesje.

Javni sektor

Tranzicijska gospodarstva se v procesu preobrazbe iz centralno-planskega v tržni ekonomski sistem srečujejo s problemom fiskalnih deficitov. Čeprav bi pričakovali, da so najbolj razvita tranzicijska gospodarstva s tem že opravila v začetni fazi reform, saj ima fiskalna politika skupaj z monetarno in tečajno

politiko pomembno vlogo pri vzpostavljanju makroekonomske stabilnosti, to ne drži. Češka, Madžarska in Poljska se v celotnem obdobju spopadajo s precej neuravnovešenimi javnimi financami. Če pogledamo gibanje javnofinančnih primanjkljajev v obdobjih, ko se države srečujejo s poslabševanjem zunanje ravnovesja, vidimo, da neravnovesje v javnem sektorju predstavlja pomemben prispevek k neravnovesju med celotnimi investicijami in varčevanjem v gospodarstvu. Na Madžarskem je v letu največjega primanjkljaja na tekočem računu plačilne bilance predstavljalo neravnovesje med investicijami in varčevanjem javnega sektorja (če ga enačimo z javnofinančnim primanjkljajem) kar 81% celotnega zunanje neravnovesja, na Poljskem 59%, na Češkem pa 17%. Glede na velik delež, ki ga ima javni sektor pri poglobljanju neravnovesja na tekočem računu plačilne bilance, bomo poskušali v nadaljevanju odgovoriti na vprašanje, kje so vzroki ohranjanja in poglobljanja proračunskih primanjkljajev v omenjenih državah.

VZROKI JAVNOFINANČNIH PRIMANJKLJAJEV

Med najpogostejšimi razlogi za to, da se gospodarstva v procesu preobrazbe nenehno spopadajo s kroničnimi problemi javnih financ, so v literaturi omenjeni predvsem naslednji (EATWELL et al., 1996, str. 48-49). Prvič, v teh državah se prenaša nadzor nad gospodarsko dejavnostjo iz podjetij v družbeni lasti, ki so ustvarjala največ državnih prihodkov, na zasebni sektor, ki pa mora biti za učinkovito delovanje deležen spodbud in je praviloma zelo uspešen pri izogibanju in utaji davkov. Drugič, glavni viri državnih dohodkov v novem sistemu so inovacije, kot je na primer davek na dodano vrednost, za njegovo uvajanje in učinkovito izvajanje pa je potreben čas. Tretjič, v demokratičnih političnih sistemih je zmanjševanje stroškov javne porabe ob hkratnem povečevanju davkov zelo nepopularno in zato tudi težavno predlagati, sprejeti in izvajati. Četrto, vse te države se ubadajo ali z upadanjem gospodarske dejavnosti, stagnacijo, ali pa so si pravkar opomogle od gospodarskega padca.

Češka, Madžarska in Poljska so do danes že naredile nekatere pomembne korake pri spreminjanju vloge države v gospodarstvu. V prvih letih tranzicije je v vseh treh državah prišlo do padca deleža javnofinančnih prihodkov in odhodkov v BDP. Najbolj so se zmanjšali na Češkem, kjer so se prihodki javnih financ med letoma 1990 in 1992 skrčili od 62.2% BDP na 47.2% BDP, odhodki pa od 64.6% BDP na 50.5% BDP. Na Poljskem se je v letih 1988-1991 delež prihodkov v BDP zmanjšal za 6.5 strukturnih točk, medtem ko je ustrezen delež odhodkov ostal nespremenjen. Na Madžarskem je v obdobju 1987/88 – 1991/92 razmerje med odhodki javnega sektorja in BDP upadlo za 7.3 strukturnih točk, na prihodkovni strani pa se je ustrezno razmerje zmanjšalo za 3.8 strukturnih točk (BELANGER et al. 1995, str. 12). Ob tem so se v enakih obdobjih povečali tudi primanjkljaji javnih financ: najmanj na Češkem (od majhnega presežka v letu 1990 na primanjkljaj v velikosti 3.3% BDP v letu 1992), na Madžarskem za 3.5 strukturnih točk in na Poljskem za 6.5 strukturnih točk. Do sprememb na prihodkovni strani javnih financ je prišlo predvsem z radikalnim zmanjšanjem subvencij, katerih delež v BDP se je v primeru Češke, Madžarske in Poljske zmanjšal od 12% do 25% pred začetkom tranzicije na manj kot 5% v letu 1994. Na prihodkovni strani je v prvih letih tranzicije najznačilnejši padec prihodkov od davkov, tako zaradi nižje davčne osnove kot zaradi zniževanja davčnih stopenj (Czech Republic, OECD Economic Surveys, 1998, str. 38; Hungary, OECD Economic Surveys, 1999, str. 49).

Neravnovesje v javnem sektorju ima velik prispevek k neravnovesju med celotnimi investicijami in varčevanjem

Vloga države v gospodarstvu se je na Češkem, Madžarskem in Poljskem od začetka tranzicije že precej zmanjšala. Javnofinančni primanjkljaji se zlasti v državah, kjer je bil deficit javnih financ na začetku tranzicije zelo velik v primerjavi z BDP (v letu 1992 Madžarska 6.8% BDP, Poljska 6.7% BDP), postopno zmanjšujejo. Kljub temu pa še vedno obstajajo pritiski na povečevanje javnofinančnih deficitov in področja, kjer igra država zelo pomembno vlogo v gospodarstvu. Prav tako je mogoče zaslediti razne druge načine vpletanja države v gospodarske tokove, ki se sicer neposredno ne odražajo v proračunskih prihodkih in izdatkih, njihov namen pa je ravno tako zaščititi nedobičkonosna podjetja pred propadom in ohraniti visoko stopnjo zaposlenosti (na primer izdajanje državnih poroštev, državno usmerjanje posojil ipd.). V poročilih Mednarodnega denarnega sklada (IMF World Economic Outlook, 1998) in Evropske banke za obnovo in razvoj (Transition Report 1998, 1998) o gospodarski situaciji v posameznih državah so izpostavljena predvsem tri področja, ki ogrožajo javnofinančno ravnovesje teh držav, in sicer na prihodkovni strani davčni sistem, na odhodkovni strani pa subvencije in izdatki za socialno varnost.

JAVNOFINANČNI PRIHODKI

Tudi po letu 1994 se delež prihodkov od davkov v BDP nprestano zmanjšuje

Davki predstavljajo pomemben delež v celotnih proračunskih prihodkih, zato ima zmanjšanje prihodkov od davkov velik vpliv na celotne prihodke javnega sektorja. V obravnavanih državah tudi po letu 1994 delež prihodkov od davkov v BDP nprestano upada. Na Češkem se je v letih 1994 – 1998 zmanjšal od 30.5% BDP na 28.2% BDP (Czech Republic, OECD Economic Surveys, 1998, str. 38), na Madžarskem pa od 39.2% BDP na 36.1% BDP (Hungary, OECD Economic Surveys, 1999, str. 49). Od tega je največji padec zaznati pri davku od dobička pravnih oseb. Države se v tranziciji iz centralno planskega v tržni gospodarski sistem namreč srečujejo z upadanjem davčnih stopenj in preusmeritvijo pobiranja davkov od podjetij v državni lasti na zbiranje prihodkov od posameznikov in zasebnih podjetij. Prihodki od državnih podjetij se zmanjšujejo, saj se ta sektor krči, na drugi strani pa pobiranje davkov od zasebnih podjetij ni enostavno, saj se ta sektor šele razvija (majhna davčna osnova), hkrati pa so podjetja v zasebni lasti zelo nagnjena k davčni utaji.

Davčni sistem omogoča vrsto izjem in olajšav pri plačevanju davkov

Naslednji med razlogi za to, da država zbere premalo prihodkov z davki, so zamenjava nacionalne valute kot plačilnega sredstva s tujimi konvertibilnimi valutami (t.i. dolarizacija), menjava blago za blago (barter), plačila v naravi, zaostajanje s plačili ipd. Uporaba vseh naštetih sredstev, s katerimi naj bi olajšali transakcije, dejansko pomeni, da se velik del transakcij izogne plačilu davkov (IMF World Economic Outlook, 1997, str. 86).

Vzrok za nižje davčne prihodke tiči tudi v samem davčnem sistemu, ki omogoča vrsto izjem in olajšav pri plačevanju davkov. Zahteve po uvajanju izjem in znižanju davčnih stopenj za določene vrste proizvodov so pogoste tudi pri uvajanju novih davkov, kot je na primer davek na dodano vrednost. Vse to le zmanjšuje osnovo za pobiranje davkov, hkrati pa tudi onemogoča učinkovito tržno prestrukturiranje gospodarstva (IMF World Economic Outlook, 1997, str. 86).

Značilnost večine tranzicijskih gospodarstev je tudi šibka davčna služba, neusposobljena za učinkovito in pravočasno pobiranje davkov in s tem polnjenje državne blagajne. Državna administracija, uvedena po razpadu starega sistema, namreč nima zadostnega znanja, niti izkušenj, da bi bila kos težki

nalogi, učinkoviti obdavčitvi novonastajajočega privatnega sektorja. Prav tako se je izkazala kot nemočna pri izterjavi neplačanih davkov podjetij v državni lasti. Neučinkovita davčna služba ima dostikrat za posledico višje stroške pobiranja davkov. Njeno šibkost še povečuje uvajanje najrazličnejših izjem in znižanih stopenj davka na dodano vrednost, saj vse to le še dodatno komplicira njeno delo. Ravno tako slabo pobiranje davkov povečuje neučinkovitost davčnega sistema, saj je davčna obremenitev tistih, ki davke v resnici plačujejo, višja, kot bi bila, če se del gospodarstva ne bi učinkovito izognil plačilu davkov (IMF World Economic Outlook, 1997, str. 88).

JAVNOFINANÈNI ODHODKI

Tudi javnofinanèni odhodki so po padcu na začetku tranzicije še vedno v procesu zmanjševanja. Izraženi z deležem v BDP so se v letih od 1994 do 1998 zmanjšali na Češkem za 3.8 strukturnih točk (Czech Republic, OECD Economic Surveys, 1998, str. 38), na Madžarskem pa kar za 12.6 strukturnih točk (Hungary, OECD Economic Surveys, 1999, str. 49). Tako korenito zmanjšanje je v primeru Madžarske v največji meri posledica stabilizacijskih ukrepov, ki jih je vlada sprejela v začetku leta 1995 z namenom zmanjšanja dvojnega primanjkljaja, na tekočem računu plačilne bilance in v javnem sektorju. Ukrepi za zmanjšanje zunanjega neravnovesja in omejitev proračunskega deficita so bili prisotni leta 1997 tudi na Češkem, kjer pa so v zadnjih letih proračunsko blagajno še dodatno obremenili izdatki za odpravljanje posledic poplav iz leta 1997. Med največjimi problemi odhodkovne strani javnih financ se v drugi polovici devetdesetih let še vedno pojavljajo subvencije gospodarstvu in previsoki socialni izdatki.

Državno subvencioniranje gospodarstva se je v mnogih tranzicijskih državah že precej zmanjšalo, kljub temu pa je delež subvencij v BDP, ki jih država usmerja v nezdrave dele svojega gospodarstva, tudi v najbolj razvitih državah na prehodu še vedno precej visok. Leta 1997 so tako subvencije predstavljale okoli triodstoten delež v BDP na Poljskem, medtem ko sta bila za subvencije v tem letu namenjena po dva in pol odstotka češkega in madžarskega BDP (Transition Report 1998, 1998, str. 162, str. 171, str. 183).

Poskusi zmanjšanja državnih subvencij pogosto vodijo v iskanje alternativnih poti, po katerih skušajo priti podjetja do potrebnih finančnih virov za svoje preživetje. Nemaleokrat so to davčne utaje in izogibanje plačevanju davkov. Poleg neposrednega subvencioniranja gospodarstva se države za zaščito nedobičkonosnih podjetij poslužujejo tudi drugih, posrednih oblik nudenja državne pomoči. Literatura jih ponavadi označuje kot kvazi fiskalne aktivnosti države. Mednje uvrščamo posredno kreditiranje podjetij preko komercialnih bank ali preko centralne banke, transfer sredstev od gospodinjestev k podjetjem z uporabo nizko obrestovanih posojil, možnost prodaje proizvodov in storitev po cenah, nižjih od tržno določenih cen ipd. (IMF World Economic Outlook, 1997 str. 91). Dodatna težava v zvezi s kvazi fiskalnim delovanjem države je, da je težko izmeriti obseg tovrstnega poseganja države v gospodarstvo. Na nek način so za oceno posrednega državnega vmešavanja v gospodarske tokove lahko uporabni podatki o vrednosti neizterljivih bančnih posojil gospodarstvu. V primerih, ko se država odloči za nadomeščanje slabih kreditov podjetjem z javnim dolgom, se omenjene aktivnosti države zrcalijo v povečanju javnega dolga. Tam, kjer se problematika kreditiranja nezdravega dela gospodarstva rešuje z monetizacijo stroškov kvazi fiskalnih deficitov, pa naletimo na težave z inflacijo. Podatki, ki so na razpolago za posamezne države,

Javno-finanèni odhodki so po padcu na začetku tranzicije še vedno v procesu zmanjševanja

Delež subvencij v BDP tudi v najbolj razvitih državah na prehodu še vedno precej visok

Moèni pritiski na poveèevanje socialnih izdatkov

kažejo, da je narašèanje obsega državnih jamstev, danih podjetjem v državni lasti, ki sicer ne bi bila sposobna kandidirati za najetje posojil pri komercialnih bankah, znaèilnost veèine tranzicijskih gospodarstev. Na Madžarskem se je delež slabih posojil v celotnih posojilih poveèal od 8% v letu 1991 na 21% v letu 1994. Podobno se je na Èeškem omenjeni delež poveèal od 19% v letu 1992 na 38% v letu 1995 (Transition Report 1998, 1998, str. 163, str. 171). Negativne posledice tako usmerjenih državnih pomoèi se kažejo v zatiranju zasebnega sektorja, ki ima tako na razpolago manj banènih sredstev, kot bi jih imel sicer. S tem ko država spodbuja proizvodnjo neuèinkovitih podjetij, onemogoèa razvoj novonastajajoèega zasebnega sektorja. Posledice državnih jamstev pa so v proraèunu vidne takoj, ko podjetja zaradi neuèinkovitega poslovanja niso sposobna poravnati svojih obveznosti do banènega sektorja in pride na vrsto država kot garant.

Kljub temu, da so tranzicijska gospodarstva, predvsem tista najrazvitejša, že precej postorila v zvezi z zamenjavo starega sistema socialne varnosti z novim, je to dolgotrajen proces, ki zahteva precej èasa in še zdaleè ni zakljuèen. Na odhodkovni strani javnih financ so v èasu tranzicije prisotni moèni pritiski na poveèevanje socialnih izdatkov v glavnem zaradi visoke brezposelnosti in narašèanja izdatkov za pokojnine.

V veèini držav so programi zavarovanja za primer brezposelnosti sestavni del procesa preobrazbe gospodarstev. S prestrukturiranjem podjetij in narašèanjem števila brezposelnih so se zato zelo poveèali proraèunski odhodki. Države so veèinoma reagirale z zaostritvijo pogojev za pridobitev pravice do prejemanja nadomestila v primeru brezposelnosti, z zmanjšanjem nadomestil in skrajšanjem èasovnega obdobja, v katerem je brezposelna oseba upravièena do takšnega nadomestila. Na Poljskem je bilo na primer prejemanje nadomestila za primer brezposelnosti sprva èasovno neomejeno, kasneje pa se je postopno skrajšalo na eno leto (EATWELL et al., 1996, str. 82). Kljub temu stopnja brezposelnosti na Madžarskem in Poljskem še vedno presega 10% in je v veliki meri povezana z dokonèanjem prestrukturiranja celotnega gospodarstva. Na Èeškem, kjer se je vse do leta 1996 stopnja brezposelnosti gibala okoli 3%, se je intenzivnejše prestrukturiranje gospodarstva zaèelo po letu 1995, ko so podjetja v "tretjem valu privatizacije" dobila veèinske lastnike (Transition Report 1998, 1998, str. 162). To pa je za sabo potegnilo tudi narašèanje stopnje brezposelnosti, ki je leta 1997 že presegla 5%. Posledice so bile vidne tudi v poveèanju deleža transferov gospodinjstvom v BDP, ki se je po padcu v letu 1996 v naslednjem letu spet poveèal za dobri dve odstotni toèki (Czech Republic, OECD Economic Surveys, 1998, str. 38).

Potreba po izvedbi reforme pokojninskega sistema v vseh državah v tranziciji

Velik del odhodkov javnega sektorja predstavljajo izdatki za pokojnine. Njihov narašèajoèi delež v skupnih izdatkih javnih financ je izzval potrebo po izvedbi reforme pokojninskega sistema. Relativno visoki izdatki iz naslova pokojnin v BDP so na eni strani posledica neuèinkovitosti obstojeèih pokojninskih sistemov, na drugi strani pa izhajajo iz demografskih gibanj, saj se v strukturi prebivalstva delež starejših neustavljivo poveèuje. Slednje ni le lastnost tranzicijskih, ampak tudi razvitih industrijskih držav (EATWELL et al. 1996, str. 99).

Oba dejavnika sta bila izrazita na Poljskem, kjer je leta 1992 delež izdatkov za pokojnine predstavljal skoraj 15% BDP. To je po podatkih Mednarodnega denarnega sklada (IMF World Economic Outlook, 1997, str. 85) najveè v Evropi. Starostna meja za upokojeitev je bila v zaèetnem obdobju tranzicije

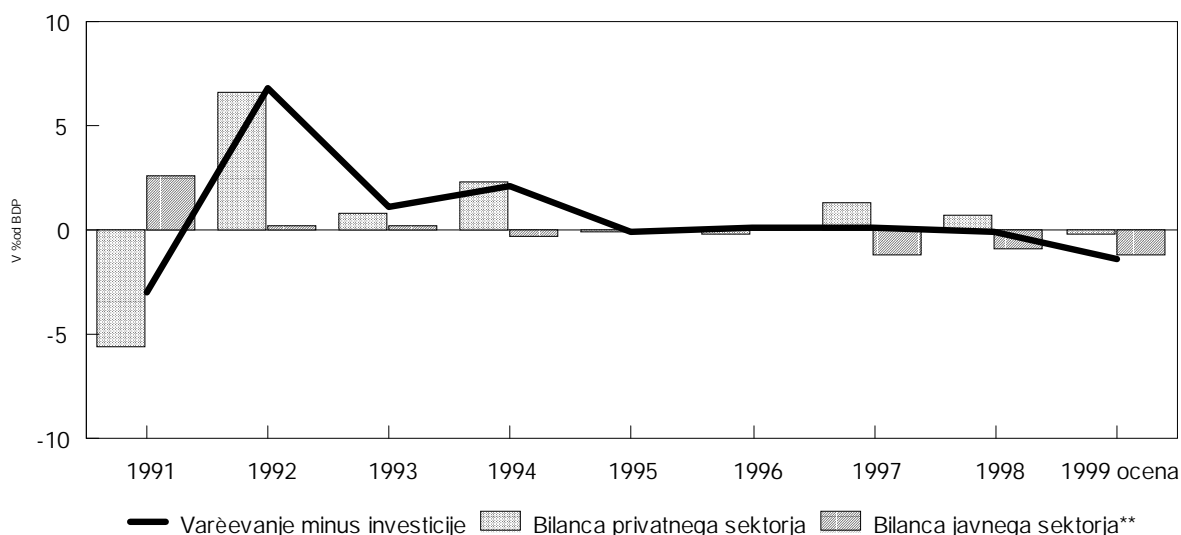
najvišja med tranzicijskimi gospodarstvi – 60 let za ženske in 65 za moške. Kljub temu je bila povprečna starost ob upokojitvi precej nižja in se je v procesu tranzicije zmanjšala, kar lahko pripišemo povečanemu predčasnemu upokojevanju. Rezultat je bil kmalu viden v povečanju števila upokojencev. Fiskalne posledice omenjenih gibanj je še poslabšala indeksacija pokojnin glede na plače. Leta 1993 je tako povprečna pokojnina dosegala dve tretjini povprečne plače. Poleg tega je pokojninski sistem dopuščal precej možnosti za pridobitev posebnih pokojnin (npr. glede na vrsto poklica ipd.), za katere je starostna meja za upokojitev nižja, obenem pa gre za razmeroma visoke pokojnine (EATWELL et al. 1996, str. 99).

Stroški pokojnin so predstavljali visok strošek javne blagajne tudi na Madžarskem, kjer se je po letu 1989 opazno povečevalo predčasno upokojevanje, povečalo pa se je tudi število invalidskih pokojnin. Na drugi strani je bilo utajevanje davka na izplačane plače, iz katerega se financirajo pokojnine, vse pogostejše (Transition Report 1998, 1998, str. 171).

Spoznanja in zaključki ter primer Slovenije

Analiza gibanja investicij in varèevanja na Èeškem, Poljskem in Madžarskem je pokazala, da je za obdobja hitrega poslabševanja zunanjskega ravnovesja značilno poslabšanje ravnovesja tako v zasebnem kot v javnem sektorju. V primeru Poljske in Madžarske je bilo v obdobju najvišjih primanjkljajev na tekočem računju plačilne bilance največje razhajanje med investicijami in varèevanjem zabeleženo v javnem sektorju, na Èeškem pa je k zunanjemu neravnovesju največ prispeval zasebni sektor. Z iskanjem možnih razlogov, ki so imeli za posledico rušenje ravnovesja bodisi v zasebnem bodisi v javnem sektorju, pridemo do spoznanja, da so problemi večinoma tranzicijski. Povezani so na eni strani predvsem z dejstvom, da se države po začetni stabilizaciji gospodarstva v drugi polovici devetdesetih let srečujejo z nadaljnjim prestrukturiranjem gospodarstva, ki se med drugim odraža v hitri rasti investicij zasebnega sektorja (kar povzroča neravnovesje v zasebnem sektorju), pa tudi v ohranjanju visoke brezposelnosti. Pri tem se ob povečevanju dohodkov

Slika 18: Prispevek zasebnega in javnega sektorja k ne/ravnovesju med investicijami in varèevanjem v Sloveniji v letih 1991 – 1998

Vir: Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000, Jesensko poročilo 1999. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 1999, različne strani.

krepi zasebna potrošnja bolj kot varèevanje prebivalstva, zato je za financiranje hitro rastoèe naložbene dejavnosti potrebno pritegniti tudi tuje prihranke. Na drugi strani so države postavljene pred zahtevo po uvedbi uèinkovitega sistema socialne varnosti, saj se v èasu tranzicije poveèuje pritisk na poveèevanje socialnih transferov, kar ima za posledico neuravnovešene javne finance. Vse skupaj pa v konèni fazi vodi v poveèevanje primanjkljaja na tekoèem raèunu plaèilne bilance in s tem zmanjšanje plaèilne sposobnosti držav.

Za Slovenijo je od osamosvojitve pa do leta 1994 znaèilen rahel presežek varèevanja nad investicijami, v letih 1994-1998 pa sta oba agregata takorekoèe uravnovešena. Bilanca investicij in varèevanja se veèino tranzicijskega obdobja giblje v skladu z nihanjem ravnovesja med naložbami in prihranki v zasebnem sektorju (gl. Slika 16).

Delež investicij zasebnega sektorja v BDP se od osamosvojitve dalje, z izjemo leta 1994, ves èas postopno poveèuje, vendar veèinoma ne kot rezultat prestrukturiranja podjetij, saj so bile do leta 1997 neto investicije v nekdanjih družbenih podjetjih negativne, paè pa so poslovanje v tem obdobju širila novonastala zasebna podjetja in tuja podjetja (Ekonomsko ogledalo, 1999c, str. 19). Neravnovesje med investicijami in prihranki v zasebnem sektorju, ki je ob izravnani bilanci javnega financiranja v letu 1995 pomenilo hkrati tudi neravnovesje tekoèega raèuna plaèilne bilance, je tako na eni strani povzročila moènejša investicijska dejavnost novih zasebnih in tujih podjetij v tem letu. V veliki meri je bila to posledica izboljšanih pogojev investiranja v primerjavi z obdobjem razpada Jugoslavije in makroekonomske stabilizacije po osamosvojitvi Slovenije, ko so bile razmere za investiranje zaradi velike negotovosti izredno neugodne. Na drugi strani je na oživljanje investicij vzpodbudno vplivalo zniževanje obrestnih mer (obrestne mere so se kot posledica posrednih ukrepov Vlade RS in Banke Slovenije ter medbanènega dogovora o najvišjih obrestnih merah znižale od 16.3% v decembru 1994 na 13.5% v avgustu 1995 (STRMŠNIK et al. 1995, str. 26)) in zlasti nova zasebna podjetja so moèno poveèala svoje zadolževanje (v letu 1995 so se v novih zasebnih podjetjih poveèale obveznosti na kapital realno za 13.7%, medtem ko so se v tujih podjetjih celo zmanjšale; Ekonomsko ogledalo, 1999c, str. 19). Realna stopnja rasti bruto investicij je bila leta 1995 23.3% (neto investicije so se realno poveèale za 17.1%), kar je najveè od osamosvojitve dalje. Ker se je delež investicij zasebnega sektorja v BDP v tem letu poveèal kar za dve strukturni toèki, ustrezen delež investicij javnega sektorja pa je ostal skoraj nespremenjen, lahko velik del te rasti pripišemo ravno zasebnemu sektorju.

Hkrati se je v letu 1995 za okoli dve strukturni toèki zmanjšal delež zasebnega varèevanja v bruto domaèem proizvodu, kar je na drugi strani doprineslo k neravnovesju med prihranki in investicijami v tem letu. Nihanje deleža zasebnih prihrankov v BDP po letu 1992 v veliki meri izhaja iz gibanja zasebne porabe, ta pa je najbolj odvisna od rasti plaè (Republic of Slovenia: Recent Economic Developments, 1998, str. 6). Tako se je delež zasebnega varèevanja v BDP v primerjavi s predhodnim letom zmanjšal leta 1993 in 1995, v obeh primerih je bila zabeležena moènejša rast plaè in s tem zasebne porabe (leta 1995 za 9.2%, realno). Za leto 1995 so znaèilni tudi poveèani nakupi trajnih potrošnih dobrin, predvsem avtomobilov (Republic of Slovenia: Recent Economic Developments, 1998, str. 6). Umiritev zasebne porabe v letu 1996 (2.6-odstotna realna rast) sledi umirjanju v rasti razpoložljivega dohodka (po 5-odstotni realni rasti v letu 1995 2-odstotna realna rast v letu 1996). Hkrati se v tem letu ponovno poveèa varèevanje prebivalstva. Stopnja varèevanja, ki se je od

15.5% v letu 1994 znižala na 12.8% v letu 1995, se ponovno dvigne na 13.1% v letu 1996.

Bilanca javnega sektorja je do leta 1996 skoraj uravnotežena. Preobrat se zgodi v letu 1997, ko odhodki javnega sektorja, z izjemo leta 1994, prvič po osamosvojitvi presežejo prihodke, in sicer v višini 1.2% BDP. Na eni strani je javnofinančni primanjkljaj v tem letu posledica zmanjšanja tekočih prihodkov javnih financ, zlasti prispevkov za socialno varnost (v strukturi javnofinančnih prihodkov pomenijo 33%), ki so se zaradi nižanih prispevnih stopenj in umirjenega gibanja plač v tem letu realno znižali za 2.3%. Možno, realno za 30%, pa so se znižali tudi prihodki od carin (delež v BDP se je zmanjšal od 3% v letu 1996 na 2% v letu 1997), kar je povezano z uveljavitvijo pridružitvenega sporazuma z EU v tem letu. Na drugi strani se je povečal delež javnofinančnih odhodkov v BDP, in sicer za 0.8 strukturne točke, kjer igra največjo vlogo povečanje deleža socialnih transferov (brez transferov Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje) in plač (Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 z oceno možnosti razvoja v letu 1999, 1998, str. 63-65).

Podobna gibanja se nadaljujejo tudi v letih 1998 in 1999, pri čemer se je javnofinančni primanjkljaj v letu 1998 zmanjšal na 0.8% BDP, v letu 1999 pa naj bi po ocenah ponovno znašal 1.2% BDP. Zmanjšanje v letu 1998 je predvsem posledica nadaljevanja uvajanja novih davčnih virov (leta 1997 je bila uvedena ekološka taksa, leta 1998 pa davek na bilančno vsoto bank), povečevanja nekaterih davčnih stopenj (na prometne davke) in davčnih osnov (za prispevke za socialno varnost) ter varčevalnih ukrepov slovenske vlade, ki so prispevali k zmanjšanju deleža državnih odhodkov za plače. Hkrati pa se v strukturi odhodkov državnega proračuna tako v letu 1998 kot v letu 1999 povečuje delež sredstev, ki so namenjena materialnim izdatkom, obrestim, garancijam, subvencijam, transferom v gospodarstvo in investicijam. V obeh letih se je precej povečal tudi transfer iz državnega proračuna za pokojninsko blagajno (realno za 5.6% v letu 1998 in za 5.5% v letu 1999) in je predstavljal v letu 1998 že 14.5% v letu 1999 pa 15.5% odhodkov državnega proračuna (Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 z oceno možnosti razvoja v letu 1999, 1998, str. 34-36, Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000, str. 41-43). Vzroki za poslabšanje javnofinančnega ravnovesja v zadnjih letih so torej različni, zagotovo pa so povezani s počasnostjo prestrukturiranja podjetij (socialni transferi, subvencije, garancije) in zavlačevanjem izvedbe reform na področju javnih financ (uvedba davka na dodano vrednost, pokojninska reforma, reforma javne uprave, zdravstvenega sistema). Leto 1999 je v tem smislu leto sprememb, saj sta se zaključila priprava in uvajanje ter začelo uveljavljanje vrste reform. Sredi leta je tako stopil v veljavo Zakon o davku na dodano vrednost, s čimer se povečuje konkurenčna sposobnost Slovenije na tujih trgih. Spremenjen je bil sistem upravljanja z javnimi financami, zaključila pa se je tudi reforma pokojninskega in invalidskega sistema, s čimer naj bi se zmanjšal pritisk na povečevanje javnofinančnih odhodkov. V letu 2000 bi se morale v javnem financiranju odraziti tudi spremembe v politiki državnih pomoči, ki se bodo morale v skladu s pravili EU odpraviti ali vsaj bistveno zmanjšati predvsem kot oblike izvozne pomoči, pomoči za redno poslovanje podjetij in pomoči za prestrukturiranje (Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000, str. 66).

ZAKLJUÈEK

Tranzicijske države se v devetdesetih letih srečujejo z izrazitim poglobljanjem zunanjetrgovinskih primanjkljajev. Po desetletjih vodenja politike samozadostnosti in izolacije pred ostalim svetom so odprla svoja gospodarstva in začela preusmerjati trgovinske tokove na zahod. Hitro izpeljana liberalizacija zunanje trgovine, potrebe po modernizaciji, nizka konkurenčnost gospodarstev so med najpomembnejši dejavniki visokih primanjkljajev trgovinskih bilanc, ki so glavni povzročitelji neravnovesja na tekočem računu plačilne bilance v tranzicijskih državah.

Razhajanje med investicijami in varčevanjem je zajelo tako zasebni kot javni sektor. Razlogi za to so povezani s prestrukturiranjem gospodarstva, ki se odraža v hitri rasti investicij zasebnega sektorja, pa tudi v visoki brezposelnosti. Hkrati s povečevanjem dohodkov se je krepila zasebna potrošnja in to bolj kot varčevanje prebivalstva. Javni sektor se je na eni strani srečeval z zmanjševanjem deleža prihodkov od davkov v bruto domačem proizvodu, na drugi strani pa so se med največjimi problemi odhodkovne strani javnih financ pojavljale različne pomoči gospodarstvu, hkrati pa so države postavljene pred zahtevo po uvedbi učinkovitega sistema socialne varnosti, saj se v času tranzicije povečuje tudi pritisk na povečevanje socialnih izdatkov. Vse skupaj pa je imelo oziroma še ima za posledico neuravnotežene javne finance, ki so v mnogih državah med pomembnimi razlogi poglobljanja investicijsko-varčevalne vrzeli.

Zunanje neravnovesje, merjeno s primanjkljajem na tekočem računu plačilne bilance, s katerim se v obdobju tranzicije srečujejo nekdanja socialistična gospodarstva, torej ni posledica delovanja enega samega, ampak prepletanja različnih dejavnikov, ki jih omenjajo tudi številne teorije zunanjega ravnovesja. Kljub številčnosti in raznolikosti teh dejavnikov pa je že na prvi pogled očitno, da so pretežno povezani s procesom tranzicije oziroma z drugimi besedami, da jih je mogoče odpraviti le z dokončanjem tega procesa torej z zagotavljanjem zadostne ravni konkurenčnosti gospodarstva.

LITERATURA

Analiza gospodarskih gibanj s projekcijo razvoja do leta 2001. Pomladansko poročilo 1997. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 1997, 89 str.

Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 s projekcijo razvoja do leta 2002. Pomladansko poročilo 1998. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 1998, 95 str.

Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 z oceno možnosti razvoja v letu 1999. Jesensko poročilo 1998. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 1998, 69 str.

Balcerowicz Leszek: Fallacies and Other Lessons. Economic Policy, Great Britain, December 1994, str. 17-50.

Beko Jani: Devizni tečaj in zunanjetrgovinska menjava v majhnih gospodarstvih. Ljubljana: Ekonomsko-poslovna fakulteta, Univerza v Mariboru, 1998. 237 str.
Belanger et al.: Czech Republic. Washington D.C.: International Monetary Fund, IMF Economic Reviews, (1995), 1. 141 str.

Brilej Simona: Analiza varèevanja prebivalstva v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1995. 55 str.

Central Europe, Central Europe is Europe. Quarterly Review, Dresdner Kleinwort Benson, London, No. 6, 1998. 39 str.

Clark P. et al.: Exchange Rates and Economic Fundamentals. Washington D.C.: International Monetary Fund. IMF Occasional Paper No. 115, 1994. 26 str.

Cottarelli C. et al.: Hungary: Economic Policies for Sustainable Growth. Washington D.C.: International Monetary Fund. IMF Occasional Paper, No. 159, 1998. 24 str.

Czech Republic. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD Economic Surveys 1997-1998, 1998. 147 str.

Deszeri Kalman: Arguments for and against Capital-Account Convertibility. Budapest: Institute for World Economics, Hungarian Academy of Sciences. Working Papers, 1996. 21 str.

Eatwell J. et al: Iz tranzicije v evropsko povezovanje. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996. 269 str.

Elteto Andrea: The Role of the Trade Balance in the European Union and the Central and Eastern European Economies. Budapest: Institute for World Economics, Hungarian Academy of Sciences. Working Papers, 1996. 38 str.

Elteto A., Sass M.: Impact of FDI on Foreign Trade in the Small CEE Countries. Draft paper prepared for the Phare ACE Workshop on "Impact of Foreign Direct Investment on Efficiency and Growth in CEEC Manufacturing", 29-30 May, 1998, Vienna, 1998. 11 str.

Gospodarska gibanja v Sloveniji leta 1993 in perspektive do leta 1997 (Pomladansko poročilo). Ljubljana: Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, 2 (1993) 8, 41 str.

Gwartney J., Lawson R.: Economic Freedom of the World, 1998/1999 Interim Report. Vancouver: The Fraser Institute, 1998. 88 str.

Hauswirth R., Mooslechner P.: Measuring the Impact of Exchange Rate Developments on the Competitive Position of Central and Eastern European Countries. The Competitiveness of Transition Countries, Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung, Vienna, 1997, str. 143 – 168.

Havlik Peter: Labour Cost and Export Competitiveness of Central and Eastern Europe. The Competitiveness of Transition Countries, Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung, Vienna, 1997, str. 121 – 141.

Hungary. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD Economic Surveys 1998-1999, 1999. 149 str.

IMF World Economic Outlook, Part I. Main Report. Washington: International Monetary Fund, 1997. 173 str.

IMF World Economic Outlook, Part I. Main Report. Washington: International Monetary Fund, 1998. 175 str.

Inotai Andras: On the Way, Hungary and the European Union. Selected Studies. Budapest: Belvarosi Konyvkiado in International Business School, 1998. str. 230.

Jenkinson Tim: Readings in Macroeconomics. New York: Oxford University Press, 1996. 315 str.

Knight Malcolm: Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policymaking? Osterreichische Nationalbank. "Current Account Imbalances in East and West: Do They Matter?", Vienna, November 16 – 18, 1997. str. 28 – 60.

Knight M. in Masson P.: International Transmission of Fiscal Policies in Major Industrial Countries. Washington D.C.: International Monetary Fund. IMF Staff Papers, (1997) 3, str. 387 – 438.

Knight M., Scacciavillani F.: Current Accounts: What is their Relevance for Policymaking. Osterreichische Nationalbank. Current Account Imbalances in East and West: Do They Matter? Vienna, 1998. str. 28-60.

Kornai Janos: The Socialist System: The Political Economy of Communism. Oxford: Clarendon Press, 1992. 644 str.

Majcen Boris: Slovenian Integration in the EU – Trade Liberalization Issues. Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani, Raziksovalni center Ekonomske Fakultete, Working Paper, No. 55, 1997. 14 str.

Manzocchi Stefano: External Finance and Foreign Debt in Central and Eastern European Countries. Washington D.C.: International Monetary Fund. IMF Working Paper, 1997. 28 str.

- Nuti Domenico Mario: Inflation, Interest and Exchange Rates in the Transition. *Economics of Transition*, 4 (1996), 1, str. 137 – 158.
- Nuti D. M., Portes R.: *Central Europe: The Way Forward*. London: Centre for Economic Policy Research, 1994. 285 str.
- Ocena gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1999 in napoved za leto 2000. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 1999. 127 str.
- OECD Economic Outlook. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development, 1998. 254 str.
- Ouanes A., Thakur S.: *Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies*. Washington D.C.: International Monetary Fund, 1997. 183 str.
- Potoènik et al.: Približevanje Evropi – rast, konkurenènost in integriranje. Strategija gospodarskega razvoja. Ljubljana: Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, 1995. 144 str.
- Reich Simon: Globalisation and Changing Patterns of Foreign Direct Investment: The Lessons for Central and Eastern Europe. *Journal of International Relations and Development*, 1 (1989), 1 – 2, str. 106 – 119.
- Republic of Slovenia: *Recent Economic Developments*. International Monetary Fund, IMF Staff Country Report, No. 19, Washington D.C., 1998. 109 str.
- Rosati Dariusz: Exchange Rate Policies During Transition from Plan to Market. *Economics of Transition*, 4 (1996), 1, str. 159 – 184.
- Rosati Dariusz: *Transition Countries in the First Quarter 1998: Widening Gap Between Fast and Slow Reformers*. Vienna: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Research Reports, No. 248, (1998), 248. 76 str.
- Senjur Marjan: *Makroekonomija majhnega odprtega gospodarstva*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani, 1995. 502 str.
- Stankovsky Jan: Contribution of Foreign Direct Investment to the Competitiveness of Eastern Europe. *The Competitiveness of Transition Countries*, Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung, Vienna, 1997, str. 169 – 193.
- Stolze Frank: *The Central and East European Currency Phenomenon Reconsidered*. Vienna: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Research Reports, No. 232, 1996. 22 str.
- Strategija Republike Slovenije za vkljuèitev v Evropsko unijo. *Ekonomski in socialni del*, Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 1998. 270 str.
- Strmšnik et al.: *Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja v letu 1996 (Jesensko poroèilo)*. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Delovni zvezki ZMAR, 4 (1995), 6, 55 str.
- Tajnikar Maks: *Osebna izkaznica Markovièeve reforme. Gospodarska reforma v Jugoslaviji: cilji, dosežki in problemi. Seminar: Strokovno izpopolnjevanje uèiteljev ekonomskih predmetov na srednjih šolah*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta Borisa Kidrièa, 1990. 11 str.

The Vienna Handbook of Statistics, Countries in Transition, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Vienna, 1998, 409 str.

Trajnostni razvoj ob rastoèem zunanjetrgovinskem neravnovesju, Evropski dialog, Revija za evropsko integracijo, Evropska komisija, Delegacija Evropske komisije v Ljubljani, Ljubljana, 1997, str. 26-27.

Transition Report 1995, Investment and Enterprise Development. London: European Bank for Reconstruction and Development, 1995. 223 str.

Transition Report 1998, Financial Sector in Transition. London: European Bank for Reconstruction and Development, 1998. 234 str.

Transition Report Update, London: European Bank for Reconstruction and Development, 1999. 73 str.

Transition Report, London: European Bank for Reconstruction and Development, 1999. 236 str.

VIRI

Bilten Banke Slovenije. Banka Slovenije, Ljubljana, 7 (1998), 11, str. 54 – 55, str. 61.

Ekonomsko ogledalo. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 4 (1998), 11, str 6.

Ekonomsko ogledalo. Letna številka 1997. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 3 (1998), 12, str 11/I.

Ekonomsko ogledalo, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 5 (1999), 1, str. P5.

Ekonomsko ogledalo. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 5 (1999), 2, str. 10.

Ekonomsko ogledalo, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 5 (1999), 3, str. 19.

Ekonomsko ogledalo, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, 5 (1999), 9, str. P6.

Do sedaj izšlo v okviru zbirke delovni zvezki:

Letnik I, leto 1992

- št.1. Razvojno planiranje na ravni Republike Slovenije. Uredil mag. Matej More, Ljubljana, maj 1992, 59. strani
- št.2. Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992 (majska analiza) z dokumentacijo, vodja projekta mag. Andrej Hartman, junij 1992
- št.3. Slovenia in 1991 - 1992. Report on economic developments. Ljubljana, June 1992, 55 strani; (with statistical annex)
- št.4. Radej Bojan: Vrste ekonomskih inštrumentov varstva okolja in njihova uporaba. Naravni viri kot razvojni dejavnik - interdisciplinarni raziskovalni projekt trajnega razvoja. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, maj 1992, 122 strani
- št.5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992. Pripravila: Stane Vencelj in Jana Jevševar, 15. september 1992, 30 strani
- št.6. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v Sloveniji v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih družbenih dejavnostih na osnovi podatkov SDK iz zaključnih računov in periodičnih obračunov zavodov za prvo polletje 1992 in za leto 1991. Pripravila Jasna Kondža, Ljubljana, 7. oktober 1992
- št.7. Finančni rezultati poslovanja javnih podjetij gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992. Pripravila Jana Jevševar, oktober 1992, 36 strani
- št.8. Selected indicators from the income statement and balance sheet by sector and by origin of capital of the Slovenian economy in January - June 1991 and 1992
- št.9. Gospodarska gibanja v letu 1992 in kratkoročne perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1993 (Jesenska analiza), vodja projekta mag. Andrej Hartman, oktober 1992, Ljubljana
- št.10. Slovenia - Economic Developments in 1992 nad the Outlook for 1993, October 1992
- št.11. Panožne prognoze na podlagi ocenjevanja perspektivne sposobnosti industrijskih podjetij za obdobje 1992 - 1995, vodja projekta dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, november 1992

Letnik II, leto 1993

- št.1. Ali so se stroški uvoza blaga resnično povečali, dr. Janez Potoènik, Ljubljana, januar 1993
- št.2. Bilanca pomembnejših prehranskih proizvodov, Božena Leonardi, Ljubljana, januar 1993
- št.3. Industrijska politika Slovenije - koncept, omejitve, možnosti in usmeritve na narodnogospodarski in sektorski ravni, dr. Pavle Gmeiner, dr. Anton Povše, Ljubljana, februar 1993
- št.4. Analiza gibanja plaè in dometa ter uèinkovitosti zamrznitve plaè v marcu 1993, Bojan Radej, Ljubljana, marec 1993
- št.5. Finanèni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1992, Jana Jevševar, april 1993
- št.5.1. Lastninjenje družbenega premoženja v gospodarstvu republike Slovenije v letu 1992, Judita Mirjana Novak, maj 1993
- št.5.2. Finanèni rezultati poslovanja javnih podjetij v letu 1992 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zakljuèenih raèunov za leto 1992, Jana Jevševar, maj 1993
- št.5.3. Finanèni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti - Primerjalni prikazi na osnovi podatkov zakljuèenih raèunov za leto 1992, Jasna Kondža, maj 1993
- št.5.4. Finanèni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1992, Vida Brus, maj 1993
- št.6. Portfolio analiza slovenske industrije v obdobju 1990-1992, Tanja Èesen, junij 1993
- št.7. Nacionalni raèuni Slovenije- ocena 1990-93 in projekcije 1994-97, vodja projekta Igor mag. Strmšnik, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, junij 1993
- št.8. Gospodarska gibanja v Sloveniji leta 1993 in perspektive do leta 1997 (Pomladansko poroèilo), vodja projekta mag. Andrej Hartman, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, junij 1993
- št.9. Finanèni rezultati poslovanja gospodarstva, zavodov s področja družbenih dejavnosti ter bank in zavarovalnic v prvem polletju 1993- primerjalni prikazi na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obraèunov pravnih oseb, Jana Jevševar, Dijana Pirc, Vida Brus, september 1993
- št.10. Mesto Slovenije v svetu- mednarodne primerjave podatkov nacionalnih raèunov, Tanja Èesen, september 1993
- št.11. Gospodarska gibanja v letu 1993 in kratkoroène perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1994 (Jesensko poroèilo), Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta mag. Andrej Hartman, november 1993
- št.12. Izhodišèa za pripravo strategije gospodarskega razvoja Slovenije, dr. Janez Potoènik, november 1993

Letnik III, leto 1994

- št.1. Prebivalstvo in zaposlenost v Sloveniji na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta in ocena tendenc razvoja do leta 2000, Tomaž Kraigher, januar 1994
- št.2. Analiza obrestnih mer in obresti v letih 1991 do 1993, Vida Brus, februar 1994
- št.3. Analiza in perspektiva deželnega rizika Slovenije, dr.Pavle Gmeiner, maj 1994
- št.4.1 Finanèni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zakljuèenih raèunov za leto 1993, Judita Mirjana Novak, maj 1994
- št.4.2. Finanèni rezultati poslovanja zavodov s podroèja druŹbenih dejavnosti - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zakljuèenih raèunov za leto 1993, Dijana Pirc, maj 1994
- št.4.3. Finanèni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zakljuèenih raèunov za leto 1993, Vida Brus, maj 1994
- št.4.4. Finanèni rezultati podjetij v izgubi v letih 1992 in 1993, Slavica Juranèiè, junij 1994
- št.5. Prikaz cenovnih sprememb v letih 1985 do 1993 - izraèun veriŹnih indeksov cen po sektorjih NACE klasifikacije dejavnosti, Jure Povšnar, Nataša Marzidovšek, junij 1994
- št.6. Gospodarska gibanja v Sloveniji v letu 1994 s projekcijami razvoja do leta 1998 (Pomladansko poroèilo), Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta mag. Andrej Hartman, junij 1994
- št.7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije v obdobju 1990 - 1994, Janja Peèar, julij 1994
- št.8. Finanèni rezultati poslovanja Zavodov s podroèja druŹbenih dejavnosti in zavarovalnih organizacij v prvem polletju 1994, Judita Novak, Dijana Pirc in Vida Brus, september 1994
- št.9. Kmetijska pridelava in odkup kmetijskih proizvodov v obdobju 1988 - 1993, Mateja Kovaè, oktober 1994
- št.10. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1994 s projekcijo razvoja v letu 1995 (Jesensko poroèilo), vodja projekta Tanja mag. Èesen, Zavod RS za makroekonomske analize in razvoj, november 1994
- št.11. Primerjava med finanènimi rezultati poslovanja slovenskega gospodarstva za leto 1993 po zakonu o raèunovodstvu in po slovenskih raèunovodskih standardih, Judita Mirjana Novak, december 1994
- št.12. Turistièni promet v obdobju 1985 - 1994 in statistièni prikaz stanja turizma v Sloveniji, Petra Drobne, december 1994

Letnik IV, leto 1995

- št.1. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v letu 1994, Primerjalni prikazi na osnovi zaključenih računov za leto 1994, Judita Mirjana novak, april 1995
- št.2. Analiza in perspektiva deželnega rizika Slovenije po dveh scenarijih v obdobju do leta 2000, dr.Pavle Gmeiner, maj 1995
- št.3. Finančni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1994 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključenih računov, Vida Brus, junij 1995
- št.4. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poročilo), vodja projekta Igor mag. Strmšnik, julij 1995
- št.5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1994 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance uspeha leta 1994, Judita Mirjana Novak , julij 1995
- št.6. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja v letu 1996 (Jesensko poročilo), vodja projekta Igor mag. Strmšnik, oktober 1995
- št.7. Nacionalni programi in posebni razvojni zakoni v luči strategije gospodarskega razvoja Slovenije in vpliva na regionalni razvoj, mag. Ana Murn, Ljubljana, november 1995
- št.8. Značilnosti razvoja slovenskih regij, Janja Peèar, Ljubljana, december 1995
- št.9. Politika cenovnega nadzora v Sloveniji v letih 1991 do 1995, Nataša Marzidovšek, Ljubljana, december 1995
- št.10. Pregled posebnih razvojnih dokumentov, ki jih je sprejela država Slovenija, mag. Ana Murn, Ljubljana, december 1995
- št.11. Razmerja v slovenskem gospodarstvu v letih 1992 in 1993 v luči input - output tabel, Vesna Štraser, Ljubljana, februar 1996
- št.12. Ocena demografskih računov Slovenije 1981 - 1994, Tomaž Kraigher, Ljubljana, marec 1996

Letnik V, leto 1996

- št.1. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji leta 1996 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodji projekta mag. Igor Strmšnik in mag. Alenka Kajzer
- št.2. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1995 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1995), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1996
- št.3. Poslovanje bank v letu 1995, Vida Brus, Ljubljana, julij 1996
- št.4. Javnofinančne obveznosti, ki izhajajo iz dokumentov razvojnega načrtovanja in posebnih rajonih zakonov, mag. Ana Murn, Ljubljana, september 1996
- št.5. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v letu 1995, Judita Mirjana Novak, Ljubljana, oktober 1996
- št.6. Neposredne tuje investicije v slovensko gospodarstvo in njihov razvojni potencial. Foreign Direct Investment in the Slovenian Economy and its Development Potential, Matija dr. Rojec, Ljubljana, oktober 1996
- št.7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1995, Janja Peèar, Ljubljana, oktober 1996
- št.8. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1995 po sektorjih in regijah, Liljana Figar kot vodja, Peter Beltram, Vida Brus, Mateja Kovaè, Judita Mirjana Novak, Janja Peèar, Boštjan Plešec, Jure Povšnar, Ana Seènik, Ljubljana, november 1996
- št.9. Ocena input-output tabele Republike Slovenije za leto 1995 v tekoèih in stalnih cenah, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, november 1996
- št.10. Dejavniki za poveèanje konkurenènosti slovenske predelovalne industrije s posebnim ozirom na kooperacije, razvojne raziskave in tuja vlaganja, dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, december 1996
- št.11. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji - Jesensko poročilo 1996, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, december 1996
- št.12. Slovenija in Maastrichtski kriteriji konvergence, dr. Ivo Lavraè in mag. Vladimir Lavraè, Ljubljana, februar 1997

Letnik VI, leto 1997

- št.1. Analiza gospodarskih gibanj s ciljno projekcijo do leta 2001 (Pomladansko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, junij 1997
- št.2. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1996 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1996), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1997
- št.3. Ocena kupne moči bruto domačega proizvoda na prebivalca v Sloveniji 1993-1997 in prognoza do 2005, mag. Tanja Āesen, Ljubljana, julij 1997
- št.4. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1996, Janja Pečar, Ljubljana, oktober 1997
- št.5. Poslovanje bank v letu 1996, Vida Brus, Ljubljana, oktober 1997
- št.6. Uvod v kupno moč denarne enote in probleme merjenja domačega proizvoda po kupni moči, dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, november 1997
- št.7. Ocena gospodarskih gibanj v letu 1997 in možnosti razvoja v letu 1998 (Jesensko poročilo), Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, vodja projekta dr. Alenka Kajzer, Ljubljana, november 1997
- št. 8. Finančni rezultati poslovanja izvoznikov v letu 1996, Judita Mirjana Novak, Ljubljana, december 1997
- št. 9. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1996 po sektorjih, Liljana Figar kot vodja, Vida Brus, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Mateja Pečar, Jure Povšnar, Ana Seènik, Ljubljana, december 1997
- št.10. SAM Slovenija 1996 (matrika nacionalnih računov), Ivanka Zakotnik, Ljubljana, december 1997
- št.11. Slovenija v Evropi regij - Regionalne strukture razširjene evropske zveze, mag. Igor Strmšnik, Ljubljana, januar 1998
- št.12. Globalna konkurenčnost Slovenije - Eksperimentalna ocena njenih prednosti in slabosti po metodi Svetovnega ekonomskega foruma. dr. Pavle Gmeiner, Ljubljana, januar 1998

Letnik VII, leto 1998

- št. 1. Pregled javnofinančnih prihodkov za leto 1997 (na osnovi Poročila B-2) Agencije RS za plačilni promet, Jasna Kondža, Ljubljana, marec 1998
- št. 2. Projekcije prebivalstva Slovenije 1996 - 2070, Tomaž Kraigher, Ljubljana, marec 1998
- št. 3. Sistem nacionalnih računov SAM (Social Accounting Matrix) Slovenija 1995, dr. Ivo Lavrač, Branka Tavčar, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, april 1998
- št. 4. Vladne finančne intervencije v gospodarstvu, Državne pomoči v Evropski uniji, mag. Ana Murn, Ljubljana, maj 1998
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1997 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1997), Judita Mirjana Novak, Ljubljana, julij 1998
- št. 6. Slovenija v letu 1997 – ocene nacionalnih računov, Ivanka Zakotnik, Ljubljana, avgust 1998
- št. 7. Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1997 po sektorjih, Liljana Figar, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Jure Povšnar, Mateja Pečar, Ana Sečnik, Ljubljana, oktober 1998
- št. 8. Ocena četrtletnega bruto domačega proizvoda Slovenije potrošna struktura 1995 – 1997, dr. Tanja Ćesen, Ljubljana, november 1998
- št. 9. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1997, Janja Pečar, december 1998
- št. 10. Razvojni indikatorji za vrednotenje okoljske kakovosti gospodarske rasti, mag. Bojan Radej, februar 1999
- št. 11. Koncept in empirični rezultati merjenja nacionalne konkurenčne sposobnosti v Sloveniji za obdobje 1995 - 1998 in napovedi do leta 2002, dr. Pavel Gmeiner, Liljana Figar, februar 1999
- št. 12. Prenova regionalne politike, Igor Strmšnik, april 1999

Letnik VIII, leto 1999

- št. 1 Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1998 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1998), Judita Mirjana Novak, avgust 1999
- št. 3 Strategija gospodarskega razvoja Slovenija - razvojni scenarij, koordinatorja: mag. Igor Strmšnik, Branka Tavèar, september 1999
- št. 4 Matrika nacionalnih računov - Slovenija 1998, Ivanka Zakotnik, december 1999
- št. 5 Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1998 po sektorjih, Jure Povšnar, dr. Tanja Èesen, Andrej Hrovat, Mojca Koprivnikar Šušteršič, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Ana Seènik, februar 2000
- št. 6 Vzroki primanjkljajev na tekočem računu plačilne bilance v obdobju tranzicije, mag. Rotija Kmet, februar 2000

NOVOSTI ZMAR		
Nazadnje izšlo	<p>Jesensko poročilo 1999 - Analiza gospodarskih gibanj v letu 1999 z oceno možnosti razvoja v letu 2000.</p> <p>Delovni zvezki</p> <p>4/98: Vladne finančne intervencije v gospodarstvu, Dr. avne pomoči v Evropski uniji, A. Murn;</p> <p>5/98: Finančni rezultati poslovanja gospodarskih dru-b v letu 1997 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1997, J. M. Novak);</p> <p>6/98: Slovenija v letu 1997 Ocene nacionalnih računov, I. Zakotnik.</p> <p>7/98: Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1997 po sektorjih, Liljana Figar, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Jure Povšnar, Mateja Pečar, Ana Seènik, Ljubljana, oktober 1998</p> <p>8/98: Ocena èetrtletnega bruto domaèega proizvoda Slovenije potrošna struktura 1995 - 1997, dr. Tanja Èesen, Ljubljana, november 1998</p> <p>9/98: Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finanènih rezultatih poslovanja gospodarskih dru-b v letu 1997, Janja Peèar, december 1998</p> <p>10/98: Razvojni indikatorji za vrednotenje okoljske kakovosti gospodarske rasti, Bojan Radej, Ljubljana, februar 1999,</p> <p>11/98: Koncept in empirijski rezultati merjenja nacionalne konkurenène sposobnosti v Sloveniji za obdobje 1995 - 1998 in napovedi do leta 2002, Pavle Gmeiner, Liljana Figar, Ljubljana, februar 1999.</p> <p>12/98: Prenova regionalne politike, mag. Igor Strmšnik, april 1999.</p> <p>1/99: Finančni rezultati poslovanja gospodarskih dru-b v letu 1998 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance uspeha za leto 1998), Judita Mirjana Novak, avgust 1999</p> <p>3/99: Strategija gospodarskega razvoja Slovenije, I. Strmšnik, B. Tavèar</p> <p>4/99: Matrika Nacionalnih računov, Slovenije 1998, I. Zakotnik</p> <p>5/99: Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1998 po sektorjih, dr. T. Èesen, A. Hrovat, M. Koprivanikar Šušteršič, M. Kovač, J. M. Novak, A. Seènik, J. Povšnar kot vodja skupine, februar 2000</p> <p>6/99: Vzroki primanjkljajev na tekoèem računju plačilne bilance v obdobju tranzicije, mag. R. Kmet, februar 2000</p> <p>IB revija 1/99:</p> <p>H. Mundal: <i>Privatization of Public Services in Norway</i>; T. Gerhardt: <i>Efficiency of a Privatization Agency: Experiences with the Treuhandanstalt</i>; K. Luoma and I. Pohjola: <i>The Future of Welfare State: The Case of Finland</i>; P. Beltram: <i>The Privatization of Public Services in Slovenia</i>; S. Miles: <i>The Privatization of Public Services: Lessons to be Learned</i>; R. Thompson: <i>Privatization and Partnership in the UK - Government's "New Deal" Employment Programmes</i>; S. Skledar: <i>Private Employment Agencies</i>; M. Stare: <i>Tuje neposredne nalo-be kot naèin pospešitve razvoja proizvodnih storitev v Sloveniji</i>; M. Jus: <i>Nekaj elementov primerjalne ocene mednarodne konkurenènosti Slovenske izvozne dru-be</i>; J. Damijan Pavliè: <i>So ekonomske cone lahko uèinkovit instrument spodbujanja regionalnega razvoja v Sloveniji</i>; P. Sichert: <i>A New View in Comparative Analysis</i>; T. Èesen: <i>Nacionalni raèuni in èetrletno merjenje potrošnje</i>.</p>	
	http://www.sigov.si/zmar	
	NAROÈILNICA	
	Ime, priimek, podpis	
	Naslov naroèinika	
	Oznaèiti z X	
	Periodika	
		<p>Pomladansko/Jesensko poročilo. Letna naroèina za eno publikacijo 1,500 SIT.</p> <p>Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji s ciljno projekcijo razvoja v prihodnjih letih, ocenami nacionalnih računov in obse-no dokumentacijo.</p>
		<p>Spring/Autumn Report. Letna naroèina za eno publikacijo 2,000 SIT.</p>
		<p>InfoZMAR/IMADInfo. 1 izvod brezplaèno. Koristne informacije o ZMAR. Slovensko, angleško.</p>
	<p>Delovni zvezki. 12 zvezkov. Objave detaljnih rezultatov analiz, podatkovnih serij in metodoloških razprav. Letna naroèina 18,000 SIT, cena za en izvod 1,500 SIT.</p>	
	<p>IB revija. Stiri številke letno (vkljuèuje mednarodno IB Review). Revija za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja. Letna naroèina 8,000 SIT; enojna št. 1,600 SIT.</p>	
	<p>IB Review (Journal for Institutional Innovation, Development, and Transition), 3,500 SIT.</p>	
	<p>Ekonomsko ogledalo, 12 števil (vkljuèuje letno izdajo), letna naroèina 13,500 SIT. Cena za en izvod 1,200 SIT</p>	
	<p>Ekonomsko ogledalo - Letna izdaja. 1,300 SIT. Izbor najzanimivejših tem iz EO v preteklem letu. Dogajanje v preteklem letu na podroèjih, ki jih redno meseèno spremljamo v EO.</p>	
	<p>Slovenian Economic Mirror. 13,500 SIT (including Annual Edition)</p>	
	<p>Slovenian Economic Mirror - Annual Edition. 1,300 SIT.</p>	
Knji-ne izdaje		
	<p>Janez Potoènik, Boris Majcen: Slovenija in EU, 1996, 290 str, 2,500 SIT (v predprodaji). Koristi in stroški pribli-evanja EU, tudi na panoni ravni. Izraèuni z modelom splošnega ravnote-ja.</p>	
	<p>Pavle Gmeiner: Analiza in perspektiva de-elnega rizika Slovenije, 1996, 67 str, 1,300 SIT. Avtor pri projekciji de-elnega tveganja izhaja iz metode Euromoneya in projekcij gibanj do leta 2000 iz Strategije gospodarskega razvoja Slovenije. Ovrednoti posledice uresnièitve Scenarija (+) in Scenarija (-) SGRS.</p>	
	<p>F. Cimperman, A. Ko-ar, F. Kuzmin, L. Pfajfar, B. Plešec, M. Simonèiè, I. Strmšnik, A. Strojjan: Kvartalni ekonometrièni model slovenskega gospodarstva, 1996, 164 str, 1,900 SIT. Kvartalni ekonometrièni model sestavljen iz realnega, zunanjetrgovinskega in monetarnega bloka.</p>	
	<p>Strategija gospodarskega razvoja (SGR), 1995. Pribli-evanje Evropi - rast, konkurenènost in integriranje, 1,500 SIT; Approaching Europe: Growth, Competitiveness and integration, 2,000 SIT; Utemeljitev, vrednote in cilji, 750 SIT; Splošni pogoji za gospodarski razvoj, 2,000 SIT; Faktorji gospodarskega razvoja, 2,000 SIT; Prostor, okolje, socialna varnost, 1,500 SIT; Infrastruktura, kmetijstvo, industrija, storitve, 1,750 SIT; SGR Slovenije do leta 2000, 1,000 SIT.</p>	
	<p>Strategy of the RS for Accession to the European Union, Economic and Social part, 1998, v anglešèini, 2,500 SIT</p>	
	<p>Matija Rojec: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija/Restructuring with foreign direct investment: The Case of Slovenia, 1998, 2,000 SIT</p>	
	<p>Bojan Radej: Onesna-enje naprodaj, 1994, 166 str, 1,900 SIT.</p>	
Davek	8-odstotni DDV v ceno še ni vkljuèen.	
Popusti	Na kolièino (pri naroèilu veèjega števila izvodov ene publikacije do 25%), za naroèilo na veè meseènih zbirk (na dve zbirki 20%, in 25% za naroèilo na vsaj tri) in za organe Vlade RS.	
Naroèilo in informacije	Ana Marija Pucelj, ZMAR, Gregorèieva 27, 1000 Ljubljana; telefon 061-178-2143; fax 061-178-2070; E-mail: pisarna.zmar@zmar.sigov.mail.si. Naroèene publikacije in raèun vam bomo poslali po pošti.	
Obnavljanje	Naroèilo se avtomatièno obnavlja za naslednje leto.	
Odpoved	Pisna odpoved naroèine velja po izteku leta, za katero je bila naroèina obnovljena.	